

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
**İKTİSADİ VE İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ**
THE JOURNAL OF
FACULTY OF ECONOMICS
ADMINISTRATIVE SCIENCES

İB

ISSN 1301-0603

28

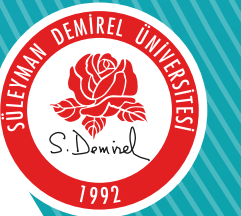
SDÜ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ / THE JOURNAL OF FACULTY OF ECONOMICS ADMINISTRATIVE SCIENCES

SÜLEYMAN DEMİREL
ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF
FACULTY OF
ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE
SCIENCES

Cilt / Volume **28** • Yıl / Year **2023** • Sayı / Issue **03**

İB

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
DERGİSİ

Editor / Editor-in-Chief

Prof. Dr.

Mehmet GENÇTÜRK

Editor Yardımcıları / Associate Editors

Doç. Dr./Assoc Prof. Dr.
Mahmut Sami ÖZTÜRK

Doç. Dr./Assoc Prof. Dr.
Oğuzhan ÇARIKÇI

Arş. Gör./Res. Assist.
Ramazan Furkan ÖZKUL

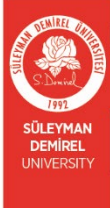
Danışmanlar Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Adem KORKMAZ
Prof. Dr. Bekir GÖVDERE
Prof. Dr. Can Deniz KÖKSAL
Prof. Dr. Durmuş ACAR
Prof. Dr. Hayrettin USUL
Prof. Dr. Hüseyin GÜL
Prof. Dr. İbrahim Atilla ACAR
Prof. Dr. Nuri ÖMÜRBEK

Prof. Dr. İlker Hüseyin ÇARIKÇI
Prof. Dr. İsa İPÇİOĞLU
Prof. Dr. Murat Ali DULUPÇU
Prof. Dr. Murat OKCU
Prof. Dr. Mustafa GÜLMEZ
Prof. Dr. Ramazan ERDEM
Prof. Dr. Şeref KALAYCI
Prof. Dr. Hakan DEMİRGİL

Bilim Kurulu / Scientific Board

Prof. Dr. Abdulmenaf TURAN (Van Yüzüncü Yıl University)
Prof. Dr. Abed Al-Nasser ABDALLAH (American University of Sharjah)
Prof. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs University)
Prof. Dr. Ahmet NOHUTÇU (İstanbul Medeniyet University)
Prof. Dr. Akif Argun AKDOĞAN (Ankara Social Sciences University)
Prof. Dr. Ayşe ŞAHİN (Mersin University)
Prof. Dr. Barış ÖVGÜN (Ankara University)
Prof. Dr. Birdoğan BAKI (Karadeniz Technical University)
Prof. Dr. Can Umut ÇİNER (Ankara University)
Prof. Dr. Cem SAATÇIOĞLU (İstanbul University)
Prof. Dr. Erbay ARIKBOĞA (Marmara University)
Prof. Dr. Falah F. ALSUBAIE (Al-Imam Mohammad Ibn Saud Islamic University)
Prof. Dr. Fatma Bahar ŞANLI GÜLBAHAR (İstanbul University)
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ (Aydın Adnan Menderes University)
Prof. Dr. Ferruh TUZCUOĞLU (Sakarya University)
Prof. Dr. Fuat SEKMEN (Sakarya University)
Prof. Dr. Gökhan AKYÜZ (Akdeniz University)
Prof. Dr. Gökhan ORHAN (Bandırma Onyeddi Eylül University)
Prof. Dr. Hacı KURT (Mersin University)
Prof. Dr. Hakan AY (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. Hasan BÜLBÜL (Ömer Halisdemir University)
Prof. Dr. Hasan Engin ŞENER (Ankara Yıldırım Beyazıt University)
Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR (Pamukkale University)
Prof. Dr. İbrahim Güray YONTAR (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. İdil KAYA (Galatasaray University)
Prof. Dr. İhsan KAMALAK (Mersin University)

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

- Prof. Dr. İlker Murat AR (Karadeniz Technical University) (Ministry of Industry and Technology)
Prof. Dr. Kamil Ufuk BİLGİN (Ankara Hacı Bayram Veli University)
Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI (Burdur Mehmet Akif Ersoy University)
Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Mahmut GÜLER (Trakya University)
Prof. Dr. Mahmut SÖNMEZ (The University of Texas at San Antonio)
Prof. Dr. Mehmed Zahid SOBACI (Bursa Uludağ University) (Director General of TRT)
Prof. Dr. Mete YILDIZ (Hacettepe University)
Prof. Dr. Mohamed Gamal ABOELMAGED (University of Sharjah)
Prof. Dr. Muammer ZERENLER (Selçuk University)
Prof. Dr. Murat ÇUHADAR (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Murat KAYALAR (Burdur Mehmet Akif Ersoy University)
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Naci KARKIN (Pamukkale University)
Prof. Dr. Nurhan PAPATYA (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN (Ankara Hacı Bayram Veli University)
Prof. Dr. Selma KARATEPE (İnönü University)
Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK (Nevşehir Hacı Bektaş Veli University)
Prof. Dr. Şaban UZAY (Erciyes University)
Prof. Dr. Şenol BABUŞCU (Başkent University)
Prof. Dr. Tuncay ÇELİK (Kayseri University)
Prof. Dr. Vesile ÖMÜRBEK (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Vural ÇAĞLIYAN (Selçuk University)
Prof. Dr. Walailak ATTHIRAWONG (King Mongkut's Institute of Technology)
Prof. Dr. Yunus Emre ÖZER (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN (Dokuz Eylül University)
Doç. Dr. Abdulaziz H. ALGAEED (Dar al Uloom University)
Doç. Dr. Dilek MEMİŞOĞLU (İzmir Kâtip Çelebi University)
Doç. Dr. Khodakaram SALIMIFARD (Persian Gulf University)
Doç. Dr. Nasser ALOMAIM (Riyadh College of Technology)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ARAP (Dokuz Eylül University)
Dr. Öğr. Üyesi Ozan ZENGİN (Ankara University)
Dr. Öğr. Üyesi Sibel BİLGİN (Ankara Hacı Bayram Veli University)
Dr. Neriman HANAHMEDOV (Azerbaijan State University of Economics)

Yayın Ofisi / Editorial Office

Arş. Gör./Res. Assist. Ramazan Furkan ÖZKUL | **Dergi Sekreteri / Secretary of the Journal**
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Murat KARA | **Kapak Tasarım / Cover Design**
Bil. İşl./Computer Op. Ramazan DAĞ | **Dizgi / Type Setting**

Baskı / Printing

SDÜ Basımevi Isparta / SDU Publication House Isparta

© SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Isparta – 2022 / Faculty of Economics and Administrative Sciences of SDU Isparta – 2023

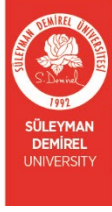
Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi ISSN 1301-0603 Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan yazıların her hakkı saklıdır. Yazarlara nakit olarak telif ücreti ödenmez. Telif ücreti olarak yazının yayımlandığı dergi gönderilir. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi; EBSCO, Türkiye Makaleler Bibliyografyası ve SOBİAD İndeks tarafından taranan dergiler arasında yer almaktadır.

Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences (ISSN 1301-0603) is an international refereed publication of Süleyman Demirel University, published every January, April, July and October. Editorial board claims no responsibility for the opinions, expressed in the published papers. The authors are responsible for the content of their papers. All rights are reserved. No parts of this publication may be reproduced, or transmitted in any forms or by any means without appropriate citation. No royalty will be paid for the published papers. Instead, a complimentary copy of the issue will be sent to the authors. The journal is indexed by EBSCO, Türkiye Makaleler Bibliyografyası and SOBİAD index databases.

İletişim Adresi / Contact Info

Süleyman Demirel Üniversitesi / Süleyman Demirel University
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Faculty of Economics and Administrative Sciences
Dergi Yayın Komisyonu Başkanlığı / Head of Journal Publication Office
Doğu Kampüsü, 32260, Çünür / East Campus, 32260, Çünür
İSPARTA / İSPARTA, TURKEY

☎ : 0 246 211 04 01
Fax : 0 246 237 09 20
E-mail : iibfdergi@sdu.edu.tr
Web : <http://iibfdergi.sdu.edu.tr>

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

itB

Faculty of Economic
and Administrative
Sciences

BU SAYININ HAKEMLERİ / LIST OF THE REFEREES OF THE CURRENT ISSUE

Prof. Dr./ Prof. Dr. Can Deniz KÖKSAL
Prof. Dr./ Prof. Dr. Meltem KARAATLI
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Ahmet TERZİ
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Ali APALI
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Mehmet Akif ALTUNAY
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Nazlıgül GÜLCAN
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Ali ÇİÇEK
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Emre GÖKÇELİ
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Kaan ÇELİKOK
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Yeter AVŞAR
Dr./Dr. Nigar KARAGÜL

Akdeniz Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Kayseri Üniversitesi
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

DERGİSİ

İ ç i n d e k i l e r / C o n t e n t s

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Faaliyet Giderleri İle Karlılık Arasındaki İlişki: BIST’te Bir Araştırma
The Relationship Between Operating Expenses And Profitability: A Research In BIST

Hakan YÜKSEK

Prof. Dr. M. Mustafa KISAKÜREK

305-323

Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Meslek Etiğine İlişkin Görüşleri:
Manavgat’ta Bir Uygulama
*The Opinions Of The Certified Public Accountants On Professional Ethics:
An Application In Manavgat*

Öğr. Üyesi Ebru ASLANTAŞ KAYNAR

Doç. Dr. Ali APALI

325-348

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinin
Ekonomik Kriterler Açısından Değerlendirilmesi
*Evaluation Of Turkey's Membership Process To The
European Union In Terms Of Economic Criteria*

Dr. Öğr. Üyesi Adnan ÇALIŞKAN

349-363

Çok Kriterli Karar Verme Alanında Yayımlanan Çalışmalar
Üzerine Bir İçerik Analizi; EBSCO Veri Tabanı İncelemesi
*A Content Analysis Of Published Studies On Multi-Criteria
Decision Making; EBSCO Database Review*

Dr. Sebahat KOCATÜRK ÇETİN

365-385

Yönetimin Temel Fonksiyonları Bağlamında Özel Eğitim ve Rehabilitasyon
Merkezlerinde Karşılaşılan Sorunlara Çözüm Önerileri
*Solution Proposals For The Problems Encountered In Special Education And
Rehabilitation Centres In The Context Of Basic Functions Of Management*

Prof. Dr. Abdullah SOYSAL

Mustafa UZAN

387-400

An Economic Production Quantity Model With Defective Production
Kusurlu Üretim Olduğu Bir Ekonomik Üretim Miktarı Modeli

Prof. Dr. Abdullah EROĞLU

Emel TATAR

401-411

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
DERGİSİ

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ YAYIN KURALLARI

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'ne gönderilecek makalelerde yazarların aşağıda belirtilen ilke ve kurallara uymaları gerekmektedir. Belirtilen ilke ve kurallara uygun olarak hazırlanmayan makaleler değerlendirme sürecine alınmayabilir, ya da bu sürecin herhangi bir aşamasında değerlendirme dışında bırakılabilir.

Yayın İlkeleri

1. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
2. Dergiye iktisat, işletme, kamu yönetimi, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi, hukuk ve siyaset bilimi ile doğrudan ya da dolaylı ilişkisi bulunan bilimsel ve özgün makaleler gönderilebilir.
3. Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
4. Makaleler Türkçe veya İngilizce dillerinde yazılmış olmalıdır.
5. Makaleler yazım kurallarımıza uygun bir şekilde hazırlanarak e-mail yoluyla gönderilmelidir. Yazarlar, makale başvurusu sırasında web sayfamızdan temin edecekleri **iletişim formunu** doldurarak e-mail veya faks yoluyla göndermelidir. İletişim formunun tüm yazarlar tarafından imzalanmış olması zorunludur.
6. Makalelerin değerlendirme sürecine alınabilmesi için, 150,00 TL'lik ücretin "İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi " adına Türkiye Ziraat Bankası (IBAN: TR420001000132448078966239) nolu hesaba yatırılarak dekontun e-mail yoluyla gönderilmesi gerekmektedir. Söz konusu ücret, makalenin değerlendirilmeye alınması için ön şart niteliğinde olup, değerlendirme sürecinin sonucu ile ilişkili değildir.
7. Yayınlanmaya uygun bulunmayan makalelerin ücretleri geri ödenmeyecektir.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
DERGİSİ

8. Yazım yanlışlarının çok fazla olması, bilimsellik şartlarına uyulmaması makalenin geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.
9. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler, ilk olarak Yayın Komisyonumuzun ön değerlendirmesinden geçmektedir. Daha sonra içerik ve biçim açısından incelenmek üzere en az iki hakeme gönderilmektedir. Makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara ve makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmemektedir.
10. Hakemlerden gelen değerlendirme raporları doğrultusunda makalenin yayımlanmasına, yazardan düzeltme istenmesine ya da makalenin geri çevrilmesine karar verilecektir. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 3 ay içinde yapılarak dergimize ulaştırılması gerekmektedir.
11. Yayımlanmayan makaleler yazarına geri gönderilmeyecektir.
12. Dergide yayınlanan makalelerdeki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarına aittir.
13. Dergide yayınlanan makalelerin her hakkı saklıdır. Derginin ismi olmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz.
14. Dergide yayınlanan makalelerin yazarlarına nakit olarak telif ücreti ödenmez. Telif ücreti olarak makalenin yayımlandığı dergi gönderilir.
15. Yayın ilkelerine uygun olmayan makaleler hakem değerlendirme sürecine alınmayacaktır.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
DERGİSİ

Yazım Kuralları

1. Makaleler “Office Word” programında A4 boyutlarında hazırlanmalıdır.
2. Makalelerin uzunluğu dergi formatında 25 sayfayı geçmemelidir.
3. Sayfa düzeni; Sol: 2,5 cm, Sağ: 2,5 cm, Üst: 2,5 cm ve Alt: 2,5 cm olmalıdır.
4. Makaleler 10 punto ve “Times New Roman” karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır. Yazımda, virgül ve noktalardan sonra bir karakter ara verilmelidir.
5. Paragraflarda başlangıç girintisi kullanılmamalı, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraflar arasında ilave boş satır bırakılmamalıdır.
6. Makalenin ilk sayfasında 11 punto olarak Türkçe ve İngilizce başlık, 9 punto olarak 150 kelimeyi geçmeyecek Türkçe ve İngilizce özet ile en az 3 - en fazla ise 5 tane olmak üzere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler bulunmalıdır. Dergimiz 2014 yılından itibaren JEL (Journal of Economic Literature) kodu uygulamasına geçmiş bulunduğundan gönderilecek makalelerde yazarların en fazla 4 tane olmak üzere JEL kodlarını da belirtmesi gerekmektedir.
7. Yazarın unvanı ile ad ve soyadı, 10 punto olarak makale başlığının sağ altında belirtilmelidir. Aynı sayfanın dipnotlar için ayrılan kesim çizgisinin altında ise 8 punto olarak yazarın görev yeri ve e-mail adresi gösterilmelidir.
8. Makalede ana başlıklar ve alt başlıklar kalın (bold) ve sola yaslı (girintisiz) olarak 1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1. gibi ondalıklı şekilde numaralandırılmalıdır. Ana başlıkların bütün harfleri büyük yazılmalı, alt başlıkların ise sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Başlıklar en çok 4 düzeye kadar bölümlendirilmelidir. Ana başlıklarından önce 1 satır boşluk bırakılmalı, başlık sonrasında ise boşluk bırakılmamalıdır. Alt başlıkların ise hem öncesinde hem de sonrasında herhangi bir satır boşluğu bırakılmamalıdır.
9. Makale içindeki tüm tablo, şekil ve grafikler metnin uygun yerlerinde ardışık olarak numaralandırılmış bir şekilde sayfaya ortalı olarak gösterilmelidir. Her tablo, şekil veya grafiğe bir başlık verilmelidir. Başlık; tablo, şekil veya grafiğin üstünde, sayfaya ortalı, yalnızca kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde ve 10 punto olarak yer almalıdır. Tablo, şekil ve grafik içindeki metin 8-10 punto aralığında olmalıdır. Tablo, şekil veya grafikler kolaylıkla okunacak biçimde olmalı ve yukarıda verilen sayfa yapısına (sayfa marjlarını aşmayacak şekilde) uygun olmalıdır.

10. Atıflar metin içerisinde bağlaç yöntemi kullanılarak yapılmalıdır. Açıklama notları ise sayfa altında dipnot şeklinde ve 8 punto olarak ifade edilmelidir. Metin içerisinde atıflar yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Yazar adı yoksa kurum adı yazar yerine kullanılmalıdır. Örnek;
- *Tek yazarlı yayınlarda atıf:* (Okcu, 2009:68).
 - *İki yazarlı yayınlarda atıf:* (Gökdere ve Negiz, 2006:28).
 - *Üç ve daha çok yazarlı yayınlarda atıf:* (Dulupçu vd., 2007:14).
 - *Birden fazla kaynağa atıf:* (Schumpeter, 1934:66; Wood, 2005:36)
 - *Kaynağın tamamı için atıf:* (Drucker, 1995)
 - *Yazar adı olmayan kaynaklar için atıf:* (DPT, 2003:45).
11. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belirli ise süreli yayınlardakine benzer şekilde atıf yapılmalıdır. İnternette indirilen kaynak için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi kaynağın yılı olarak kullanılmalıdır. Eğer atfın yazarı belli değilse parantez içerisinde internet sitesinin kurumu ve erişim yılı yazılmalıdır. Örnek;
- *Yazar adı ve yayın yılı belli olan atıf:* (Ener, 2002)
 - *Yazar adı ve yayın yılı belli olmayan atıf:* (Rekabet Kurumu, 2008).
12. Bir yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, eserler yılın yanına a, b, c, şeklinde harf verilerek gösterilmelidir. Örnek;
- Eryılmaz (1998a), Eryılmaz (1998b).
13. Makalede kullanılan her türlü kaynak kaynakça bölümünde yer almalıdır. Kullanılan kaynaklar nitelik (tez, kitap, makale, rapor vb.) ayrımı yapılmaksızın yazar soyadına göre alfabetik olarak sıraya konulmalıdır. Aynı yazarın eserleri “en yeni tarihli” olandan başlanarak kaynakçaya yerleştirilmelidir. Kaynakça aşağıda belirtilen örneklere uygun olarak hazırlanmalıdır.
- **Kitaplar**
EROL, E. (2008). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Basım Yayım, İstanbul.
ACAR, D. ve TETİK, N. (2008). Genel Muhasebe, Detay Yayıncılık, Ankara.
DEMİR, Y., ÖZDEMİR, O. ve EREN, İ. (2008). Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Finansal Yönetim Uygulamaları, Asil Yayın, Ankara.
 - **Çeviri Kitaplar**
DRUCKER, P. (1994). Kapitalist Ötesi Toplum, (Çev.) ÇORAKÇI, B., İnkilap Kitabevi, İstanbul.

- **Editörlü Kitaplar**

OKÇU, M., AKTEL, M. ve KERMAN, U. (2007). “İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve 'Avrupalılaştırma’”, (Ed.) YILMAZ, A. ve BOZKURT, Y., Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.

- **Yazar Adı Olmayan Kitaplar**

DPT (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Yayın No: DPT 2671, Ankara.

- **Dergiler**

YAVUZ, A., ALBENİ, M. ve KAYA, D.G. (2009). “Ulusal İnovasyon Politikaları ve Kamu Harcamaları: Çeşitli Ülkeler Üzerine Bir Karşılaştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(4): 65-90.

- **Gazeteler**

GÖKÇE, D. (1997). “Merkez Bankasının Bağımsızlığı Sorunu”, Milliyet, 15 Mart.

- **Tezler**

ÖZKUL, G. (2008). Girişimcilik Teorileri ve Girişimci Tipleri: Antalya-Burdur-Isparta İllerinde (İBBS Düzey 2 TR61 Bölgesinde) İmalat Sanayi KOBİ'lerindeki Girişimciler Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- **İnternet Bazlı Kaynaklar**

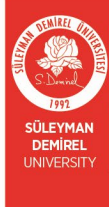
(i) *Eğer kaynağın yazarı belirli ise süreli yayınlardakine benzer şekilde kaynakçada verilmelidir. Ancak, kaynağın yer aldığı internet adresi de tüm uzantılarıyla verilmelidir. Eğer internette indirilen kaynaklar için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi hem kaynakçada hem de metin içinde kullanılmalıdır. Örnek;*

ENER, N. (2002). “Yeni Yükselen Pazarlar (Emerging Markets) İçin Pazarlama Stratejileri”, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/02-neriman/02-neriman.htm>, 10.05.2005.

(ii) *Eğer kaynak bir yazara ait değil de bir kurum veya kuruluşa ait web sayfasından alınmış ise, kaynakçada kurumun adı, yazının başlığı (varsa) ve tüm uzantılarıyla internet adresi verilmelidir. Örnek;*

REKABET KURUMU (2010). “Rekabet Hukukunun Esasları”, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icid=53>, 17.03.2010.

14. Yazım konusunda belirtilmeyen durumlarda bilimsel yazımlarda benimsenen hususlar dikkate alınmalıdır.

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

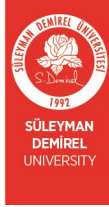

PUBLICATION RULES OF THE JOURNAL OF FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES OF SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY

For the articles to be sent to Suleyman Demirel University, The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences, the authors are required to adhere to the following principles and rules. The articles which are not prepared in accordance with the principles and rules stated above may not be taken in assessment process, or may be excluded from assessment at any state of this process.

Editorial Principles

1. Suleyman Demirel University, The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences is an international peer reviewed journal and published four times in a year in January, April, July, and October.
2. Scientific and original articles which have directly or indirectly relation with economics, business administration, public administration, public finance, econometrics, labor economics, law and politics can be sent to the Journal.
3. The articles sent to the Journal should not be published in any other source or should not be offered to be published.
4. Articles should be written in Turkish or English.
5. Papers should be prepared in accordance with our rules of spelling, and should be sent via e-mail. Authors should fill the **communication form** which can be obtained from our web site and send it via e-mail and fax. The communication form must be signed by all the authors.
6. To take the papers into the assessment process, 50 USD price should be paid to Türkiye Ziraat Bankası (IBAN: TR420001000132448078966239) account in the name of "İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi" and the receipt should be sent via e-mail.
7. Fees of the articles which are not qualified for publication are not refundable.

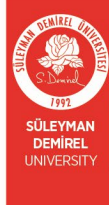
SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

8. Having too many spelling errors and failure to comply with the requirement of a scientific article will be sufficient for reversal.
9. Articles submitted for publication initially evaluated by our Editorial Commission. Then they are sent to at least two referees to be examined in terms of content and form. Referees' identities are not released to the authors and the authors are also not informed who the referees for their papers are.
10. In accordance with the evaluation reports from the referees, a decision will be made to publish the article, a correction from the author, or rejection. In case of correction requested from the author, and correction should be done and sent at the latest within 3 months to the Journal.
11. Rejected articles are not re-sent to the author(s).
12. Opinions in the articles published in the Journal are not the opinions of the Journal. All responsibility belongs to the author.
13. All rights of the articles published in the Journal are reserved and cannot be copied without the name of the Journal.
14. Copyright fee is not paid in cash to the author of the article published in the Journal. The copyright fee is sent to the Journal.
15. The articles which are not meet the publication principles will not be taken into the peer review process.

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

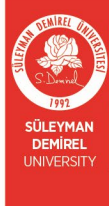
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Spelling Rules

1. Papers should be prepared with "Office Word" program and A4 format.
2. The length of the paper should not exceed 25 pages in magazine format.
3. Page layout should be left: 2,5 cm, right: 2,5 cm, up: 2.5 cm, and bottom: 2.5 cm.
4. Articles should be written with font type of "Times New Roman", in 10 font size and with "single" spacing. There should be one space after points and commas.
5. Paragraphs should be without an initial indent, 6 nk spaces should be left between the paragraphs. No extra blank lines between.
6. The title should be written in Turkish and English with 11 font size, Turkish and English abstracts should contain no more than 150 words with 9 font size, and include 3 to 5 key words in Turkish and English. Our journal will start to use JEL (Journal of Economic Literature) code application, the authors who will send the articles need to specify JEL codes no more than 4.
7. The name, surname, and title of the author(s) should be written with 10 font size, under the title and right aligned. The name of institution and e-mail address of the author(s) should be written with font size 8 in the footnote
8. The headings and subheadings should be appeared in 10 font size, bold and left justified and also numbered as 1. 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1. The headings should be capitalized and subheadings should appear in lower case (initial word capitalized). The headings should be partitioned no more than 4 levels. There should be one blank line before the subheadings; no blank line should be given after the subheadings. There should be no blank line before and after the subheadings.
9. All table and figure, and graphic in the paper should be cited in numerical order and center aligned. Each table, figures, and graphics should be given a title. Table title should be placed above the table, figure, and graphic, with 10 pt, centered aligned, and only initial letters capitalized. Table, figure and graphic text should be no smaller than 8 pt and no larger than 10 pt. All tables, figures, and graphics should be clear and can be easily readable and also compatible with the page layout.

10. References should be made with conjunction method inside the text. Explanation notes should be under the page as footnote with 8 pt. References inside the text should be like surname of the author(s), year of the source, and page number. If there isn't the name of the author then institution name should be given instead of author's name. Example:
- *Works by a single author:* (Okcu, 2009:68)
 - *Works by two authors:* (Gökdere and Negiz, 2006:28)
 - *Works by multiple authors:* (Dulupçu et al., 2007:14)
 - *Citing more than one sources:* (Schumpeter, 1934:66; Wood, 2005:36)
 - *Citing whole source:* (Drucker, 1995)
 - *Citing publications without the name of the author:* (DPT, 2003:45)
11. If the reference is taken from a web site and the author is known, reference should be made like periodic publications. If the date of the downloaded source is not given, access date should be used. If the date of the downloaded source is not given, date of access should be used. Also if no publisher name is available, use the name of website and data of access. Example;
- *If the author's name and publication year is known:* (Ener, 2002)
 - *If the author's name and publication year is not known:* (Rekabet Kurumu, 2008)
12. If you are citing more than one work by the same author in the same year, put the letters a, b, c next to the year. Example;
- Eryılmaz (1998a), Eryılmaz (1998b).
13. All sources used in the text should be ordered alphabetically by author last name. Order the works from the same author by publication date. All the sources that are cited in the text must appear in the reference page. The reference page should be prepared according to example shown below:
- **Books**
EROL, E. (2008). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Basım Yayım, İstanbul.
ACAR, D. and TETİK, N. (2008). Genel Muhasebe, Detay Yayıncılık, Ankara.
DEMİR, Y., ÖZDEMİR, O. and EREN, İ. (2008). Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Finansal Yönetim Uygulamaları, Asil Yayın, Ankara.
 - **Translated Books**
DRUCKER, P. (1994). Kapitalist Ötesi Toplum, (Çev.) ÇORAKÇI, B., İnkilap Kitabevi, İstanbul.

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

- **Edited Books**

OKÇU, M., AKTEL, M. and KERMAN, U. (2007). “İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve 'Avrupalılaştırma’”, (Ed.) YILMAZ, A. and BOZKURT, Y., Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.

- **Book with no Author**

DPT (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Yayın No: DPT 2671, Ankara.

- **Journals**

YAVUZ, A., ALBENİ, M. and KAYA, D.G. (2009). “Ulusal İnovasyon Politikaları ve Kamu Harcamaları: Çeşitli Ülkeler Üzerine Bir Karşılaştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(4): 65-90.

- **Newspapers**

GÖKÇE, D. (1997). “Merkez Bankasının Bağımsızlığı Sorunu”, Milliyet, 15 Mart.

- **Theses**

ÖZKUL, G. (2008). Girişimcilik Teorileri ve Girişimci Tipleri: Antalya-Burdur-Isparta İllerinde (İBBS Düzey 2 TR61 Bölgesinde) İmalat Sanayi KOBİ'lerindeki Girişimciler Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- **Internet Based Sources**

(iii) If the authors of the sources are known, it should be given like periodic publications. In addition to this, the web address of the source should be given. If the date of the source is not known, then date of access should be given both in the text and the reference page. *Example;*

ENER, N. (2002). “Yeni Yükselen Pazarlar (Emerging Markets) İçin Pazarlama Stratejileri”, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/02-neriman/02-neriman.htm>, 10.05.2005.

(iv) If the source belongs to an institution instead of an author, there should be the name of the institution, the title of the source and complete web address in the bibliography. *Example:*

REKABET KURUMU (2010). “Rekabet Hukukunun Esasları”, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icId=53>, 17.03.2010.

14. For the cases not mentioned in spelling, scientific publication rules will be taken into consideration.

FAALİYET GİDERLERİ İLE KARLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST’TE BİR ARAŞTIRMA

THE RELATIONSHIP BETWEEN OPERATING EXPENSES AND PROFITABILITY: A RESEARCH IN BIST

Hakan YÜKSEK*, M. Mustafa KISAKÜREK**

* Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, hakanyuksekk2004@gmail.com.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8262-7450>

** Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, mkisakurek@ksu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2351-4314>

ÖZ

Günümüzde işletme faaliyetlerinin devamına katkı sağlaması muhtemel tüm stratejiler işletmenin karar organları tarafından dikkatle değerlendirilmektedir. Özellikle, işletmenin temel amacı olan piyasa değerinin artırılmasında birinci dereceden etkisi olan karlılığın yükseltmesine yönelik gider ve maliyet kontrolünün sağlanması bunlardan birisini oluşturmaktadır. Akademik çevreler tarafından bahsi geçen konu üzerinde çok sayıda araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma konularından birini ise mamulün maliyetine girmeyen ancak faaliyetlerin devamlılığı için gerekli olan faaliyet giderlerinin, karlılığı ne ölçüde etkilediği hususu olmuştur.

Faaliyet giderleri ile işletmenin kar kalemleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi üzerine gerçekleştirilen çalışmada faaliyet giderleri içerisinde yer alan araştırma-geliştirme giderleri, pazarlama, satış ve dağıtım giderleri, genel yönetim giderleri bağımsız değişkenleri; işletmenin kar kalemlerinden olan brüt kar/zarar, faaliyet karı/zararı, olağan kar/zarar, net kar/zarar bağımlı değişkenleri oluşturmuştur.

Araştırmanın veri kaynağını, Borsa İstanbul’da hisseleri gıda sektöründe işlem gören 17 adet işletmenin 2009 ve 2020 yılları arasına ait gelir tabloları oluşturmuştur. Çalışmada, verilerin panel veri analizi yöntemiyle analiz edilmesi neticesinde elde edilen araştırma bulgularına yer verilmiştir. Çalışmada özetle; pazarlama, satış ve dağıtım giderlerinin bağımlı değişkenlerin tamamını, genel yönetim giderlerinin ise net kar hariç tüm kar kalemlerini pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Araştırma geliştirme giderlerinin ise bağımlı değişkenlerden brüt kar ve faaliyet karını pozitif, net karı ise negatif etkilediği görülmüştür. Araştırma geliştirme giderlerinin olağan kar üzerindeki etkisi ise anlamlı gerçekleşmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Faaliyet Giderleri, Karlılık, BİST, Gıda Sektörü

Jel Kodları: M41, C1, C5

ABSTRACT

Today, all strategies that are likely to contribute to the continuation of business activities are carefully evaluated by the decision-making bodies of the business. In particular, one of them is to provide expense and cost control to increase profitability, which has a first-degree effect on increasing the market value, which is the main purpose of the enterprise. Numerous studies have been carried out by academic circles on the aforementioned subject. One of the research subjects was to what extent the operating expenses, which are not included in the cost of the product but are necessary for the continuity of the activities, affect the profitability.

Research and development expenses, marketing, sales and distribution expenses, general administrative expenses, which are included in operating expenses, are our independent variables;

gross profit/loss, operating profit/loss, ordinary profit/loss, net profit/loss, which are among the profit items of the enterprise, formed dependent variables.

The data source of the research is the income statements of 17 companies whose shares are traded in the food sector in Borsa Istanbul between 2009 and 2020. In the study, the research findings obtained as a result of the analysis of the data with the panel data analysis method are included. In summary, in the study; It has been determined that marketing, sales and distribution expenses affect all dependent variables positively, and general administrative expenses affect all profit items except net profit. Research and development expenses, on the other hand, have a positive effect on gross profit and operating profit, but a negative effect on net profit. The effect of research and development expenses on ordinary profit was not significant.

Keywords: *Operating Expenses, Profitability, BIST, Food Sector*

Jel Codes: *M41, C1, C5*

1. GİRİŞ

Yaşayan her canlı gibi ekonominin yapıtaşlarından olan işletmelerin de her birinin bir yaşam döngüsü olduğu bilinmektedir. İşletmelerin faaliyet alanlarına göre bu yaşam döngüsü kimisinde çok kısa, kimisinde kuşaklar boyu süren bir zaman aralığına dönüşmüştür.

Günümüzde işletme sayısının çok olması ve bu sayının sürekli artış göstermesi nedeniyle işletme türlerinde sınıflandırma yapılması ihtiyacı doğmuştur.

İşletmeler, sahiplik yapılarına göre sınıflandırıldığında; ağırlıklı payı, asıl amacı işletmeden maksimum karı elde etmeye çalışan sermayedarları bünyesinde barındıran özel işletme tipinin olduğu kabul edilmektedir. Bu işletmeler, amacını gerçekleştirirken iç ve dış faktörleri de hesaba katarak yaşam döngüsünü olabildiğince uzun tutmaya çalışmaktadırlar.

İşletmenin yaşayan bir organizma olarak kabul edildiği gerçeğinden hareketle; işletmenin hayatta kalabilmesi için faaliyet alanına göre birtakım giderlere, maliyetlere katlanması ve bu giderler ve maliyetler neticesinde oluşan çıktıların işletme sahibi veya hissedarına maksimum karı sağlaması fikri, kâr amacı güden çoğu işletmelerin temel paydasını oluşturmaktadır.

Bu nedenle; karın hesaplanmasında önemli rol oynayan giderlerin sınıflandırılmasını sağlamak amacıyla yararlanılan gelir tablosu gerek işletme içi gerek işletme dışı ilgililer ve paydaşlar tarafından devamlı göz önünde bulundurulmaktadır.

Gelir tablosunun alt başlıklarından olan faaliyet giderlerinin ise işletme karına ya da işletme zararına olan etkisi ayrıca merak konusu olmuştur. Çalışmada bu etkinin ne yönlü gerçekleştiğinin tespitine yönelik olmak üzere alan çalışması gerçekleştirilmiştir. Alan çalışmasının kapsamını ise hisseleri BİST’te işlem gören ve gıda sektöründe faaliyet gösteren işletmeler oluşturmuştur.

Günümüzde gıda sektörünün ihtiyaçlar hiyerarşisinde en üst seviyede olması ve artan dünya nüfusu ile birlikte temiz ve güvenli gıdaya ulaşımın önem kazanması, alan araştırmasının gıda sektörü üzerinde yapılmasında önemli kriterlerden birkaçını oluşturmuştur.

Araştırmaya konu olan 2009-2020 yılları arasına ait veriler, 17 adet işletmenin KAP’ta bulunan gelir tabloları temel alınarak temin edilmiştir. Bahsi geçen veriler, panel veri analizi yöntemiyle test edilmiştir.

Araştırmanın birinci kısmında çalışmanın içeriği konusunda açıklamalar içeren giriş bölümüne, ikinci kısmında daha önce yapılan benzer çalışmaların sonuçlarını ifade eden literatür araştırmasına, üçüncü kısmında işletmenin karı ve faaliyet giderleri kavramları

hakkında genel bilgiye, dördüncü kısımda araştırmanın amacı, yöntemi, kapsamı hakkında bilgilere ve elde edilen analiz bulgularına, beşinci kısımda sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Sougiannis (1994) tarafından yapılan çalışmada AR-GE giderlerindeki artış ile işletme karları arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar olduğu tespit edilmiştir.

Paton ve Williams (1999) tarafından gerçekleştirilen ve 325 adet İngiliz işletmesinin 1991 ile 1993 yılları arasında ait mali verileri üzerinde uygulanan ve panel regresyon yönteminin tercih edildiği çalışmada, pazarlama-satış ve dağıtım giderlerinin işletme performansı üzerinde etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Shah ve Stark (2005) tarafından gerçekleştirilen ve İngiltere’de faaliyet gösteren 35 işletmenin 1990 ve 1998 yılları arasında ait mali verileri üzerinde yapılan çalışmada pazarlama harcamalarının işletme gelecek karı ve pazar değeri üzerinde olumlu etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Anagnostopoulou ve Levis (2008) tarafından gerçekleştirilen ve 2182 işletmenin 1990- 2003 yılları arasında ait verilerini kapsayan çalışmada AR-GE ile satış ve karlılık arasında olumlu bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Anindita, Prashant ve Anantha (2008) tarafından gerçekleştirilen ve 172 işletmenin 2000-2007 yılları arasında ait verilerini kapsayan ve Tobin’s Q yönteminin tercih edildiği çalışmada pazarlama harcamaları ile karlılık arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.

Krasnikov ve Jayachandran (2008) tarafından yapılan çalışmada pazarlama harcamaları ile işletme performansı arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Çiftçi, Doğanay ve Gülşen (2010) tarafından gerçekleştirilen ve BİST’e kayıtlı 82 adet işletmenin 2000-2008 yıllarına ait verilerini kapsayan ve panel veri analizi yönteminin tercih edildiği çalışmada pazarlama harcamalarının, genel yönetim giderlerinin ve aktif büyüklüğünün işletme performansı üzerinde pozitif etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Siong (2010) tarafından gerçekleştirilen ve Malezya Borsası’na kayıtlı 2004-2008 yıllarına ait 46 işletmenin verilerini kapsayan ve en küçük kareler yönteminin tercih edildiği çalışmada pazarlama harcamaları ile işletme performansı arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu ortaya koyulmuştur.

Candemir ve Zalluhoğlu (2011) tarafından gerçekleştirilen ve BİST’te gıda sektöründe faaliyet gösteren 9 işletmenin 1997-2010 yıllarına ait verilerini kapsayan ve panel veri analizinin kullanıldığı çalışmada pazarlama ve AR-GE harcamaları ile net satışlar arasında pozitif anlamlı ilişkinin olduğu saptanmıştır. Özellikle, kriz dönemlerinde (2001, 2008) artan pazarlama harcamalarının olumlu etkilerinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Ünal ve Seçilmiş (2014) tarafından gerçekleştirilen ve Gaziantep’te faaliyet gösteren 29 işletmenin 2005-2010 yıllarına ait verilerini kapsayan ve panel veri analizi yönteminin uygulandığı çalışmada AR-GE giderleri ile net satış ve net kar arasında pozitif bir ilişkinin varlığı saptanmıştır.

Kocamış ve Güngör (2014) tarafından gerçekleştirilen ve BİST’e kayıtlı 16 işletmenin 2009-2013 yıllarına ait verilerini kapsayan çalışmada AR-GE giderleri ile faaliyet karı, vergi öncesi karı ve net kar arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Kayhan ve Tepeli (2017) tarafından gerçekleştirilen ve BİST’e kayıtlı metal sektöründe

faaliyet gösteren 16 adet işletmenin 2011-2015 yıllarına ait verilerini kapsayan araştırmada araştırma ve geliştirme giderlerinin karlılık üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu; pazarlama satış dağıtım giderleri ile genel yönetim giderlerinin karlılık üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı tespit edilmiştir.

Ayrıçay ve Kılıç (2018) tarafından gerçekleştirilen ve BİST'e kayıtlı gıda ve metal sektöründe faaliyet gösteren 42 adet işletmenin 2005-2015 yıllarını ait verilerini kapsayan araştırmada pazarlama yoğunluğunun PD/DD üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Ancak, bu etki belirli bir noktaya kadar pozitif, bu noktadan sonra negatif yönlüdür. Gıda ve metal eşya, makine ve gereç yapım sektörlerinde pazarlama yoğunluğunun PD/DD oranı etkisinin farklılaştığı tespit edilmiştir. Metal eşya, makine ve gereç yapım sektöründeki pazarlama harcamalarının satışlara oranının PD/DD oranını gıda sektörüne göre pozitif yönde daha yüksek oranda etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Sakınç (2020) tarafından gerçekleştirilen ve BİST'e kayıtlı teknoloji alanında faaliyet gösteren 16 adet işletmenin 2011-2018 yıllarına ait verilerini kapsayan araştırmada araştırma ve geliştirme giderleri ile genel yönetim giderlerinin karlılık üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Yenisu (2021) tarafından gerçekleştirilen ve 3469 adet imalat işletmesinin 1996-2015 yıllarına ait verilerini kapsayan araştırmada pazarlama satış dağıtım giderlerinin karlılık üzerinde yüksek bir etkinliğe sahip olduğu; araştırma geliştirme giderlerinin ise karlılık üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmamızda ise faaliyet giderlerinin işletme karlılığına etkisi incelenmiştir. Bu amaçla BİST'te gıda sektöründe faaliyet gösteren toplam 17 adet işletmenin KAP'ta yayınlanan 2009-2020 yılları arası mali verileri baz alınmak suretiyle panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Pazarlama, satış ve dağıtım giderlerinin bağımlı değişkenlerin tamamını, genel yönetim giderlerinin ise net kar hariç tüm kar kalemlerini pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Araştırma geliştirme giderlerinin ise bağımlı değişkenlerden brüt kar ve faaliyet karını pozitif, net karı ise negatif etkilediği görülmüştür. Araştırma geliştirme giderlerinin olağan kar üzerindeki etkisi ise anlamlı gerçekleşmemiştir.

3. İŞLETMENİN KARI VE FAALİYET GİDERLERİ KAVRAMI

Günümüz dünyasında işletmelerin; piyasadaki varlığını sürdürme, büyüme gibi genel amaçları yanında işletmenin piyasa değerinin artırılması gibi temel hedefi bulunmaktadır. Bu yüzden; yaygın rekabet ortamında bahsi geçen hedeflerin gerçekleştirilmesi için işletmeler tarafından birtakım stratejilerin ve politikaların uygulanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

İşletmenin piyasa değerinin göstergelerinden biri olarak kabul edilen satışların artırılması için işletmeler tarafından birtakım giderlere katlanması gerekmektedir. Bahsi geçen gider gruplarından birisi de faaliyet giderleridir.

İşletmenin esas faaliyetiyle ilgili bulunan, ancak üretim maliyetine girmeyen pazarlama, satış ve dağıtım giderleri, araştırma ve geliştirme giderleri ve genel yönetim giderlerinin tamamı faaliyet giderleri olarak adlandırılmaktadır (Sevilengül, 2009:689).

Bununla beraber; gerek işletmenin büyümesine katkıda bulunmasında finansal destek görevi gören, gerek işletmenin piyasa değerinin artırılmasında itici faktörlerden birini teşkil eden kar kavramı, işletme yöneticileri tarafından özellikle takip edilmektedir.

Karın artırılmasında hiç şüphesiz fiyat eğilimlerinin önemli bir faktör olduğu unutulmamalıdır. Ancak, yaygın rekabet ortamında fiyat politikasının sürekli revize edilmesinin mümkün olmaması nedeniyle, işletmeler tarafından gider ve maliyet kontrolüne

ayrı bir önem verilmektedir.

3.1. İşletmenin Karı Kavramı

İhtiyaçların sonsuz kaynakların kıt olması ekonomi biliminin doğmasına zemin hazırlamıştır. İşletmeler, ekonominin temel öğelerinden biri olup asıl amacı, üretim faktörlerini etkin ve verimli kullanıp, sonrasında işletmenin piyasa değerinin yükselmesini sağlamaktır. İşletmenin piyasa değerinin yükselmesine katkı sağlayan unsurlardan biri de hiç şüphesiz kar kavramıdır.

Philips (1963) ise karın tanımını aşağıdaki beş farklı şekilde yapmıştır:

- **Kişisel Kar:** Kişilerin bir dönem içinde yapmış olduğu kazanç ve tüketimlerinin farkıdır ve her kişinin kişisel karı birbirinden farklıdır.
- **Ekonomik Bugünkü Değer Karı:** Gelecekte sağlanacak kazançların indirgenmiş bugünkü değeridir.
- **Büyüme Karı:** Varlıkların piyasa değerlerinde meydana gelen değişikliklerle ölçülen ekonomik gücün artmasıdır.
- **Tahakkuk Esasına Göre Kar:** Gelirlerin ve giderlerin tahakkuk ettiği kaydedildiği varsayımıyla ortaya çıkan net farktır.
- **Nakit Esasına Göre Kar:** İşlemlere ilişkin nakit giriş ve çıkışları sonucu ortaya çıkan net farktır.

İşletmenin karı, aynı zamanda faaliyetlerinin sürekliliğinin sağlanması açısından bir fon niteliği taşımaktadır. İşletmeler, karını maksimize etmek adına satışlarını artırma gayreti içerisinde olup, aynı zamanda maliyetlerini de disipline etmeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle; işletmeler, hissedarlarına en fazla karı sağlayacak yatırımlar için stratejilerini ve politikalarını şekillendirmektedirler (Sabuncuoğlu ve Tokol, 2001:22).

3.2. İşletmenin Faaliyet Giderleri Kavramı

Faaliyet giderleri, işletmenin esas faaliyetleriyle doğrudan ilgili olan ve üretilen mamulün maliyetine girmeyen araştırma ve geliştirme giderleri, pazarlama-satış ve dağıtım giderleri ve genel yönetim giderlerinden oluşan hesap grubudur (Sevilengül, 2005:699). 7'li grupta izlenen esas faaliyet dönem giderleri, yansıtma hesapları ile dönem sonunda gelir tablosunda yer alan faaliyet giderleri hesaplarına devredilir.

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Çalışmada, işletmenin faaliyet giderleri ile işletme karı arasındaki ilişkinin tespitine ve bu ilişkinin ne yönlü bir etki oluşturduğu hususuna yapılan istatistikî analiz ile açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın veri seti kaynağını, hisseleri gıda sektöründe işlem gören BİST'e kayıtlı toplam 29 işletmeden 17'sinin 2009 ve 2020 yılları arasında ait gelir tabloları ve bilançoları oluşturmuştur. 29 işletmeden 17'sinin dikkate alınmasındaki temel neden, sadece 17 işletmenin belirlenen yıllarda verilerinin sağlıklı bir trend sergilemesi olmuştur. Veriler, halka açık yayın yapan Kamuyu Aydınlatma Platformu'ndan temin edilmiştir. Elde edilen veriler STATA 15.0 ve EVIEWS 12 SV programı vasıtasıyla panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir.

4.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, faaliyet giderleri ile işletme karı arasında bir ilişkinin var olup olmadığının ve olması halinde etki derecesinin büyüklüğünün araştırılmasıdır. Bu amaç

doğrultusunda çalışmada; araştırma ve geliştirme giderlerinin, pazarlama, satış ve dağıtım giderlerinin ile genel yönetim giderlerinin brüt kar/zarar, faaliyet karı/zararı, olağan kar/zarar ve net kar/zarara olan etkileri incelenmektedir.

Mamul maliyetine girmeyen ve işletme faaliyetleriyle doğrudan bağı bulunan pazarlama, satış ve dağıtım giderleri, araştırma geliştirme giderleri ve genel yönetim giderleri ile işletme performans ölçümlerinden birisi olan kar rakamları arasındaki ilişkinin tespiti, işletmenin faaliyet giderlerinin etkinliğinin ölçülmesi açısından önem kazanmaktadır.

4.2. Araştırmanın Kapsamı

Çalışmada BIST’te gıda sektöründe işlem gören 17 firmanın 2009-2020 yıllarına ait mali verileri panel veri analizi yöntemiyle test edilmiştir

Analizde kullanılan değişkenler ve tanımlayıcı istatistikler şöyledir:

Tablo 1: Analizde Kullanılan Değişkenler ve Tanımlayıcı İstatistikler

<i>Bağımlı Değişkenler</i>		<i>Tanımlamalar</i>		
Brüt Kar/Zarar		BKAR		
Faaliyet Kar/Zararı		FKAR		
Olağan Kar/Zarar		OKAR		
Net Kar/Zarar		NKAR		
<i>Bağımsız Değişkenler</i>				
Araştırma ve Geliştirme Giderleri		ARGE		
Pazarlama Satış ve Dağıtım Giderleri		PSD		
Genel Yönetim Giderleri		GYG		
Toplam Aktif Büyüklüğü		TOAB		
	Ortalama	S. Sapma	Min	Maks
BKAR	288.000.000	688.000.000	-4.027.385	5.070.000.000
FKAR	105.000.000	273.000.000	-118.000.000	2.140.000.000
OKAR	78.800.000	227.000.000	-248.000.000	1.490.000.000
NKAR	67.100.000	192.000.000	-200.000.000	1.310.000.000
ARGE	1.546.121	3.727.919	0	24.200.000
PSD	142.000.000	341.000.000	126.681	2.210.000.000
GYG	42.600.000	86.700.000	492.299	663.000.000
TOAB	1.310.000.000	3.020.000.000	11.300.000	19.100.000.000

4.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada verilerin istatistiki olarak analiz edilmesinde panel veri yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir.

Panel veri, aynı yatay kesit birimlerinin zaman içerisinde tekrarlı gözlemlerinden oluşan veri seti olarak tanımlanabilir (Woolbridge, 2002:6). Yatay kesit verileri (N) ile zaman serilerini (T) bir araya getiren panel veri analizi yöntemi; verilerin daha açıklanabilir olmasını sağlaması, değişkenler arasında daha az lineer bağlantı sağlaması, serbestlik derecesinin daha yüksek olması ve etkinlik açısından göze çarpan bir analiz tekniğidir (Gujarati, 2016:406).

Panel veri analizinin üstün yönleri şöyle sıralanabilir:

- Panel veri ait olduğu zaman aralığında heterojenlik

taşıyabilmektedir. Panel veri analizi kesite özgü bazı değişiklere izin vererek, konu heterojenlikleri hesaba katabilmektedir.

- Kesit ve zaman gözlemlerini birleştirmesi nedeniyle gözlem sayısı daha yüksek olmaktadır.
- Değişkenler arasında daha az bağlantı sorunları oluşturmaktadır.
- Kısa zaman serisi ve yetersiz kesit gözlemi olması durumunda bile ekonomik analiz yapılmasına imkân sunar.

Genel olarak panel veri modeli;

$$Y_{it} = \alpha + \beta X_{it} + \mu_{it} \quad i=1, \dots, N \quad t=1, \dots, T$$

Y: bağımlı değişken, X: bağımsız değişken α =sabit parametre β =eğim parametresi μ =hata parametresi

Çalışmaya konu toplamda 17 adet yatay kesit (N), 12 adet zaman serisi (T) bulunmakta olup, toplamda 204 adet gözlemden faydalanmıştır. Kurulacak modellerin anlamlılığını test etmek amacıyla değişken varyans saptama testi, çoklu doğrusal bağlantı testi ve yatay kesit bağımlılığını testi uygulanmıştır.

Test sonuçları şöyledir:

Tablo 2: Heteroskedasticity testi (Breusch-Pagan / Cook-Weisberg test)

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Ki-Kare	Olasılık (p)
Brüt Kar/Zarar	PSD, ARGE, GYG, TOAB	419.99	0.0000
Faaliyet Karı/Zararı	PSD, ARGE, GYG, TOAB	306.71	0.0000
Olağan Kar/Zarar	PSD, ARGE, GYG, TOAB	232.56	0.0000
Net Kar/Zarar	PSD, ARGE, GYG, TOAB	234.87	0.0000

Tablo 2'de görüldüğü üzere, $p < 0.05$ olması nedeniyle modellerde değişken varyans sorunu bulunmaktadır.

İkinci olarak bağımsız değişkenler üzerinde çoklu doğrusal bağlantı sorununun var olup/olmadığına ilişkin gerçekleştirilen testin sonuçları şöyledir:

Tablo 3: Bağımsız Değişkenler İçin Çoklu Doğrusal Bağlantı Testi
(Variance Inflation Factors For The Independent Variables)

Bağımsız Değişken	VIF	Birinci Derece Fark Üzerinden VIF
Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri	39.24	2.60
Genel Yönetim Giderleri	42.87	2.64
Araştırma ve Geliştirme Giderleri	2.07	1.06

Tablo 3'te görüldüğü üzere, araştırma ve geliştirme giderleri hariç diğer değişkenler üzerinde hesaplanan VIF değerlerinin 10'un üzerinde olması nedeniyle değişkenlerle ilgili çoklu doğrusal bağlantı sorunu olduğu kabul edilebilir.

Daha sonra çalışmanın ilerleyen safhalarında değişkenlerin 1. derece farkları üzerinden yapılan VIF testinde genel yönetim giderleri 2.64, pazarlama satış dağıtım giderleri 2.60, araştırma geliştirme giderleri 1.06 olarak gerçekleşmiştir. Toplam aktif büyüklüğünün modelden çıkarılması nedeniyle ilgili kalem için

VİF testi yapılmasına gerek duyulmamıştır. İlgili değerlerin 5'in altına düşmesi nedeniyle çoklu bağlantı sorununun ortadan kalktığı söylenebilir.

Yatay kesit bağımlılığı testi sonuçları şöyledir:

Tablo 4: Bağımlı ve B.sız Değişkenler İçin Gerçek. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Değişken/ Test	Breusch Pagan		Pesaran Scaled LM		Bias-Corrected Scaled LM		Pesaran CD	
	İst.	Olas.(p)	İst.	Olas.(p)	İst.	Olas.(p)	İst.	Olas.(p)
BKAR	846.54	0.00	43.08	0.00	42.31	0.00	25.35	0.00
FKAR	508.07	0.00	22.56	0.00	21.78	0.00	16.01	0.00
OKAR	448.38	0.00	18.94	0.00	18.16	0.00	5.76	0.00
NKAR	416.32	0.00	16.99	0.00	16.22	0.00	5.96	0.00
PSD	633.90	0.00	30.18	0.00	29.41	0.00	13.51	0.00
ARGE	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA
GYG	818.76	0.00	41.39	0.00	40.62	0.00	22.35	0.00
TOAB	126.84	0.00	67.96	0.00	67.18	0.00	34.95	0.00

Tablo 4'te görüldüğü üzere, tüm test modellerinde p değerinin 0.05'ten küçük olması nedeniyle modelde yatay kesit bağımlılığı olduğu kabul edilebilir.

Yatay kesit bağımlılığı olması nedeniyle, gerçekleştirilen birim kök testi sonuçları şöyledir:

Tablo 5: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler İçin Gerçekleştirilen Birim Kök Testi

Değişken	Levin, Ln & Chu		I'm Pesaran, Shin		ADF, Fisher Chi-Square		PP, Fisher Chi-Square	
	İst.	Olas.(p)	İst.	Olas.(p)	İst.	Olas.(p)	İst.	Olas.(p)
BKAR	5.43	1.00	6.04	1.00	11.93	0.99	13.05	0.99
FKAR	7.48	1.00	4.29	1.00	21.04	0.95	40.29	0.21
OKAR	5.41	1.00	3.55	0.99	23.80	0.90	47.52	0.06
NKAR	4.60	1.00	2.90	0.88	24.51	0.88	46.76	0.07
PSD	0.99	0.84	3.07	0.99	15.37	0.99	31.34	0.59
ARGE	1.47	0.93	3.00	0.99	8.40	0.98	9.20	0.98
GYG	5.61	1.00	6.09	1.00	21.06	0.95	31.94	0.56
TOAB	14.72	1.00	13.12	1.00	2.64	1.00	3.03	1.00

Tablo 5'te görüldüğü üzere, tüm değişkenlerde p değerinin 0.05'ten büyük olması nedeniyle, birim kök bulunmaktadır. Bu nedenle, değişkenlerin tamamı durağan dışı bir seyir izlemektedir.

Bu nedenle, ADF (Augmented Dickey Fuller) testi doğrultusunda; değişkenlerden toplam aktif büyüklüğü haricindeki tüm değişkenlerin 1. dereceden, toplam aktif büyüklüğü için 2. dereceden farkının alınması suretiyle tüm değişkenlerde durağanlık sağlanmıştır.

Daha sonra kurulan modeller üzerinden farkı alınan serilerin tekrar yatay kesit bağımlılığı testleri uygulanmıştır. Pesaran CD testi sonuçları dikkate alındığında; tüm modellerde p değerinin 0.05'ten büyük çıktığı görülmüştür. Bu durum yatay kesit bağımlılığı sorununun ortadan kalktığı bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Bununla birlikte kurulan modellerde, farkı alınan seriler üzerinden tekrar değişken varyans saptama testleri uygulanmıştır. Tüm modellerde p değerinin 0.05'ten küçük çıktığı görülmüştür. Bu durum değişken varyans sorunun devam ettiğinin göstergesidir.

Ayrıca tüm modellerde otokorelasyon sorununun göstergesi olan Durbin Watson değerlerinin (brüt kar/zarar hariç) kabul edilen değerin ($n=17$, $k=3$; $\alpha=0.05$; $dL=0,897$ $dU=1,710$) dışında gerçekleştiği görülmüştür.

Sonuç olarak, değişken varyans ve otokorelasyon sorununun olumsuz etkisinin bertaraf etmek amacıyla tüm değişkenler için uygulanan Havuzlanmış EKK analizinde “Robust Least Squares (M -Estimation)” yöntemi kullanılmıştır.

M tahmin edicisi adını en çok olabilirlik (Maximum Likelihood-ML) tahmin edicisinden almıştır ve ilk olarak Peter J. Huber (1964) tarafından sunulmuştur. LS (En Küçük Kareler) tahmin edicisinde amaç hata terimlerinin kareleri toplamını minimum yapmak iken M tahmin edicisinde amaç hata terimlerinin fonksiyonunu minimum yapmaktır.

4.4. Çalışmanın Hipotezleri

Araştırmaya konu hipotezler ise şöyle sıralanabilir:

(1)

H0: Faaliyet giderlerinin brüt kar/zarar üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. H1: Faaliyet giderlerinin brüt kar/zarar üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. (2)

H0: Faaliyet giderlerinin faaliyet karı/zararı üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. H1: Faaliyet giderlerinin faaliyet karı/zararı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. (3)

H0: Faaliyet giderlerinin olağan kar/zarar üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. H1: Faaliyet giderlerinin olağan kar/zarar üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. (4)

H0: Faaliyet giderlerinin net kar/zarar üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. H1: Faaliyet giderlerinin net kar/zarar üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Bu hipotezler test etmek için kurulan modeller şöyledir:

Model-1:

$$Y_{BKAR} = \alpha + \beta * ARGE + \beta * GYG + \beta * PSD + \beta * TOAB + \mu$$

(1)

Model-2:

$$Y_{FKAR} = \alpha + \beta * ARGE + \beta * GYG + \beta * PSD + \beta * TOAB + \mu$$

(2)

Model-3:

$$Y_{OKAR\ it} = \alpha + \beta * ARGE_{it} + \beta * GYG_{it} + \beta * PSD_{it} + \beta * TOAB_{it} + \mu_{it} \quad (3)$$

Model-4:

$$Y_{NKAR\ it} = \alpha + \beta * ARGE_{it} + \beta * GYG_{it} + \beta * PSD_{it} + \beta * TOAB_{it} + \mu_{it} \quad (4)$$

Panel veri analizinde, hangi yöntemin kullanılacağına karar verilmesi için birtakım testlerin uygulanması gerekmektedir. Analize konu olan işletmelerin verileri dikkate alındığında F testi, Hausman testi ve Breusch Pagan LM testinin yapılması gerekliliği doğmuştur. Bu testler ile havuzlanmış EKK yönteminin mi, sabit etki yönteminin mi yoksa rassal etki yönteminin mi uygulanması gerektiğine karar verilmiştir.

4.4.1. F Testi

F testinde, verilerin birimlere göre farklılık gösterip göstermediği test edilmektedir. Veriler birimlere göre farklılık göstermiyorsa klasik havuzlanmış EKK modeli ile analizin yapılması uygun olacaktır. Bu amaçla, kısıtlı ve kısıtsız model olmak üzere iki tür model kullanılmaktadır. Kısıtlı modelde, değişkenlere ait verinin birimlere göre değer aldığı; kısıtsız modelde ise, birim farklılıklarının önemli olmadığı ifade edilmektedir (Tatoğlu, 2012:164).

Kurulan hipotez ise;

H0: Havuzlanmış EKK modeli geçerlidir. Birim etkisi yoktur.

Sıfır hipotezinin reddedilmemesi durumunda havuzlanmış EKK modeli ile analiz yapılmaktadır (Tatoğlu, 2012:164).

4.4.1.1. Modeller Üzerinde Gerçekleştirilen F Testi Sonuçları

Tablo 6’da görüldüğü üzere, modeller üzerinde F testi sonuçlarına göre, tüm modellerde p değerinin 0.05’ten büyük olması nedeniyle, H0 hipotezi reddedilememiş ve havuzlanmış en küçük kareler yönteminin tercih edilmesi anlamlı bulunmuştur.

Tablo 6: Modeller Üzerinde Yapılan F Testi Sonuçları

	<i>Etki Testi</i>	<i>İstatistik</i>	<i>d.f.</i>	<i>Olasılık (p)</i>
Model 1	Yatay Kesit F	1.245678	16,149	0,2404
	Yatay Kesit Ki-Kare	21.342341	16	0,1657
Model 2	Yatay Kesit F	1.017384	(16.149)	0.4418
	Yatay Kesit Ki-Kare	17.626198	16	0.3462
Model 3	Yatay Kesit F	0.927113	(16.149)	0.5398
	Yatay Kesit Ki-Kare	16.134058	16	0.4436
Model 4	Yatay Kesit F	0.759338	(16.149)	0.7288
	Yatay Kesit Ki-Kare	13.325554	16	0.6488

4.4.2. Hausman Testi

Hausman testi, 1978 yılında tanımlama hatasını sınamak için geliştirilen spesifikasyon testidir. Hausman (1978), testi ile sabit etki ve rassal etki modelleri arasında karar verilmesi durumunda, hangi modelin tercih edilmesi gerektiğine karar vermede kullanılan bir analizdir

(Green, 2002). Bu test ile sabit etki modelinin tutarlı ve yansız olduğu varsayımından yola çıkılmaktadır (Baltagi, 2005:66).

Hausman testinin, rassal etkiler tahmincisinin geçerli olduğu şeklinde kurulan hipotezi, k serbestlik dereceli ki-kare dağılımına uyan istatistik ile test etmektedir (Tatoğlu, 2012:180). Bu çerçevede kurulan Hausman hipotez sınaması ise,

H0: Açıklayıcı değişken ve birim etkileri arasında korelasyon yoktur.

Hipotezin reddedilememesi durumunda rassal etkiler modeli ile analiz yapılmaktadır.

4.4.2.1. Modeller Üzerinde Gerçekleştirilen Hausman Testi Sonuçları

Tablo 7'de görüldüğü üzere, modeller üzerinde gerçekleştirilen Hausman testi sonuçlarına göre, tüm modellerde p değerinin 0.05'ten küçük olması nedeniyle, H0 hipotezi reddedilmiş ve sabit etkiler yönteminin tercih edilmesi anlamlı bulunmuştur.

Tablo 7: Modeller Üzerinde Yapılan Hausman Testi Sonuçları

	<i>Test Özeti</i>	<i>İstatistik</i>	<i>Serbestlik Derecesi</i>	<i>Olasılık (p)</i>
Model-1	Yatay Kesit Tesadüfi	15.676189	4	0,035
Model-2	Yatay Kesit Tesadüfi	13.379370	4	0,0096
Model-3	Yatay Kesit Tesadüfi	12.643598	4	0,0132
Model-4	Yatay Kesit Tesadüfi	10.073316	4	0,0392

4.4.3. Breusch Pagan LM Testi

Breusch ve Pagan (1980), LM testi ile modellerin bireysel heterojenliğinin varlığı sınanmıştır. Diğer bir ifadeyle, rassal etki modelinin mi havuzlanmış EKK modelinin mi kurulan modeller için uygun olduğu test edilmiştir. Bu test aynı zamanda 1 serbestlik derecesi ile ki-kare dağılımına uygundur (Tatoğlu, 2012: 172-173).

Bu testin hipotez sınaması ise;

H0: Havuzlanmış EKK modeli uygundur.

Hipotezin reddedilememesi durumunda havuzlanmış EKK modeli ile analiz yapılmaktadır.

4.4.3.1. Modeller Üzerinde Gerçekleştirilen Breusch Pagan LM Testi Sonuçları

Tablo 8'de görüldüğü üzere, modeller üzerinde gerçekleştirilen Breusch Pagan LM testi sonuçlarına göre, tüm modellerde p değerinin 0.05'ten büyük olması nedeniyle, H0 hipotezi reddedilememiş ve havuzlanmış en küçük kareler yönteminin tercih edilmesi anlamlı bulunmuştur.

Tablo 8: Modeller Üzerinde Yapılan Breusch Pagan LM Testi Sonuçları

	<i>Test</i>	<i>Yatay Kesit</i>	<i>Olasılık (p)</i>
Model-1	LM Testi	0.001616	0,9679
Model-2	LM Testi	0.289055	0.5908
Model-3	LM Testi	1.906266	0,1674
Model-4	LM Testi	2.674315	0,1020

4.5. Modeller Üzerinde Gerçekleştirilen Analiz Sonuçlarına Göre Kullanılacak Yöntem

Gerçekleştirilen F testi, Hausman testi ve Breusch Pagan LM testi sonuçları dikkate alındığında, her üç testin ikisinde havuzlanmış EKK yönteminin tercih edilmesi anlamlı

bulduğundan, analizde kullanılacak en uygun yöntemin Havuzlanmış EKK Yöntemi olduğuna karar verilmiştir.

4.5.1. Model-1 Üzerinde Gerçekleştirilen Havuzlanmış EKK Analizi Sonuçları

Tablo 10’da görüldüğü üzere, düzeltilmiş R^2 istatistik sonuçlarına göre bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama yüzdesi %83 seviyesinde olup, kabul edilebilir seviyededir. Tablo 9’daki havuzlanmış EKK veri analizi sonuçlarına göre ana bağımsız değişkenler için anlamlılık değeri 0.05’ten küçük ve yakın değerde olması nedeniyle, bağımsız değişkenlerle bağımlı değişkenler arasındaki ilişkiler anlamlı gerçekleşmiştir. Bu paralelde genel yönetim giderleri, pazarlama, satış ve dağıtım giderleri ve araştırma ve geliştirme giderlerindeki artış, brüt karlılığı pozitif yönde etkilemiştir. Buna rağmen, aktif büyüklüğü bağımlı değişken üzerinde yok kabul edilebilecek bir seviyede negatif bir etki göstermiştir.

Tablo 9: Model-1 için Havuzlanmış EKK Analizi Sonuçları (Brüt K/Z)

<i>Bağımlı Değişken Brüt Kar/Zarar</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>t istat.</i>	<i>Olasılık (p)</i>
Δ Genel Yönetim Giderleri	3.85	0.4112	9.3680	0.00
Δ Pazarlama Satış ve Dağıtım Giderleri	1.36	0.1501	9.0663	0.00
Δ AR-GE Giderleri	7.90	4.0308	1.9612	0.05
Δ Toplam Aktif Büyüklüğü	-0.0005	0.0078	-0.0696	0.94
Sabit	-1741551	4653521	-0.3742	0.70

Tablo 10: Model-1 İstatistik Sonuçları (Brüt K/Z)

R-Squared	0.836710	Mean dependent var	48756104
Adjusted R- Squared	0.832752	S.D. dependent var	1.37e+08
F-statistic	211.3687	Durbin-Watson stat	1.446168
Prob(F-statistic)	0.000000		

Toplam aktif büyüklüğünün brüt kar üzerindeki etkisinin minimal düzeyde olması ve sabit değer ile brüt kar arasındaki ilişkinin anlamlı olmaması nedeniyle ($p=0.94$) model dışı tutulmasına karar verilmiştir. Sadece bağımsız değişkenlerden genel yönetim giderleri, araştırma ve geliştirme giderleri ve pazarlama, satış dağıtım giderlerinin model içerisine dahil edilmesiyle katsayılar Havuzlanmış EKK- RobustLS (M Estimation) yöntemiyle tekrar hesaplanmıştır.

Tablo 11: Model-1 Havuzlanmış EKK-Robust LS (M Estimation) Analiz Sonuçları (Brüt K/Z)

<i>Bağımlı Değişken Brüt Kar/Zarar</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>Z istat.</i>	<i>Olasılık (p)</i>
Δ Genel Yönetim Giderleri	2.8836	0.1161	24.83	0.00
Δ Pazarlama Satış ve Dağıtım Giderleri	1.5531	0.0416	37.27	0.00
Δ AR-GE Giderleri	11.3212	1.1446	9.89	0.00

Tablo 12: Model-1 Havuzlanmış EKK-Robust LS (M Estimation) Analiz Sonuçları

(Brüt K/Z)

R-Squared	0.054014	Adjusted R-Squared	0.043731
Rw-Squared	0.960832	Adjusted Rw-Squared	0.960832
Deviance	6.84E+16	Scale	13454269
Rn-squared statistic	110223.56	Prob(Rn Squared Stat)	0.00000

Tablo 11'de verilen değerler doğrultusunda oluşturulan model şöyledir:

$$Y[\text{BKAR}] = 2.88 * [\text{GYG}] + 1.55 * [\text{PSD}] + 11.32 * [\text{ARGE}]$$

Genel yönetim giderlerinde görülen 1 birimlik değişim, brüt karda 2.88 birimlik değişime; pazarlama satış dağıtım giderlerinde görülen 1 birimlik değişim, brüt karda 1.55 birimlik değişim; araştırma ve geliştirme giderlerinde görülen 1 birimlik değişim, brüt karda 11.32 birimlik değişim gerçekleşmesini sağlamıştır.

Model-2 Üzerinde Gerçekleştirilen Havuzlanmış EKK Analizi Sonuçları

Tablo 14'te görüldüğü üzere, düzeltilmiş R² istatistik sonuçlarına göre; bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama yüzdesi %48 seviyesinde olup, kabul edilebilir seviyededir. Tablo 13'deki Havuzlanmış EKK analizi sonuçlarına göre toplam aktif büyüklüğü ve araştırma geliştirme giderleri hariç diğer bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenle arasındaki ilişki, p değerinin 0.05'ten küçük olması nedeniyle, anlamlı gerçekleşmiştir. Bu paralelde; genel yönetim giderleri, pazarlama, satış ve dağıtım giderlerindeki artış, faaliyet karlılığını pozitif yönde etkilemiştir.

Tablo 13: Model-2 için Havuzlanmış EKK Analizi Sonuçları (Faaliyet K/Z)

<i>Bağımlı Değişken Faaliyet Karı/Zararı</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>t istat.</i>	<i>Olasılık (p)</i>
Δ Genel Yönetim Giderleri	2.6094	0.4812	5.4224	0.00
Δ Pazarlama Satış ve Dağıtım Giderleri	0.4479	0.1757	2.5490	0.01
AR-GE Giderleri	7.6226	4.7171	1.6159	0.10
Δ Toplam Aktif Büyüklüğü	-0.0056	0.00919	-0.6109	0.54
Sabit	-1628849	5445793	-0.299102	0.76

Tablo 14: Model-2 İstatistik Sonuçları (Faaliyet K/Z)

R-Squared	0.495975	Mean dependent var	24566341
Adjusted R-Squared	0.483756	S.D. dependent var	91017495
F-statistic	40.59111	Durbin-Watson stat	1.9311822
Prob(F-statistic)	0.000000		

Toplam aktif büyüklüğünün faaliyet kar/zarar üzerindeki etkisinin minimal düzeyde olması ve sabit değer ile faaliyet karı/zararı arasındaki ilişkinin anlamlı olmaması nedeniyle (p=0.54) model dışı tutulmasına karar verilmiştir. Sadece bağımsız değişkenlerden genel yönetim giderleri, araştırma ve geliştirme giderleri ve pazarlama, satış dağıtım giderlerinin model içerisine dahil edilmesiyle katsayılar RobustLS (M Estimation) yöntemiyle tekrar hesaplanmıştır.

Tablo 15: Model-2 Havuzlanmış EKK-Robust LS (M Estimation) Analiz Sonuçları

(Faaliyet K/Z)

<i>Bağımlı Değişken Faaliyet Karı/Zararı</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>Z istat.</i>	<i>Olasılık (p)</i>
Genel Yönetim Giderleri	1.6083	0.1100	14.60	0.00
Pazarlama Satış ve Dağıtım Giderleri	0.6104	0.0395	15.45	0.00
AR-GE Giderleri	4.2429	1.0851	3.91	0.00

Tablo 16: Model-2 Havuzlanmış EKK-Robust LS (M Estimation) Analiz Sonuçları

(Faaliyet K/Z)

R-Squared	0.036309	Adjusted R-Squared	0.025834
Rw-Squared	0.875101	Adjusted Rw-Squared	0.875101
Deviance	6.91e+16	Scale	13621123
Rn-squared statistic	2543.313	Prob(Rn Squared Stat)	0.00000

Tablo 15’te verilen değerler doğrultusunda oluşturulan model şöyledir:

$$Y[\text{FKAR}] = 1.60 * [\text{GYG}] + 0.61 * [\text{PSD}] + 4.24 * [\text{ARGE}]$$

Genel yönetim giderlerinde görülen 1 birimlik değişim faaliyet karında 1.60 birimlik değişime; pazarlama satış dağıtım giderlerinde görülen 1 birimlik değişim, faaliyet karında 0.61 birimlik değişime; araştırma ve geliştirme giderlerinde görülen 1 birimlik değişim faaliyet karında 4.24 birimlik değişim gerçekleşmesini sağlamıştır.

4.5.2. Model-3 Üzerinde Gerçekleştirilen Havuzlanmış EKK Analizi Sonuçları

Tablo 18’de görüldüğü üzere düzeltilmiş R^2 istatistik sonuçlarına göre; bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama yüzdesi %16 seviyesinde olup, oldukça düşük seviyededir. Tablo 17’deki Havuzlanmış EKK analizi sonuçlarına göre pazarlama satış dağıtım giderleri hariç diğer tüm bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenle arasındaki ilişki, p değerinin 0.05’ten büyük olması nedeniyle, anlamlı gerçekleşmemiştir.

Bu paralelde; pazarlama, satış ve dağıtım giderleri, olağan karlılığı pozitif yönde etkilemiştir.

Tablo 17: Model-3 için Havuzlanmış EKK Analizi Sonuçları (Olağan K/Z)

<i>Bağımlı Değişken Olağan Kar/Zarar</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>t istat.</i>	<i>Olasılık (p)</i>
Δ Genel Yönetim Giderleri	-0.2333	0.7944	-0.2937	0.76
Δ Pazarlama Satış ve Dağıtım Giderleri	1.0868	0.2900	3.7467	0.00
Δ AR-GE Giderleri	-5.2708	7.7871	-0.6788	0.49
Δ Toplam Aktif Büyüklüğü	0.0160	0.0015	1.0588	0.29
Sabit	899236.5	8990056	0.1000	0.92

Tablo 18: Model-3 İstatistik Sonuçları (Olağan K/Z)

R-Squared	0.186026	Mean dependent var	18013607
Adjusted R-Squared	0.166293	S.D. dependent var	1.18e+08
F-statistic	9.427298	Durbin-Watson stat	1.980240
Prob(F-statistic)	0.000000		

Toplam aktif büyüklüğünün olağan kar/zarar üzerindeki etkisinin minimal düzeyde olması ve sabit değer ile olağan kar/zarar arasındaki ilişkinin anlamlı olmaması nedeniyle ($p=0.92$) model dışı tutulmasına karar verilmiştir. Sadece bağımsız değişkenlerden genel yönetim giderleri, araştırma ve geliştirme giderleri ve pazarlama, satış dağıtım giderlerinin model içerisine dahil edilmesiyle, katsayılar RobustLS (M Estimation) yöntemiyle tekrar hesaplanmıştır.

Tablo 19: Model-3 Havuzlanmış EKK-Robust LS (M Estimation) Analiz Sonuçları (Olağan K/Z)

<i>Bağımlı Değişken Olağan Kar/Zarar</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>Z istat.</i>	<i>Olasılık (p)</i>
Δ Genel Yönetim Giderleri	0.4695	0.1521	3.0857	0.00
Δ Pazarlama Sat ve Dağ. Gid.	0.4713	0.0546	8.6328	0.00
Δ AR-GE Giderleri	-2.2134	1.4999	-1.4757	0.14

Tablo 20: Model-3 Havuzlanmış EKK-Robust LS (M Estimation) Analiz Sonuçları (Olağan K/Z)

R-Squared	0.042973	Adjusted R-Squared	0.032570
Rw-Squared	0.537176	Adjusted Rw-Squared	0.537176
Deviance	1.42e+17	Scale	18948763
Rn-squared statistic	358.1040	Prob(Rn Squared Stat)	0.0000

Tablo 19’da verilen değerler doğrultusunda oluşturulan model şöyledir:

$$Y[\text{OKAR}] = 0.47 * [\text{PSD}] + 0.46 * [\text{GYG}]$$

Pazarlama satış dağıtım giderlerinde görülen 1 birimlik değişim, olağan karda 0.47 birimlik değişim; genel yönetim giderlerinde görülen 1 birimlik değişim, olağan karda 0.46 birimlik değişim gerçekleşmesine neden olmuştur. Araştırma geliştirme giderleri ile olağan kar arasındaki ilişki p değerinin 0.05’ten büyük olması nedeniyle anlamlı bulunmamıştır. Bu nedenle modele dahil edilmemiştir.

4.5.3. Model-4 Üzerinde Gerçekleştirilen Havuzlanmış EKK Analizi Sonuçları

Tablo 22’de görüldüğü üzere, düzeltilmiş R^2 istatistik sonuçlarına göre; bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama yüzdesi %17 seviyesinde olup, oldukça düşük seviyededir. Tablo 21’deki havuzlanmış EKK analizi sonuçlarına göre, pazarlama satış dağıtım giderleri hariç diğer bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenle arasındaki ilişki, p değerinin 0.05’ten büyük çıkması nedeniyle, anlamlı gerçekleşmemiştir. Bu paralelde; pazarlama, satış ve dağıtım giderleri net karlılığı pozitif yönde etkilemiştir.

Tablo 21: Model-4 için Havuzlanmış EKK Analizi Sonuçları (Net K/Z)

<i>Bağımlı Değişken</i> <i>Net Kar/Zarar</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart</i> <i>Hata</i>	<i>t istat.</i>	<i>Olasılık (p)</i>
Δ Genel Yönetim Giderleri	1.0670	0.7282	2.6672	0.14
Δ Pazarlama Satış ve Dağıtım	0.5981	0.2659	12.617	0.02
AR-GE Giderleri	-9.0491	7.1381	-3.011	0.20
Δ Toplam Aktif Büyüklüğü	0.0185	0.0028	0.0139	0.18
Sabit	987357.2	1689187	8240827	0.90

Tablo 22: Model-4 İstatistik Sonuçları (Net K/Z)

R-Squared	0.189729	Mean dependent var	17180158
Adjusted R-Squared	0.170086	S.D. dependent var	1.09e+08
F-statistic	9.658902	Durbin-Watson stat	2.000259
Prob(F-statistic)	0.000000		

Toplam aktif büyüklüğünün net kar/zarar üzerindeki etkisinin minimal düzeyde olması ve sabit değer ile olağan kar/zarar arasındaki ilişkinin anlamlı olmaması nedeniyle (p=0.90) model dışı tutulmasına karar verilmiştir. Sadece bağımsız değişkenlerden genel yönetim giderleri, araştırma ve geliştirme giderleri ve pazarlama, satış dağıtım giderlerinin model içerisine dahil edilmesiyle, katsayılar RobustLS (M Estimation) yöntemiyle tekrar hesaplanmıştır.

Tablo 23: Model-4 Havuzlanmış EKK-Robust LS (M Estimation) Analiz Sonuçları (Net K/Z)

<i>Bağımlı Değişken</i> <i>Net Kar/Zarar</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart</i> <i>Hata</i>	<i>Z istat.</i>	<i>Olasılık (p)</i>
Δ Genel Yönetim Giderleri	-1.1756	0.1374	-8.5529	0.00
Δ Pazarlama Satış ve Dağıtım Giderleri	0.7651	0.0493	15.513	0.00
Δ AR-GE Giderleri	-2.9146	1.3547	-2.1511	0.03

Tablo 24: Model-4 Havuzlanmış EKK-Robust LS (M Estimation) Analiz Sonuçları (Net K/Z)

R-Squared	0.027500	Adjusted R-Squared	0.016930
Rw-Squared	0.488930	Adjusted Rw-Squared	0.488930
Deviance	1.36e+17	Scale	18364474
Rn-squared statistic	279.3743	Prob(Rn Squared Stat)	0.0000

Tablo 23'te verilen değerler doğrultusunda oluşturulan model şöyledir:

$$Y[\text{NKAR}] = -1.17 * [\text{GYG}] + 0.76 * [\text{PSD}] - 2.91 * [\text{ARGE}]$$

Pazarlama satış dağıtım giderlerinde görülen 1 birim değişim, net karda 0.76 birim değişim; genel yönetim giderlerinde görülen 1 birim değişim, net karda -1.17 birim değişime; araştırma geliştirme giderlerinde gerçekleşen 1 birim değişim, net karda 2.91 birim değişime neden olmuştur.

5. SONUÇ

İşletmeler, temel hedefi olan kaliteli mal ve hizmet sunmanın yanında karlılık hedefleri doğrultusunda maliyetlerini disipline etme yöntemlerinin arayışı içerisinde. İşletme yöneticileri tarafından, maliyetlerin disipline edilmesinin yanında, satışların artırılmasına destek olacak faaliyet giderlerinin de izlenmesine ve kontrol edilmesine ayrı bir önem verilmektedir.

Araştırmada faaliyet giderlerinin alt kalemleri olan araştırma ve geliştirme giderleri, pazarlama, satış ve dağıtım giderleri ve genel yönetim giderlerinin, işletmenin kar kalemlerini (brüt kar/zarar, faaliyet karı/zararı, olağan kar/zarar, net kar/zararı) ne ölçüde etkilediği hususuna yapılan istatistiki çalışma neticesinde açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada Türkiye’de Borsa İstanbul’da faaliyet gösteren işletmelerden hisseleri gıda sektöründe işlem gören toplam 29 şirketin 2009-2020 tarihleri arasında ait olan mali verileri incelenmiş ve 17’sinin analize uygun bir eğilim sergilediği tespit edilmiştir.

Seçilen işletmelerin mali verilerinin yıllara yaygın bir eğilim göstermesi nedeniyle gerçekleştirilen istatistiki çalışmada “Panel Veri Analizi” yönteminin uygulanmasına karar verilmiştir. 17 yatay kesit (N) ve 12 zaman serisine (T) sahip çalışmada toplam 204 adet gözleme yer verilmiştir.

Bağımlı değişkenleri dört ana başlık altında (brüt kar/zarar, faaliyet karı/zararı, olağan kar/zarar ve net kar zarar) tanımlanan panel veri modelde bağımsız değişkenleri; araştırma geliştirme giderleri, pazarlama, satış ve dağıtım giderleri, genel yönetim giderleri, toplam aktif büyüklüğü oluşturmaktadır. Toplam aktif büyüklüğünün bağımsız değişken olarak seçilmesinde karlılık kalemlerinde aktifin etkisinin ne yönlü olduğu hususuna açıklık getirilme isteği etkili olmuştur. Çalışmada aktif büyüklüğünün karlılık rakamlarına kayda değer bir etkisinin olmadığı görülmüş olup sonrasında toplam aktif büyüklüğü modelden çıkarılmıştır.

Çalışma neticesinde; faaliyet giderlerinden pazarlama, satış, dağıtım giderleri tüm kar kalemlerini pozitif; genel yönetim giderleri net kar/zarar hariç diğer kar kalemlerini pozitif etkilemiştir. Araştırma geliştirme giderleri ise brüt kar ile faaliyet karını pozitif etkilemiştir. Araştırma ve geliştirme giderlerinin olağan kar/zarar üzerindeki etkisi anlamlı gerçekleşmemiştir.

Bunun yanında araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin devlet tarafından teşvik edilmesi ve desteklenen yatırımların mali anlamda kontrol edilmesi durumunda işletmelerin mali tablolarına yansiyacak AR-GE giderlerinin sağlıklı bir trend sergileyebilmesi ve bu doğrultuda yapılacak bilimsel çalışmaların daha anlamlı sonuçlar üretmesi mümkün olabilecektir.

Sonuç olarak çalışmadan elde edilen neticelerin, çalışmanın literatür bölümünde verilen çalışmaların ağırlıklı kısmının sonuçları ile paralellik arz ettiği görülmüştür. Kısaca, faaliyet giderlerinin özellikle brüt kar ile faaliyet karını olumlu etkilediği görülmüştür.

KAYNAKÇA

1. AKDOĞAN N. , SEVİLENGÜL, O. (2007). Türkiye Muhasebe Standartları İle Uyumlu -Tekdüzen Muhasebe Uygulaması,12. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
2. AKDOĞAN N. , TENKER, N. (2003). Finansal Tablolar Ve Mali Analiz Teknikleri, Gazi Kitabevi, Ankara.
3. ANAGNOSTOPOULOU, S.C., LEVİS, M. (2008). “R&D and Performance Persistence: Evidence From The United Kingdom”, The International Journal Of Accounting,

Vol:43(3), pp. 293-320.

4. ANİNDİTA, K., , PRASHANT, K., ANANTHA, M.N.K. (2008). “Advertising And Firm Value: Mapping The Relationship Between Advertising, Profitability And Business Strategy In India”, İndia Business Academy, Bangalore.
5. AYRIÇAY, Y. & KILIÇ, M. (2018). “Pazarlama Yoğunluğu ve Firma Performansı İlişkisi: BIST’de Bir Alan Araştırması”, Ömer Halis Demir Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt-Sayı: 11(1) ss: 177-191.
6. BAKAN, İ. (2015). Girişimcilik, KOBİ’ler ve Strateji, Gazi Kitabevi. Ankara
7. BALTAGİ, B. H., (2005). Econometric Analysis of Panel Data (3rd ed.), : John Wiley&Sons.United Kingdom
8. CANDEMİR, A., ZALLUHOĞLU A.E. (2011). “The Effect Of Marketing Expenditures During Financial Crisis- The Case Of Turkey”, Procedia-Social And Behavioral Sciences, İzmir, Vol:24(1) pp. 291-299.
10. CHEN, X. & W. Yang & D. Huang. (2010). “Corporate life cycle and the accrual model: an empirical study based on chinese listed companies. Frontiers of business research in China”, 4 (4).
11. GREENE, W. H., (2003). Econometric Analysis, (5rd ed.). New York: Prentice-Hall International, Inc.
12. GUJARATİ, D., (2016). Örneklerle Ekonometri, Çev. N. Bolatoğlu, BB101 Yayınları, Ankara.
13. ÇİFTÇİ, S., DOĞANAY, M., GÜLŞEN, Z.A. (2010). “The Effect Of Marketing Expenditures On Business Performance”, Finans Politik Ve Ekonomik Yorumlar, Cilt:47 Sayı:544, p. 7
14. KAYIHAN, B. & TEPELİ, Y. (2017). “Faaliyet Giderlerinin İşletme Kârlılığı Üzerindeki Etkisi: BIST Metal Eşya, Makine ve Gereç Yapım Sektöründe Bir Araştırma”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(20), ss. 327-337.
15. KOCAMIŞ, T., GÜNGÖR, A. (2014). “Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları Ve Teknoloji Sektöründe Ar-Ge Giderlerinin Kârlılık Üzerine Etkisi: Borsa İstanbul Uygulaması”, Maliye Dergisi, Cilt:0 ss. 127-138.
16. KRASNİKOV, A., JAYACHANDRAN, S. (2008). “The Relative Impact Of Marketing, Research And Development And Operations Capabilities On Firm Performance, Journal of Marketing”, USA, Vol:72(4), pp. 1-11.
17. PATON, D., VAUGHAN, W. L. (1999). “Advertising And Firm Performance: Some New Evidence From UK Firms”, Economic Issues, Vol:4, Part:2 pp.89-105.
18. PHİLİPS, G. E. 1963. The Accretion Concept of Income, Accounting Review, 38 (1).
19. SABUNCUOĞLU, Z. , TOKOL, T. (2001). İşletme, Ezgi Yayınları, Bursa.
20. SAKINÇ, S.Ö. (2020). “Faaliyet Giderlerinin Firma Performansına Etkisi: Borsa İstanbul Teknoloji Sektöründen Bir Uygulama”, ÇAKÜ Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt: 11, Sayı:2, ss. 37-47
21. SEVİLENGÜL, O. (2009). Genel Muhasebe, 15. Baskı, Gazi Kitabevi Ankara.

22. SHAH, Z., STARK, A. W. (2004). "The Value Relevance Of Major Media Advertising Expenditures: Some Uk Evidence", The International Journal of Accounting, Vol:44(2), pp. 187-206.
23. SİONG, G.K. (2010). "An Emprical Analysis: Advertising Effects On Firm Performance In The Malaysian Consumer Products Sector", Technical Report, University Malaysia, p.24
24. TATOĞLU, Y. F. (2012), Panel Veri Ekonometrisi, (1. baskı.), Beta Yayıncılık, İstanbul.
25. ÜNAL, T., SEÇİLMİŞ, N. (2014). "Satış Hâsılatı Artışında Ar-Ge'nin Rolü Ve Kârlılığın Ar-Ge Harcamalarına Etkisi: Gaziantep Örneği", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Sayı 22, s.9
26. YENİSU, E. (2020). "Faaliyet Giderlerinin Kârlılığa Etkisi: İmalat Sanayi Üzerine Bir İnceleme", AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt: 6, Sayı:1, ss. 1-12.

SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLERİN MESLEK ETİĞİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ: MANAVGAT'TA BİR UYGULAMA

THE OPINIONS OF THE CERTIFIED PUBLIC ACCOUNTANTS ON PROFESSIONAL ETHICS: AN APPLICATION IN MANAVGAT

Ebru ASLANTAŞ KAYNAR*, Ali APALI**

* Öğr. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü, ebruaslantas@akdeniz.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2219-9706>

** Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, aapali@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3521-0150>

ÖZ

Muhasebe meslek mensuplarının mesleki faaliyetlerini yerine getirirken mesleki etik ilke ve kurallarının bilincinde olması ve önemini kavraması gerekmektedir. Bu araştırmanın amacı, Antalya İli, Manavgat ilçesindeki Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin meslek etiğine ilişkin görüşlerinin yaşa, cinsiyete, mükellef sayısına, mesleki deneyim yılına, eğitim durumuna ve gelir düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Araştırmada nicel veri analizinde en çok tercih edilen anket veri toplama yöntemi uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 23 paket programı kullanılarak hipotezler test edilmiş ve çıkarımlarda bulunulmuştur. Verilerin analizinde Korelasyon Analizi, Frekans Dağılımı, Mann Whitney U Testi, Kruskal Wallis testi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, mesleki etikle ilgili görüşlerin yaş, gelir düzeyi ve deneyim yılına göre farklılaşmadığı, cinsiyet, eğitim durumu ve mükellef sayılarına göre farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Mesleki etikle ilgili eğitim verilmesi gerektiği, etik dışı davranışların mesleğin itibarını zedelediği, meslek etiğiyle ilgili alınan eğitimlerin, vicdani yaptırımların ve mesleki deneyimlerin önemli olduğunun farkında oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Etik, Meslek Etiği.

Jel Kodları: M40, M41

ABSTRACT

Professional accountants should be aware of and understand the importance of professional ethical principles and rules while performing their professional activities. The aim of this research is to reveal whether the opinions of the Independent Accountants and Financial Advisors on professional ethics in Antalya Province, Manavgat district differ according to age, gender, number of taxpayers, years of professional experience, education level and income level. In the research, the most preferred survey method in quantitative data analysis has been applied. In order to analyze the research data and test the hypotheses the SPSS 23 package program has been used and a number of inferences have been made subsequently. In the analysis of data, Correlation Analysis, Frequency Analysis, Mann Whitney U Test, Kruskal Wallis test were applied. As a result of the research, it has been revealed that the views on professional ethics do not differ according to age, income level and years of experience, but differ according to gender, education level and the number of taxpayers. It has been concluded that they are aware of the need to provide training on professional ethics, that unethical behaviors damage the reputation of the profession, that the training received on professional ethics, conscientious sanctions and professional experience are important.

Keywords: Accounting, Ethics, Professional Ethics.

Jel Codes: M40, M41

1. GİRİŞ

Muhasebe mesleği, ürettiği bilgiler açısından kullanıcı sayısının çok olması sebebiyle doğru, güvenilir ve tarafsız bilgi üretmek durumundadır. Muhasebe mesleğiyle ilgili meslek kanununun yanında mesleki etikle ilgili düzenlemelerin olması muhasebenin ürettiği bilgilerin doğru, güvenilir ve tarafsız olmasını sağlamaktadır.

Son yıllarda ulusal ve uluslararası çapta meydana gelen etik dışı uygulamalar ve muhasebe skandalları muhasebe bilgi kullanıcılarının güvenini sarsmaktadır. Meslek mensuplarının mükellef adına vergiden kaçınma girişimi, mükelleflerden gelen baskılar, etik kuralların meslek mensubunu tarafından yeterince bilinmemesi, meslek mensubunun para kazanma hırsları ve müşteri kaybetme kaygısıyla yapmış olduğu etik dışı davranışlar mesleğin itibarını zedelemektedir, Etik dışı uygulamaların artması zamanla meslek örgütleri tarafından mesleki etik ile ilgili ilke ve kuralların konulmasına ya da var olan kuralların geliştirilmesine neden olmuştur. Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe meslek etiği ilke ve kurallarını bilmesi ve meslek etiğinin bilincinde olmaları gerekmektedir. Mesleki etik ilke ve kurallarına bağlı olarak mesleki faaliyetlerini sürdürmeleri hem mesleği güvenilir hale getirecek hem de mesleğin gelişimine katkı sağlayacak ve mesleğin saygınlığını artıracaktır.

Çalışmada öncelikle etik, meslek etiği, muhasebe meslek etiği ve önemi, meslek mensuplarının uyması gereken temel ilkelere değinilecek ve sonrasında araştırma kısmında Antalya İli, Manavgat ilçesinde faaliyet gösteren Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler ile meslek etiği üzerine yapılan araştırma sonuçları değerlendirilecektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Etik ve Meslek Etiği

Etik, Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde ahlaki, ahlakla ilgili ve çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması ya da kaçınması gereken davranışlar olarak tanımlanmıştır (www.sözlük.com.tr). Doğru olanı yanlıştan ayırt etme kabiliyeti ve doğru olanı yapma sorumluluğudur (Bilen ve Yılmaz, 2014: 58). Etik, törelerin günlük hayat akışı içinde anlık olarak ortaya çıkabilecek sorunlara ilişkin olarak aklın ilkeleriyle tekrar yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016:100).

Meslek etiği, bir meslek grubuna bağlı olanlar tarafından uyulması gereken ahlaki ilkeleri ifade etmektedir ve genel olarak o meslek grubunun genel ilkelerini ve standartlarını ortaya koymakta ve mesleği icra edenler için yol gösterici olmaktadır (MEGEP, 2016: 6). Etik değerleri olan kişiler, mesleki etik değerlerini kolay bir şekilde kazanır ve mesleki etik ilkelerini bilen kişiler meslekte doğru ve yanlışları ayırt edebilir durumdadır (Kayabaşı, 2018: 1). Bir işin temellerinin etik ilkelere dayanması gerekmektedir. Bu şekilde toplum etik olarak kabul ettiği bir işi ancak meslek olarak kabul edebilir. Toplum tarafından etik olarak kabul edilmeyen bir iş meslek olarak sayılamaz. Mesleki etik ilkeleri aynı meslekte çalışan bireyler için gerekli olan ilkelerdir (Güler, Heybet ve Budak, 2022: 71). Her mesleğin kendine has ahlaki kurallarının olması gerekir ve bu kurallara uyulduğu takdirde meslekler hak ettiği itibarı kazanabilir (Dinç ve Kaya, 2006: 142). Meslek etiği, her bir meslek üyesinin iyi olmasına dayanır ve verimliliğin ve kalitenin artırılmasında önemli bir paya sahiptir (MEGEP, 2016: 7). Meslek etiği, meslek mensuplarının takip etmeleri gereken ve mesleğin faaliyetlerini yerine getirirken meslek mensupları tarafından uyulması gereken etik ilke ve kurallardır. Etik kuralların temelleri bazen geleneklere bazen dine bazen de mesleklerin özelliklerine göre biçimlenmektedir. Her alanda meslek etiği gündeme gelmekte ve her mesleğin kendine özgü kurallarını oluşturma çabaları göstermektedirler. Meslek etiği çalışma ya da iş hayatının önemli ve büyük kısmını oluşturmaktadır. Her toplumda ve her meslekte mesleki etiğe ihtiyaç vardır ve mesleki örgütler etik kurallar çerçevesinde gelişme göstermektedir (Öztürk ve Kutlu, 2019: 124-127). Bireylerin mesleklerinin gereğini yerine

getirirken bu ilke ve davranış kurallarına uygun davranması beklenmektedir (Atacan ve Genç, 2020: 77). Etik ilkelerin saptanması ve meslek mensuplarının bu ilkeler doğrultusunda davranmalarının beklenmesinde kabul edilebilir davranışların tanımlanması, mesleğin yerine getirilmesinde kalite standartlarının yükseltilmesi, meslek mensuplarının kendi davranışlarının karşılaştırabilecekleri öz değerlendirme fırsatlarının sunulması, mesleki davranışların ve sorumlulukların çerçevesinin çizilmesi, mesleki kimliğin gelişiminde aracılık edilmesi, mesleki olgunluğun işaretlerinin belirlenmesi gibi bazı beklentiler önemli bir rol oynamaktadır (Aydın, 2021: 90-91).

2.2. Muhasebe Meslek Etiği ve Önemi

Muhasebe meslek etiği, muhasebe meslek mensuplarının, muhasebe bilgilerini objektif, doğru ve zamanında kullanıcılara ulaştırmak için mesleklerini yerine getirirken davranışlarını düzenleyen uyulması gereken kurallardır (Özçelik ve Angı, 2017: 155). Muhasebe meslek etiği, ruhsatlı meslek mensuplarının yeterlilik, tarafsızlık, güvenilirlik, bağımsız karar alabilme, kendi kendilerinin denetlemelerinin ve dürüstlüğün simgesidir ve ruhsatlı meslek mensuplarının itibarını artırdığı gibi alçaltıcı davranışlardan da korumaktadır (turmob.org.tr; Bilen ve Yılmaz, 2014: 71).

Bazı şirketlerde meydana gelen muhasebe skandalları, muhasebe uygulamaları ve mesleki etikle ilgili kamu güveninin zayıflamasına neden olmuştur, bu durum üzerine mesleki etik ve kuralların tüm dünyada güncelleştirilmesine ve yeni kanunların çıkarılmasına özen gösterilmesine sebep olmuştur (Ayvaz ve Geçkil, 2018: 18). Meslek etiğinde etik değerlerin var olması, o meslekte günlük işlerin başarısını doğrudan etkilemekte ve çalışanların performansını arttırmaktadır. Muhasebe meslek etiğinde amaç, topluma doğru ve güvenilir muhasebe bilgileri sunmaktır (turmob.org.tr). 1980'den sonra Türkiye'de rekabetçi ortama geçilmesiyle beraber iş ahlakında bozulmalar meydana gelmiş ve ahlaki olmayan uygulamalar hem kişisel hem de kurumsal düzeyde görülmüştür. Banker skandalları, bankaların boşaltılması, rüşvet gibi olaylardan dolayı iş ahlakının öğretimi Türkiye'de önemli bir hale gelmiştir. İş ahlakına uymak, genel ahlak ilkelerine ve adalete uygun davranmak işletmelerin uzun dönemli amaçlarına hizmet etmektedir. İş ahlakına uymayan işletmeler insan kaynakları bakımından zayıflayıp itibarını kaybedecek ve işletmelerin uzun dönemli amaçlarına zarar verecektir (Arslan, 2012: 23-27).

Meslek mensuplarının müşterilere ve topluma karşı sorumluluklarıyla tutarlı birtakım davranışlar sergilemeleri beklenmektedir. Mesleğin güvenilirliğini sağlamak ahlaki ilkeler bağlı kalarak başarılabilir (Akenbor ve Tennyson, 2014: 1381). Ulusal ve uluslararası meslek kuruluşları, meslek mensuplarının uymaları gereken etik ilkeleri belirlemiş, meslek kuruluşları tarafından etik eğitimi ile ilgili çalışmalara başlanmış, muhasebe meslek etiği ile ilgili etik kongreleri düzenlenmiştir. Meslek mensuplarının bu ilkelere uyması kamu yararı ve meslekten beklenen faydaların sağlanması içindir (Demir, 2015: 351). Ekonomik dengelerin şeffaf olmasını ve bilgilendirme görevi olan muhasebecilerin gelişmiş bir ülke olabilmek için etik sistemin ortasında olduğunun unutulmaması gerekir (Karacan, 2014: 78).

Mesleki faaliyetler muhasebe meslek mensupları tarafından yerine getirilirken üretilen muhasebe bilgilerinin kullanıcıları çok geniş bir kesim olduğundan etik daha önemli bir hal almaktadır. Etik dışı davranışlar, bir grup kullanıcının haksız kazanç sağlamasına, diğer bir grup kullanıcının ise haklarının kaybına neden olacaktır. Etik dışı davranışlardan kaynaklı olan kazanç ve kayıplar muhasebe mesleğinin saygınlığını olumsuz etkileyecektir ve sosyal sorumluluk kavramının gereği yerine getirilmemiş olacaktır. Bu sebeple muhasebe meslek etiği sosyal sorumluluk kavramının gereklerinin yeri getirilebilmesi bakımından önemli bir unsurdur (Özçelik ve Keskin, 2017: 141). Muhasebe mesleğinde yapılacak olan etik dışı davranışların etkisi bütün topluma yayılabilir (Kutlu, 2008:148). İşletmelerde ahlaki kurallara uymamanın maliyetleri; işletmeler açısından itibar kaybı, cezai yaptırımlar, satış kaybı vb. kayıplar olabileceği gibi işletmenin çökmesi ve yok olmasına kadar gidebilir. Ahlak

dışı davranışların maliyeti tahmin edildiğinden daha da ağır olabilir. Bu sebeple yönetici ve çalışanların meslek ahlakını bilerek ve sindirerek bu duruma uygun şekilde davranmaları gerekir (Kutlu, 2011: 47-48). Meslek elemanlarının kişisel ahlaki yapısı meslek ahlakını da etkileyebilmektedir. Yalnız, kişinin ahlaki yapısının çok iyi olması aynı zamanda çok iyi meslek ahlakına da sahip olduğu anlamına gelmemektedir (Çukacı, 2006: 91). Muhasebe mesleğinde kamusal sorumlulukların tam anlamıyla yerine getirilmesinde mesleki bilgi ve deneyim yeterli olmayıp, sunulan hizmetin kalitesi, bilgi, tecrübe ve meslek etiği kurallarına uymalarına bağlıdır (Bilen ve Yılmaz, 2014: 58). Meslek etiğiyle ilgili olan değerlerin bir kısmı vicdani kanaatlere dayanırken, bir kısmı da o işin bağlı olduğu meslek örgütleri tarafından düzenlenmiş yazılı kurallara dayanmaktadır. Bu değerlerin ihmali ya da ihlali olması durumunda yasal yaptırımlar daha ağır olabilirken, meslek örgütlerinin yaptırımları daha hafif olabilir (Kutlu, 2008:147).

2.3. Meslek Mensuplarının Uyması Gereken Temel Etik İlkeler

Resmî Gazete’de 2001 yılında TÜRMOB tarafından “Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Meslek Ahlak Kuralları ile İlgili Mecburi Meslek Kararı” yayınlanmıştır. Bu mecburi meslek kararının amacı; meslek mensuplarının toplum, müşteriler ve diğer meslek mensuplarıyla ilişkilerinde uyulması gereken kuralları içermektedir. Meslek ahlak kuralları, meslekle ilgili davranış standartlarının seviyesini belirlediği gibi cezalandırılması gereken davranışların belirlenmesinde temel oluşturur (turmob.org.tr).

Muhasebe meslek etiğiyle ilgili meslek mensuplarının uyması gereken etik ilkeler Resmî Gazete’de 19.10.2007 tarihinde “Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkındaki Yönetmelik” kapsamında dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, gizlilik ve mesleki davranış olarak beş başlık altında sınıflandırılmıştır. Bunlar aşağıdaki gibidir (resmigazete.gov.tr).

- **Dürüstlük:** Meslek mensuplarının tüm mesleki faaliyetlerinde ve iş ilişkilerinde doğru sözlü ve dürüst davranmalarıdır.
- **Tarafsızlık:** Yanlı ya da önyargılı davranarak; üçüncü kişilerin haksız ve uygunsuz bir şekilde yapmış olduğu baskıların meslek mensuplarının mesleki kararlarının etkilememesi ve engellemesidir.
- **Mesleki Yeterlilik ve Özen:** Meslek mensubunun mesleki faaliyetlerinin yerine getirirken teknik ve mesleki standartlara uygun olarak, özen ve çaba içinde davranmasıdır.
- **Gizlilik:** Meslek mensuplarının mesleki faaliyetleri sonucunda elde ettiği bilgileri açıklamasını gerektirecek bir hak ya da görevi olmadıkça üçüncü kişi ya da gruplara bu bilgileri açıklamaması ve bu bilgilerin meslek mensubunun ya da üçüncü kişilerin çıkarları için kullanılmamasıdır.
- **Mesleki Davranış:** Meslek mensuplarının mevcut kanun ve yönetmeliklere uymasını ve mesleğin saygınlığını zedeleyecek her türlü davranıştan kaçınmasını ifade etmektedir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine ilişkin görüşleri, meslek etiği algısı ile ilgili meslek mensuplarına uygulanmış ulusal ve uluslararası bazı nicel çalışmalar şu şekildedir.

Cohen, Pant ve Sharp (2001) tarafından Kanada’da toplamda 340 öğrenci ve deneyimi 3-5 yıl arasında olan meslek mensubuna yapılan çalışmanın sonucunda etik karar verme hususunda önemli bir şekilde farklı davrandıkları ortaya çıkmıştır.

Ergün ve Gül (2005) tarafından Balıkesir ilinde 70 meslek mensubuna yapılan çalışmada; muhasebe meslek mensuplarının en önemli gördükleri etik kuralların; dürüstlük, güvenilirlik, mesleki bilgi ve yeterlilik, bağımsızlık, yasalara bağlılık, şeffaflık, sır saklama ve mesleki sorumluluk olduğu ortaya çıkmıştır.

Aymankuy ve Sarıoğlu (2005) tarafından Balıkesir il merkezinde 40 meslek mensubuna yapılan çalışmada; muhasebe meslek mensuplarının meslek etiği konusuna duyarlı kalmadıkları ve sürekli kendilerini geliştirme konusunda istekli ve gönüllü oldukları ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucunda meslek mensuplarının yasal boşlukları müşteri lehine yorumladıkları ortaya çıkmıştır. Muhasebe meslek etiğini benimseyen ve benimsemeyenlerin oranını birbirine çok yakın çıkmıştır. Meslek mensuplarını etik dışı davranışlara iten nedenlerin başında mükellefler ve yasaların olduğu görüşü ortaya çıkmıştır.

Çukacı (2006) tarafından İzmir İlinde 62 meslek mensubuna yapılan çalışmada muhasebe meslek mensuplarının yaş, mesleki deneyim farkı olmaksızın çoğunun mesleğin belirlenmiş olan etik kurallarına uygun davrandıkları gözlenmiştir.

İşgüden ve Çabuk (2006) tarafından Balıkesir ilinde 103 meslek mensubuna yapılan çalışmada; meslek mensuplarının mesleki etik ilkelerine önem verdikleri ve bu ilkelere uygun davranışları durumunda maddi ve manevi yönden kazançlı olacaklarının farkında oldukları tespit edilmiştir. Meslek mensupları etik ilkelere gerekli özeni göstermediklerinde ise, olumsuz bir şekilde etkilenecekleri düşünülmektedirler ve meslek mensuplarının bu sebeple etik ilkelere ve etik ihlallerine duyarlı olduklarını ancak yeterince titiz davranmadıkları belirtilmiştir.

Kutlu (2008) tarafından Kars ve Erzurum illerinde 136 meslek mensubuna yapılan çalışmada; meslek mensuplarının etik ikilemler yaşadığı ancak ikilemin yoğunluğunun yaş, gelir düzeyi, müşteri gibi değişkenlerin etkisiyle farklılaşabildiği; etik ikileme sebep olan müşteri kaybetme endişesinin de değişkenlerin etkisiyle farklılaşabildiği; etik ikilemden çıkmışta rol alan kültürel çevreyle ilgili faktörlere yöneltilen önem yaş ve eğitim durumuna bağlı olarak farklılıklar gösterdiği şeklinde belirtilmiştir.

Soylu (2010) tarafından Konya’da 102 meslek mensubuna yapılmış olan çalışmada eğitim düzeyi yüksek olan meslek mensuplarının etik davranışları algılama düzeyinin daha yüksek olduğu, muhasebe meslek mensuplarının etik ilkelere olan duyarlılıklarının şekillenmesi ve geliştirilebilmesi için meslek etiği eğitiminin gerekliliği ve önemi ortaya çıkmıştır.

Kısakürek ve Alpan (2010) tarafından Sivas ilinde 112 meslek mensubuna yapılan çalışmada; muhasebe meslek mensuplarının etik kurallara uymasında alınan eğitimlerin, çevresel baskıların, meslek örgütlerinin denetimlerinin, cezai ve vicdani yaptırımların etkili olduğu cevapları çoğunlukta olup, etik dışı davranılmasının nedeni olarak da meslek mensubunun para kazanma hırsları, meslek mensubunun ahlaki zayıflığı cevapları çoğunluk olarak verilmiştir ve meslek mensuplarının çoğunluğu meslek etiği derslerinin zorunlu olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Sakarya ve Kara (2010) tarafından Balıkesir, Bursa, İstanbul ve İzmir illerinde 226 meslek mensubuna yapmış olduğu çalışmada; muhasebe meslek mensuplarının etik algılarında cinsiyete göre anlamlı farklılıkların olduğu; ünvan ile dürüstlük ve mesleki davranış değişkeni ile anlamlı farklılıkların olduğu; mesleki deneyime göre; mesleki yeterlilik ve özen ile mesleki davranış değişkenlerine ilişkin meslek etiğine bakış açıları anlamlı farklılıkların olduğu; mükellef sayısına göre yapılan karşılaştırmada meslek mensuplarının tarafsızlık değişkenine ilişkin meslek etiğine bakış açıları anlamlı farklılığın olduğu

belirlenmiştir. Eğitim durumu ve gelir düzeyine göre yapılan karşılaştırmada meslek mensuplarının dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, gizlilik, mesleki davranış ve etik algılaması değişkenleri ile ilgili meslek etiğine ilişkin algılamalarında bir farklılık bulunmadığı belirlenmiştir.

Yalçın (2011) tarafından Türkiye’de 412 meslek mensubu ve 580 işletmeye yapılan çalışmada; etik ilkelere uyulması gerektiği, bağımsız çalışmakta olan meslek mensuplarının dürüstlük, güvenilirlik ve tarafsızlığın mesleğin temelini oluşturduğu konusunda çoğunluğun katılımı vardır. Meslek mensuplarına yöneltilen genel sorularda kanunlar yetersiz olsa dahi etik kurallara uyulması gerektiği hususunda genel bir kabul vardır.

Yıldız (2011) tarafından Kayseri ilinde 97 meslek mensubuna yapılan çalışmada; meslek mensuplarının etik konusunda eğitimin gerekli olduğuna inanmaktadırlar ve meslek mensuplarının genel olarak meslek etiğine gereken ilgiyi gösterdikleri ve meslek etiğiyle ilgili sorumluluklarını yerine getirme hususunda özverili davrandıkları tespit edilmiştir. Meslek mensuplarının büyük çoğunluğunun toplumun çıkarlarını, bireysel çıkarlardan üstte tuttuklarını belirtmişlerdir ve mükellef ile kamu çıkarı arasında çatışma yaşandığı durumlarda kamu çıkarını daha önemsedikleri tespit edilmiştir. Meslek mensuplarını etik dışı davranışa yönelten en önemli etkili olanın mükellefler ve sırasıyla yasalar, meslek üyeleri, toplumun değer yargıları, kamu kuruluşları ve meslek odaları olduğu tespit edilmiştir.

Çiçek, Canbaz ve Keskin (2013) tarafından Kırklareli ilinde 62 meslek mensubuna yapılan çalışmada muhasebe meslek mensuplarının çoğunluğunun mesleki etik kurallarını bildiği ve buna uygun davrandıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca, katılımcıların çoğunluğunun meslek hayatında etik çelişki yaşadığı ve çoğunluğunun etik çelişki sonunda etik olan davranışı uyguladığı ortaya çıkmıştır. Yasaların yetersiz kaldığı durumlarda meslek etiğine bağlı hareket ettikleri ve yasal boşlukları müşteri lehine yorumladıkları ortaya çıkmıştır.

Ghazali ve Ismail (2013) tarafından Malezya’da 221 denetim firmalarına bağlı muhasebecilere yapılan çalışmada; cinsiyetin etik hususlardan etkilenmediği ortaya çıkmıştır. Sonuçlar, etik örgütsel kararları teşvik etmek ve korumanın bir yolunun yaşı daha büyük ve deneyimli bireyleri istihdam etmek ve elde tutmak olduğunu göstermiştir. Yönetimin yüksek etik değerler uygulandığı algılandığında ve etik dışı davranışları bu duruma göre değerlendirildiğinde çalışılardan davranışlarında etik olmalarının beklenebileceğini göstermektedir. Ayrıca, muhasebecilerin mesleki faaliyetlere daha fazla dahil olmaları durumunda şüpheli durumlara daha hoşgörülü yaklaştıkları gözlemlenmiştir.

Akenbor ve Tennyson (2014) tarafından Nijerya’da 119 meslek mensubuna yapılan çalışmanın sonucunda, Nijerya’da muhasebe etiğinin düşük bir düzeyde benimsendiği ve bunların arasında meslek mensubunun para kazanma hırsı, kişisel çıkar, işveren ve müşterilerden gelen baskılar, zayıf toplumsal değerler, bilgi eksikliği, etik davranış eksikliği, kültürel değişimin etkisi gibi faktörler ortaya çıkmıştır. En yaygın olanı muhasebecinin para kazanma hırsının olması, kişisel çıkarlar olurken, en az görüleni ise etik davranış eksikliği olduğu belirtilmiştir.

Akın ve Özdaşlı (2014) tarafından 52 meslek mensubu ve 116 muhasebe öğrencisine yapılan çalışmada muhasebe eğitimi alan öğrencilerin muhasebe meslek mensupları tarafından dürüstlük ve şeffaflık ilkelerinin ihlal edildiğini düşündükleri sonucuna varmışlardır.

Çetin ve Dağlı Şahin (2014) tarafından Isparta ilinde 115 meslek mensubuna yapılan çalışmada; meslek mensuplarının mesleki bilgiyi önemli gördükleri, mesleki etiği bir disiplin olarak gördükleri ve sır saklama konusuna özellikle önem verdikleri belirlenmiştir.

Fidan ve Subaşı (2014) tarafından İstanbul ilinde 857 meslek mensubu adaylarına yapılan çalışmada; meslek mensubu adaylarının mesleki etik konusunda yeteri kadar bilgiye sahip

olmadıkları ve mesleki etik konusunda uygulamalı olarak eğitim verilmesinin gerekliliği ortaya konmuştur.

Çelik ve Dağdeviren (2015) tarafından Antalya, Burdur ve Isparta'da (Göller Bölgesi) 311 meslek mensubuna yapmış olduğu çalışmada, meslek mensuplarının meslekle ilgili yasal düzenlemelerin yeterli olmadığı, bazı kanunların sık değişmesinin etik davranışlara neden olduğu düşüncesinde oldukları ortaya çıkmıştır. Kadın meslek mensuplarının erkek meslek mensuplarına göre etik ilkelere daha bağlı kaldıkları ortaya çıkmıştır. Eğitim seviyeleri ve yaşa göre meslek etiğine ilişkin tutumlarının çok fazla etkilenmediği gözlemlenmiştir. Çalışmada, meslek mensupları müşteri kaybetme kaygısıyla hareket etmediklerini belirtmişlerdir.

Kızıllı, Akman, Aras ve Erzin (2015) tarafından Yalova ilinde 32 meslek mensubuna yapmış olduğu çalışmada muhasebe meslek mensuplarının özel bazı konular dışında genel olarak mesleki etik kurallarına duyarlı oldukları ve kendilerini meslek etik konusunda sürekli geliştirmeye çalıştıkları gözlenmiştir.

Subaşı ve Fidan (2015) tarafından 18 ilde 1261 meslek mensubu adayı ile yapmış olduğu çalışmada; meslek mensubu adayların çoğunluğunun mesleki etik kuralları ile ilgili eğitim almadığı, bu durumda mesleki etik eğitiminin yetersiz verildiği ya da yeteri kadar verilmediğinin göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu çalışma ile Türkiye'deki mesleki etik eğitiminin şu ana kadar uluslararası muhasebe standartları ile uyumlu olmadığı ve üniversiteler ve meslek kuruluşlarının etik ile ilgili eğitimlerini ve öğretim yöntemlerini gözden geçirmeleri gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Yılmaz, Yıldırım ve Bahar (2015) tarafından Samsun ilinde 245 meslek mensubuna yapmış olduğu çalışmada; meslek mensuplarının mesleki deneyim yıllarına göre dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, gizlilik ve mesleki davranış boyutunda anlamlı bir farklılık olmadığı fakat, mesleki deneyim yılına göre 1-5 yıl kıdemli olan meslek mensuplarının genel etik algısının 16 yıl ve üstü faaliyet gösteren meslek mensuplarına göre daha düşük olduğu gözlenmiştir.

Gürbüz ve Yılmaz (2016) tarafından Eskişehir il merkezinde 245 meslek mensubuna yapılan çalışmada; muhasebe meslek mensuplarının çoğunluğunun etik ilkelerle ilgili yönetmelik konusunda detaylı bilgilerinin olduğu ve meslekleriyle ilgili yayınları takip ettikleri görülmektedir. TÜRMOB'un etik yönetmeliğinde yer alan temel etik ilkeler tercih olarak sıralandığında çalışmada birinci olarak Mesleki Davranış, sırasıyla sonrasında Gizlilik, Tarafsızlık, Mesleki Yeterlilik ve Özen ve son tercih olaraksa dürüstlük olarak sıralanmıştır.

Güney ve Biçer (2016) tarafından Erzincan ilinde 53 meslek mensubuna yapmış olduğu çalışmada; muhasebe meslek mensuplarının meslektaşlarının dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, gizlilik ve mesleki davranış ilkelerine bağlı kalarak faaliyet gösterdiklerini belirtmişlerdir. Fakat, açık uçlu sorunun cevabına bakıldığında mevzuatla ilgili bilgi eksikliğinden, kalifiye elemanın yeterli olmamasından, meslek odalarının yeteri kadar destek sağlayamadığından, eğitim yetersizliğinden, haksız rekabetten, yaptırım eksikliğinden ve kurumsallaşamamaktan kaynaklı etik sorunlar yaşadığı görülmüştür.

Özçelik ve Keskin (2017) tarafından Batı Akdeniz Bölgesinde Antalya, Isparta ve Burdur İllerinde yapmış olduğu çalışmada; muhasebe meslek mensuplarının kendilerinin meslek etiğine uygun davrandıkları, meslektaşlarının meslek etiğine uygun davranmadıkları, meslek etiğiyle ilgili kanuni düzenlemelerin yeterli olmadığı, etik sorumlulukları faaliyet gösterdikleri illere ve karşılaştıkları özel durumlara göre değişiklik gösterdiği ve asgari ücret tarifesinin altında defter tutan meslek mensupları olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Özçelik ve Angı (2017) tarafından Antalya'da 238 meslek mensubuna yapılan çalışmada; meslek mensubu ve odalarının etik hususunda gerekli hassasiyeti göstermeleri gerektiği ve

etik dışı davranışların mesleğin saygınlığını azalttığı, meslek mensuplarının etik kuralları bildiklerini ve bu etik kurallara uygun davranmaya çalıştıkları belirlenmiştir.

Tuğay ve Kılıç (2017) tarafından Antalya, Burdur ve Isparta’da 384 meslek mensubuna yapılmış olan çalışmada; etik yeterlilik ve özen, etik duyarlık ve etik davranış olarak üç boyut belirlenmiş ve etik yeterlilik ve özen bakımından, meslek öncesi etik ilkeler ile ilgili yeterli düzeyde eğitim alınmasının önemli olduğu, meslek mensuplarının etik ilkelere bağlı kalmasının mesleğe saygı ve güvenin artıracığı sonucuna varılmıştır. Etik duyarlık bakımından, etik sözleşmenin, muhasebede hata ve hilelerin azalmasına katkı sağlayacağı ortaya çıkmıştır. Etik davranış bakımından ise etik sözleşmenin meslek mensupları arasındaki haksız rekabetin azalmasına katkı sağlayacağı, mesleğin saygınlığını artıracığı ve etik sözleşmenin zorunlu olarak uygulanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Gür (2018) tarafından Bingöl ilinde 15 meslek mensubuna yapılan çalışmada meslek mensuplarının mevzuatla ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları düşünüldüğü ortaya çıkmıştır ve bu durumda meslek etiğiyle ilgili dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen ilkeleri çerçevesinde davranmayacakları sonucunu ortaya koymaktadır. Muhasebe mesleğinde etik algısının artırılması yönünde çalışmalar yapılmasının gerekliliği, yaptırımların daha etkin hale getirilmesi gerektiği ve etiksel sorunların engellenmesine çalışılması gerektiği ortaya çıkmıştır.

Kıllı, Türkoğlu ve Gülmez (2018) tarafından Malatya ilinde 161 meslek mensubuna yapılan çalışmada; muhasebe meslek mensuplarının vergilerin yüksekliği, vergi dairesi gibi devlet kurumlarındaki bürokrasinin aşırı olması ve muhasebe mesleğinin ülkemizde hak ettiği değeri görememesini etik dışı davranışların temel sebebi olarak gördükleri sonucuna varılmıştır.

Yel (2018) tarafından, Bolu ilinde 93 meslek mensubuna yapılmış olan çalışmada, muhasebe meslek mensupları için mesleğin saygınlığının kazançtan daha önemli olduğu, mesleğin saygınlığının etik ilkelere bağlı kalarak artacağı, mükelleflerle yakın ilişki içerisinde olursa dahi etik ilkelere vazgeçilmemesi gerektiği ve mesleki etik ile ilgili daha çok eğitim verilmesi; etik dışı davranıştan uzak durmalarında aldıkları eğitim ve mesleki tecrübelerin etkili olduğuna inandıkları ortaya çıkmıştır. Etik dışı davranışın sebebi olarak mükelleflerin vergiden kaçma isteği, müşteri kaybetme kaygısıyla davrandıkları ve yasal olmayan müşteri tekliflerini kabul ettiklerini ifade etmişlerdir.

Çağlar (2019) tarafından Karabük ilinde 120 meslek mensubuna yapılan çalışmada meslek mensuplarının çoğunluğunun, meslektaşlarının etik ilkelere uyup uymadığı konusunda kararsız veya meslek etiğine gereken bağlılığı göstermediklerini söylemektedir ve etik kurallara uyulmamasının nedeni olarak eğitim yetersizliği, müşteri baskısı, denetimsizlik ve daha fazla para kazanma isteği gösterilmektedir ve meslek mensuplarının meslek etiğine değer verdiğini ancak bir kısmının etik hakkında bilgilerinin çok olmadığı ortaya çıkmıştır.

Enofe, Utomwen ve Danjuma (2019) tarafından Nijerya’da toplamda 147 muhasebeci, denetçi ve şirketlerin yöneticilerinden oluşan meslek mensuplarına yapılan çalışmada, etiğin muhasebe uygulamalarında önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Arka planda etik uygulamaların bir ihtiyaç olduğu ön plana çıkmış ve raporlanan bilgilerin mesleki etik standartlarına uygun olmasını sağlama girişimlerinde etiğin muhasebe uygulamalarında rolü önemli hale gelmiştir. Etik standartların etkili bir şekilde uygulanabilmesi için muhasebeciler, şirketlerin üst yönetimi, düzenleyici kurumlar ve hükümet gibi dış paydaşların ortak çabalarına ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.

Köse ve Aldemir (2021) tarafından Kırıkkale ilinde 78 meslek mensubuna yapılan çalışmada meslek mensuplarının meslek etiğinin oluşmasında en önemli unsurun eğitim, en düşük unsurun ise dini inançlar olduğu görülmüştür. Meslek mensuplarının mevzuatı takip etme, sır saklama, dürüstlük gibi ilkelerin tüm meslek mensuplarında olması gerektiğini

belirtmişler ve etik dışı davranış içinse, yasalara uyulması gerektiğini ve bazı meslek mensuplarının mükellef baskısıyla etik dışı davrandıklarını belirtmişlerdir.

Kaya ve Durmuş (2022) tarafından TRB1 bölgesinde (Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli) 400 meslek mensubuna yapılan çalışmada, meslek mensuplarının meslek etiği ile ilgili algı düzeylerinin genel anlamda yüksek olduğu, fakat dürüstlük ilkesinin algı düzeyinin daha düşük seviyede olduğu görülmüştür. Dürüstlük ilkesinin farkında olan meslek mensupları için ilk sırada olduğu görülmüştür. Ayrıca meslek etiği ilke ve kurallara uymanın başında mesleki eğitim ve deneyimin olduğu görülmüştür.

Osagioduwa ve Ogbonmwan (2022) tarafından Nijerya’da 264 kamuda çalışan muhasebe meslek mensuplarına yapılan çalışmada, kamu sektöründeki muhasebe meslek mensuplarının dürüstlük ve tarafsızlık etik kurallarının önemli ölçüde destekledikleri ve dürüstlük ve tarafsızlık etik kurallarına önemli ölçüde bağlı kaldıklarını ortaya koymuştur. Çalışma, Nijerya’da kamu sektöründeki muhasebe meslek mensuplarının bağımsız olmadığını da ortaya koymuştur. Kamu sektöründeki muhasebe meslek mensuplarının gerçek hayattaki işlem ve davranışlarında ise etik kuralları önemli ölçüde kullanmadıkları ve uygulamadıkları ortaya çıkmıştır.

3. ARAŞTIRMA

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın amacı, hipotezleri, verilerin toplanması ve analiz yöntemi, araştırmanın bulguları ve hipotez testlerine yer verilecektir.

3.1. Araştırmanın Etik İzni

Bu araştırmanın bilimsel etik raporu Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 02.06.2021 tarihinde 2021/6 toplantı numarası, GO 2021/264 sayılı kararla alınmıştır.

3.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı Antalya ili, Manavgat ilçesinde bulunan Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirlerin meslek etiğine ilişkin görüşleri; gelir elde etme unsuru ile etik çelişki caydırıcı etkenler arasında bir ilişkinin olup olmadığını, mesleki saygınlık ile etik çelişki caydırıcı etkenler arasındaki ilişkinin olup olmadığını, meslek etiğine ilişkin görüşlerin ortalamaları ile cinsiyet, yaş, gelir düzeyi, mükellef sayısı, mezuniyet durumu, deneyim yılı durumlarına göre farklılıklarının olup olmadığını araştırmaktır.

3.3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma kapsamında uygulanan anket formu aracılığıyla muhasebe meslek mensuplarından elde edilen verilerden yola çıkarak aşağıda belirtilen hipotezlere yanıt aranmıştır.

H₁: Muhasebe meslek mensuplarında gelir elde etme unsuru ile etik dışı caydırıcı etkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H₂: Muhasebe meslek mensuplarında mesleki saygınlık ile etik çelişki caydırıcı etkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H₃: Muhasebe meslek mensuplarında meslek etiği algısı ortalamaları ile cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H₄: Muhasebe meslek mensuplarında meslek etiği algısı ortalamaları ile yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H₅: Muhasebe meslek mensuplarında meslek etiği algısı ortalamaları ile gelir düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H₆: Muhasebe meslek mensuplarında meslek etiği algısı ortalamaları ile mükellef sayıları değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H7: Muhasebe meslek mensuplarında meslek etiği algısı ortalamaları ile mezuniyet durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H8: Muhasebe meslek mensuplarında meslek etiği algısı ortalamaları ile deneyim yılı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

3.4. Verilerin Toplanması ve Analiz Yöntemi

Bu araştırma Antalya ili, Manavgat ilçesinde bulunan Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavir Odasına kayıtlı 428 meslek mensubundan tamamına ulaşılmaya çalışılmış ve gönüllülük esasına göre geri dönüş yapan 151 meslek mensubuna 2021 Eylül-2022 Haziran ayları arasında uygulanmıştır. Manavgat Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler meslek odasına kayıtlı muhasebe meslek mensubu toplam sayısı TÜRMOB'un resmi internet sitesinden alınmıştır.

Araştırmada toplam ana kütleinin %35'ine ulaşılmıştır. Araştırmanın ölçeğinin oluşturulmasında, Tülay Yel'in (2018) "Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiği Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Bolu'da Bir Araştırma"¹ makalesinden yararlanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır ve toplamda 32 soru bulunmaktadır. Anket formunun ilk bölümünde 6 sorudan oluşan demografik bilgiler yer almaktadır (Cinsiyet, mezuniyet, yaş, gelir, mükellef sayısı, mesleki deneyim). İkinci bölümünde ise serbest muhasebeci mali müşavirlerin meslek etiğini algılama düzeyini ölçmeye ilişkin 26 soru yer almaktadır. Araştırma ölçeği Ek-1'de verilmiştir. Araştırmada 5'li likert tipi ölçek kullanılmıştır. Verilerin analizinde IBM SPSS 23 paket programı kullanılmıştır.

Ölçek analiz aşamasında 4 ana bölüme ayrılmıştır. Anket ölçeğinin bölümlerine ayrılmasında Tülay Yel'in (2018) makalesinden yararlanılmıştır. Birinci bölümde demografik bilgiler, ikinci bölümde Mesleki Saygınlıkla ilgili ifadeler, üçüncü bölümde Etik Çelişkiye İten Sebeplere ilişkin ifadeler, dördüncü bölümde ise Etik Çelişki Caydırıcı Etkenlere ait ifadeler yer almaktadır.

3.5. Normallik Testi

Parametrik testlerin uygulanabilmesi için verilerin normal dağılım göstermesi gerekmektedir. Kolmogorov-Smirnov, 30 ve üzeri örneklerde kullanılmaktadır ve sig>0.05 olduğunda verilerin normal dağılım olduğunu göstermektedir (Ersöz ve Ersöz, 2019:103).

Araştırmada veriler analiz edilmeden önce normallik testi uygulanmıştır. Meslek etiği algısı ölçeğinde yer alan 26 sorunun ortalaması alınmıştır ve normallik testine tabi tutulmuştur. Bu bilgilere göre elde edilen normallik testi sonuçları Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1: Meslek Etiği Algısı Ortalamaları Normallik Testi

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
MESLEKİ ETİK ALGISI	0,102	151	0,001	0,902	151	0

30 ve üzeri örneklerde kullanılan Kolmogorov-Smirnov "Sig" değeri 0,001'dir ve 0,05'ten küçük olduğundan dolayı veriler normal dağılım göstermemektedir. Veriler normal dağılım göstermediğinden dolayı analizde nonparametrik testler kullanılacaktır.

Tablo 2: Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	Statistic	Std. Error
Skewness	-1,653	0,197
Kurtosis	9,552	0,392

¹ Ölçek izni alınmıştır.

Ayrıca, normal dağılımdan önemli bir sapma olup olmadığını ispatlamak için çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1 ile -1 arasında olması önerilmektedir (Karaman, 2020:48). Sıfıra yakın olan basıklık (kurtosis) değeri normal dağılıma yakın bir şekil oluşturmaktadır ve çarpıklık (skewness) değerinin ise sıfır olması ortada dengelenmiş bir dağılım olduğunu göstermektedir (Çiçek, 2009:58). Araştırmada çarpıklık değeri -1,653 ve basıklık değeri ise 9,552 olduğundan dolayı veriler normal dağılım göstermemektedir.

3.6. Güvenirlilik Analizi

Güvenirlilik, kişilerin anketteki test maddelerine vermiş olduğu cevapların tutarlılığı olarak tanımlanabilir (Büyüköztürk, 2020:182). Cronbach Alpha değeri cevapların derecelendirme ölçeğinde elde edildiği durumlarda kullanılmaktadır ve testi oluşturan maddelerin bütünüyle ne kadar tutarlı olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk vd., 2020: 115). Cronbach Alpha katsayısı 0.60 ile 0,80 arasında ise ölçek oldukça güvenilirdir (Kayış, 2009: 405).

Tablo 3: Güvenirlilik testi

Cronbach's Alpha	N of Items
0,713	26

Anket formunda yer alan meslek etiği algısı ölçeğinde bulunan 26 adet soru için güvenilirlik katsayısı 0,713'tür. Elde edilen katsayıya göre anket ölçeği oldukça güvenilirdir. Ölçeğinden yararlanılan Tülay Yel'in (2018) "Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiği Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Bolu'da Bir Araştırma" isimli makalesindeki güvenilirlik katsayısı 22 madde için 0,702'dir.

3.7. Araştırmanın Bulguları ve Hipotez Testleri

Araştırmanın bu bölümünde araştırmaya ilişkin bulguların ne olduğu ve hipotez testlerin sonuçlarını yer verilecektir.

3.7.1. Araştırmanın Bulguları

Araştırma sonucunda elde edilen demografik bilgilere ve meslek mensuplarının anketteki sorulara verilen cevaplarına ait bulgular şu şekildedir.

Tablo 4: Araştırmaya Katılan Meslek Mensuplarının Cinsiyet, Yaş, Eğitim Durumu, Mükellef Sayıları, Mesleki Deneyim Yılı ve Gelirlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet		F	%	Geçerli %	Birikimli %
Cinsiyet	Kadın	46	30,5	30,5	30,5
	Erkek	105	69,5	69,5	100
Yaş	35 ve altı	59	39,1	39,1	39,1
	36-45	56	37,1	37,1	76,2
	46 ve üzeri	36	23,8	23,8	100
Eğitim Durumu	Önlisans-Lisans	131	86,8	86,8	86,8
	Lisansüstü	20	13,2	13,2	100
Mükellef Sayıları	30 ve Altı	55	36,4	36,4	36,4
	31-60	33	21,9	21,9	58,3
	61-90	36	23,8	23,8	82,1
	91-120	14	9,3	9,3	91,4
	120 ve Üstü	13	8,6	8,6	100
Mesleki Deneyim Yılı	5 yıl ve altı	29	19,2	19,2	19,2
	6-10 yıl	40	26,5	26,5	45,7
	11-15 yıl	32	21,2	21,2	66,9
	16-20 yıl	17	11,3	11,3	78,1
	20 yıl ve üstü	33	21,9	21,9	100
Aylık Gelir	Asgari Ücret ve altı	34	22,5	22,5	22,5
	Asgari Ücret ve üzeri	117	77,5	77,5	100

Araştırmaya katılan meslek mensuplarının cinsiyetlerine bakıldığında yaklaşık üçte ikisinin erkek meslek mensuplarından oluştuğu görülmüştür. Meslek mensuplarının yaşları incelendiğinde genellikle 45 yaş altının çoğunlukta olduğu görülmüştür. Ön lisans ve lisans mezunu meslek mensuplarının sayıca lisansüstü mezunu meslek mensuplarına göre çok fazla olduğu görülmüştür. Mükellef sayısı 90 ve üstü olan meslek mensuplarının araştırmaya katılan mükellef sayıları daha az olan meslek mensuplarına göre sayılarının az olduğu görülmüştür. Asgari ücret üzeri alan meslek mensuplarının sayısının asgari ücret ve altı alan meslek mensuplarının sayısının yaklaşık üç katı olduğu görülmüştür.

Antalya ili Manavgat ilçesinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının mesleki etik görüşlerine ilişkin vermiş oldukları cevapların ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Ölçek İfadelerine İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar

MESLEKİ SAYGINLIK	Ortalama	Standart Sapma
SMMM'ler için itibar, kazançtan daha önemlidir.	4,00	1,233
SMMM'ler etik ilkelere bağlı kalırlarsa mesleğin saygınlığı da artar.	4,76	0,574
SMMM'ler, mükellef ile yakın ilişki içinde olsalar dahi, etik ilkelere Vazgeçmemelidir.	4,68	0,617
SMMM'lere mesleki etikle ilgili daha fazla eğitim verilmelidir.	4,4	0,96
Mali denetimin yeterli olmaması ve kamudaki kayırmalar meslek etiğine zarar vermektedir.	4,03	1,055
Bazı meslek mensuplarının gerçekleştirdiği etik dışı uygulamalar mesleğin saygınlığını azaltır.	4,62	0,772
ETİK ÇELİŞKİYE İTEN SEBEPLER		
Meslek hayatımda mesleki etikle ilgili çelişki yaşadığım durumlar ara sıra olmaktadır.	3,34	1,275
Etik çelişkiyi yaşamamın nedenlerin başında daha fazla para kazanma hırsım gelmektedir.	2,03	1,013
Etik çelişkiyi yaşamamın nedenlerin başında etik kuralları yeterince bilmemem gelmektedir.	2,05	1,041
Etik çelişkiyi yaşamamın nedenlerin başında müşterileri kaybetme kaygısı gelmektedir.	2,53	1,295
Etik çelişki yaşamamdaki nedenlerin başında yaptırımların yeterince uygulanmaması gelmektedir.	3,5	1,375
Mükellef çıkarı ile kamu çıkarı arasında yaşanan çatışmada tercihim mükellef lehine kullanırım.	2,48	1,124
Müşteriyi kaybetme kaygısıyla tarifenin altında ücret alan meslektaşlarım vardır.	4,59	0,851
Meslekle ilgili yasal olmayan teklifler daha çok küçük işletmelerden gelmektedir.	2,81	1,303
Meslekle ilgili yasal olmayan teklifler daha çok büyük işletmelerden gelmektedir.	2,97	1,191
Mükelleflerin vergiden kaçınma girişimi, muhasebecilerin yaşadığı etik dışı davranışın önemli bir nedenidir.	3,4	1,206
Müşteriyi kaybetme kaygısıyla yasal olmayan müşteri tekliflerini uygulayan meslektaşlar vardır.	4,07	0,984
SMMM'lerin yasal boşlukları mükellefler lehine kullanmaları normaldir.	3,29	1,164
ETİK ÇELİŞKİ ÇAYDIRICI ETKENLER		
Etik dışı davranıştan uzak durmakta önemli bir faktör aldığım eğitimlerdir.	3,67	1,193
Etik dışı davranıştan uzak durmakta önemli bir faktör mesleki deneyimlerimdir.	3,84	1,033
Etik dışı davranıştan uzak durmakta önemli bir faktör meslek örgütünün yaptığı denetimleridir.	2,85	1,242
Etik dışı davranıştan uzak durmakta önemli bir faktör cezai yaptırımlardır.	3,13	1,245
Etik dışı davranıştan uzak durmakta önemli bir faktör vicdani yaptırımlardır.	4,06	1,002
Etik dışı davranıştan uzak durmakta önemli bir faktör çevremden gelen baskılardır.	2,29	0,949
Etik dışı davranıştan uzak durmakta önemli bir faktör dini inançlarımdır.	2,97	1,336
Etik dışı davranıştan uzak durmakta önemli bir faktör kültürel çevremle ilgili değerlerimdir.	3,67	1,124

Araştırma sonucunda araştırmaya katılan meslek mensuplarının verdikleri cevapların ortalamalarına bakıldığında genel olarak meslek mensupları etik ilkelere bağlı kalırlarsa mesleğin saygınlığının artacağı, mükellefle yakın ilişki içinde olunması durumunda bile etik ilkelerden vazgeçilmemesi gerektiği, mesleki etikle ilgili daha fazla eğitim verilmesi, bazı meslek mensuplarının gerçekleştirdiği etik dışı uygulamaların mesleğin saygınlığını azalttığı, müşteri kaybetme kaygısıyla tarifenin altında ücret alan ve yasal olmayan müşteri tekliflerini uygulayan meslektaşlarının olduğu ifadelerine katılmaktadırlar.

Araştırmaya katılan meslek mensuplarının en az katıldıkları ifadeler ise; etik çelişki yaşamamın nedenleri arasında para kazanma hırslının olması, etik kuralların yeterince bilinmemesi, etik dışı davranıştan uzak durmakta önemli bir faktör çevremden gelen baskılar ifadeleridir.

3.7.2. Hipotez Testleri

Araştırmanın bu bölümünde hipotez testlerine ilişkin sonuçlara ve yorumlara yer verilecektir.

“H1: Muhasebe meslek mensuplarında gelir elde etme unsuru ile etik çelişki caydırıcı etkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.” hipotez testinin sonuçları şu şekildedir.

Gelir elde etme unsuru ile etik çelişki caydırıcı etkenler arasındaki ifadeler arasında bir ilişki olup olmadığının analizi korelasyon hesaplaması yapılarak bulunmuştur. Pearson korelasyon katsayısı, iki sürekli değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını ölçmekte kullanılır. İki değişken arasındaki katsayının yorumu 0 ile 0,25 arası çok zayıf, 0,26 ile 0,49 arası zayıf, 0,50 ile 0,69 arası orta, 0,70 ile 0,89 arası yüksek, 0,90 ile 1,00 arası çok yüksek olarak yapılır (Sungur, 2009:116).

Tablo 6: Gelir Elde Etme Unsuru ile Etik Çelişki Caydırıcı Etkenler Arasındaki Korelasyon Katsayısı

		Gelir Elde Etme Unsuru	Etik Çelişki Caydırıcı Etkenler
Gelir Elde Etme Unsuru	Pearson Correlation	1	0,076
	Sig. (2-tailed)		0,354
	N	151	151
Etik Çelişki Caydırıcı Etkenler	Pearson Correlation	0,076	1
	Sig. (2-tailed)	0,354	
	N	151	151

Elde edilen sonuçlara göre gelir elde etme unsuru ile etik çelişki caydırıcı etkenler arasındaki pearson korelasyon katsayısı 0,076 çıkmıştır. Bu duruma göre meslek mensuplarının gelir elde etme unsurları ile etik çelişki caydırıcı etkenler etik algısı arasındaki ilişki çok zayıftır. Meslek mensuplarının gelir elde etme unsurları ile etik dışı davranıştan uzak durmakta alınan eğitimler, mesleki deneyimler, meslek örgünün yaptığı denetimler, cezai ve vicdani yaptırımlar, çevreden gelen baskılar ya da dini inançlarla ilişkisi çok zayıf çıkmıştır.

“H2: Muhasebe meslek mensuplarında mesleki saygınlık ile etik çelişki caydırıcı etkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.” Hipotez testinin sonuçları şu şekildedir;

Mesleki saygınlık ile etik çelişki caydırıcı etkenler arasındaki ifadeler arasında bir ilişki olup olmadığının analizi korelasyon hesaplaması yapılarak bulunmuştur.

Tablo 7: Mesleki Saygınlık ile Etik Çelişki Caydırıcı Etkenler Arasındaki Korelasyon Katsayısı

		Mesleki Saygınlık	Etik Çelişki Caydırıcı Etkenler
Mesleki Saygınlık	Pearson Correlation	1	,280**
	Sig. (2-tailed)		0,001
	N	151	151
Etik Çelişki Caydırıcı Etkenler	Pearson Correlation	0,280**	1
	Sig. (2-tailed)	0,001	
	N	151	151

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

Mesleki saygınlık ile etik çelişki caydırıcı etkenler arasındaki korelasyon katsayısı 0,280 çıkmıştır. Bu sonuca göre mesleki saygınlık ile etik çelişki caydırıcı etkenler arasındaki ilişki zayıftır. Muhasebe mesleğinin saygınlığı ile etik dışı davranıştan uzak durmakta alınan eğitimler, mesleki deneyimler, meslek örgütünün yaptığı denetimler, cezai ve vicdani yaptırımlar, çevreden gelen baskılar, dini inançlar ve kültürel çevreyle ilgili değerlerle ilişkisi vardır ama zayıftır.

“H3: Muhasebe meslek mensuplarında meslek etiği algısı ortalamaları ile cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.” Hipotez testinin sonuçları şu şekildedir.

Tablo 8: Cinsiyete Göre Mann Whitney U Testi Tanımlayıcı Sonucu

	1. Cinsiyet	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Mesleki Saygınlık	Kadın	46	90,38	4157,5
	Erkek	105	69,7	7318,5
	Total	151		
Etik Çelişkiye İten Sebepler	Kadın	46	77,79	3578,5
	Erkek	105	75,21	7897,5
	Total	151		
Etik Çelişki Caydırıcı Etkenler	Kadın	46	91,74	4220
	Erkek	105	69,1	7256
	Total	151		

Tablo 8’de ortalamalara bakıldığında, kadın katılımcıların mesleki saygınlık etik algısının, erkek katılımcıların mesleki saygınlık etik algısından daha fazla olduğu görülmektedir. Etik çelişkiye iten sebepler etik algısının cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmektedir. Etik çelişki caydırıcı etkenler etik algısının, kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Cinsiyete Göre Mann Whitney U Testi Sonucu

	Mesleki Saygınlık	Etik Çelişkiye İten Sebepler	Etik Çelişki Caydırıcı Etkenler
Mann-Whitney U	1753,5	2332,5	1691
Wilcoxon W	7318,5	7897,5	7256
Z	-2,698	-0,334	-2,937
Asymp. Sig. (2-tailed)	0,007	0,738	0,003

a. Grouping Variable: Cinsiyet

Muhasebe meslek mensuplarının meslek etiği algısı ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre farklılığın olup olmadığı Mann Whitney U Testi yapılarak analiz edilmiştir. Tablo 9'a göre meslek etiği algısının mesleki saygınlık ortalamalarına göre Sig değeri 0,007 ($P < 0,05$) olduğundan cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir. Etik çelişkiye iten sebepler etik algısına göre Sig değeri 0,738 ($P > 0,05$) olduğundan cinsiyet değişkenine göre bir farklılık göstermemektedir. Etik çelişki caydırıcı etkenler etik algısına göre sig değeri 0,003 ($P < 0,05$) olduğundan cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

“H4: Muhasebe meslek mensuplarında meslek etiği algısı ortalamaları ile yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.” Hipotez testinin sonuçları şu şekildedir.

Tablo 10:Yaş Değişkenine Göre Kruskal Wallis Tanımlayıcı Test Sonucu

	2. Yaş	N	Mean Rank
Mesleki Saygınlık	35 ve altı	59	74,31
	36-45	56	75,83
	46 ve üstü	36	79,04
	Toplam	151	
Etik Çelişkiye İten Sebepler	35 ve altı	59	83,78
	36-45	56	74,54
	46 ve üstü	36	65,53
	Toplam	151	
Etik Çelişki Caydırıcı Etkenler	35 ve altı	59	69,01
	36-45	56	82,5
	46 ve üstü	36	77,35
	Toplam	151	

Tablo 11:Yaş Değişkenine Göre Kruskal Wallis Test Sonucu

	Mesleki Saygınlık	Etik Çelişkiye İten Sebepler	Etik Çelişki Caydırıcı Etkenler
Chi-Square	0,268	4,004	2,798
df	2	2	2
Asymp. Sig.	0,874	0,135	0,247
a. Kruskal Wallis Test			
b. Grouping Variable: Yaş			

Muhasebe meslek mensuplarında meslek etiği algısı ortalamalarının yaş değişkenine göre farklılığın olup olmadığı Kruskal Wallis testi yapılarak analiz edilmiştir. Tablo 11'e göre mesleki saygınlık etik algısı sig değeri 0,874, etik çelişkiye iten sebepler etik algısı 0,135, etik çelişki caydırıcı etkenler etik algısı 0,247 çıkmıştır. $P > 0,05$ olduğundan dolayı mesleki etik algısı yaşa göre bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 10'da ortalamalara bakıldığında yaş gruplarına göre ortalamaların yakın olması yaşa göre mesleki etik algılarında bir farklılık olmadığını göstermektedir.

“H5: Muhasebe meslek mensuplarında meslek etiği algısı ortalamaları ile gelir düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.” Hipotez testinin sonuçları şu şekildedir.

Tablo 12: Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Tanımlayıcı Sonucu

	6. Aylık Geliri	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Mesleki Saygınlık	Asgari ücret ve altı	34	75,46	2565,5
	Asgari ücret üzeri	117	76,16	8910,5
	Toplam	151		
Etik Çelişkiye İten Sebepler	Asgari ücret ve altı	34	86,57	2943,5
	Asgari ücret üzeri	117	72,93	8532,5
	Toplam	151		
Etik Çelişki Caydırıcı Etkenler	Asgari ücret ve altı	34	68,75	2337,5
	Asgari ücret üzeri	117	78,11	9138,5
	Toplam	151		

Tablo 13: Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Sonucu

	Mesleki Saygınlık	Etik Çelişkiye İten Sebepler	Etik Çelişki Caydırıcı Etkenler
Mann-Whitney U	1970,5	1629,5	1742,5
Wilcoxon W	2565,5	8532,5	2337,5
Z	-0,083	-1,604	-1,102
Asymp. Sig. (2-tailed)	0,934	0,109	0,27

a. Grouping Variable: Aylık geliriniz

Muhasebe meslek mensuplarının mesleki etik ortalamaları ile gelir düzeyi değişkenine göre farklılığının olup olmadığı Mann Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Tablo 13'e göre; mesleki saygınlık etik algısını sig değeri 0,934, etik çelişkiye iten sebepler etik algısının sig değeri 0,109, etik çelişki caydırıcı etkenler etik algısını sig değeri 0,270 çıkmıştır. $P > 0,05$ olduğundan dolayı mesleki etik algısı gelir düzeyine göre bir farklılığın olmadığını göstermektedir.

Tablo 12'deki ortalamalara bakıldığında ortalamaların birbirine yakın olması mesleki etik algısının gelir düzeyine göre bir farklılık olmadığını göstermektedir.

“H6: Muhasebe meslek mensuplarında meslek etiği algısı ortalamaları ile mükellef sayıları değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.” Hipotez testinin sonuçları şu şekildedir.

Tablo 14: Mükellef Sayıları Değişkenine Göre Kruskal Wallis Tanımlayıcı Test Sonucu

	4. Mükellef Sayısı	N	Mean Rank
Mesleki Saygınlık	30 ve altı	55	76,74
	31-60	33	74,08
	61-90	36	74,14
	91-120	14	94,61
	120 ve üstü	13	62,88
	Toplam	151	
Etik Çelişkiye İten Sebepler	30 ve altı	55	90,27
	31-60	33	71
	61-90	36	66,58
	91-120	14	79,93
	120 ve üstü	13	50,15
	Toplam	151	
Etik Çelişki Caydırıcı Etkenler	30 ve altı	55	73,55
	31-60	33	92,85
	61-90	36	66,78
	91-120	14	88,39
	120 ve üstü	13	55,81
	Toplam	151	

Tablo 15: Mükellef Sayıları Değişkenine Göre Kruskal Wallis Test Sonucu

	Mesleki Saygınlık	Etik Çelişkiye İten Sebepler	Etik Çelişki Caydırıcı Etkenler
Chi-Square	3,917	12,645	10,641
df	4	4	4
Asymp. Sig.	0,417	0,013	0,031
a. Kruskal Wallis Test			
b. Grouping Variable: Mükellef Sayısı			

Muhasebe meslek mensuplarının meslek etiği algısı ortalamaları ile mükellef sayıları değişkenine göre anlamlı bir farklılığının olup olmadığı Kruskal Wallis testi ile analiz edilmiştir. Tablo 15'e göre mesleki saygınlık ortalaması etik algısı sig değeri 0,417 ($p > 0,05$) olduğundan mükellef sayısına göre bir farklılık göstermemektedir. Etik çelişkiye iten sebepler etik algısı ortalaması sig değeri 0,013 ($P < 0,05$) olduğundan mükellef sayısına göre farklılık göstermektedir. Etik çelişki caydırıcı etkenler etik algısı sig değeri 0,031 ($P < 0,05$) olduğundan mükellef sayısına göre farklılık olduğunu göstermektedir.

Tablo 14'e bakıldığında mesleki saygınlık etik algısı ortalamalarının birbirine yakın olması mesleki saygınlık etik algısının mükellef sayısına göre bir farklılık olmadığını göstermektedir. Etik çelişkiye iten sebepler mesleki etik algısı ortalamalarının birbirine yakın olmaması etik çelişkiye iten sebepler etik algısının mükellef sayılarına göre farklılık olduğunu göstermektedir. Mükellef sayısı 30 ve altı olanların diğer mükellef sayıları farklı olan meslek mensuplarına göre etik çelişkiye iten sebepler etik algısının daha fazla olduğunu göstermektedir. Etik çelişki caydırıcı etkenler mesleki algısı ortalamalarının birbirine yakın olmaması etik çelişki caydırıcı etkenler etik algısının mükellef sayılarına göre farklılık olduğunu göstermektedir. Mükellef sayısı 31-60 olanların, diğer mükellef sayıları farklı olan meslek mensuplarına göre etik çelişki caydırıcı etkenler etik algısının daha fazla olduğunu göstermektedir.

"H7: Muhasebe meslek mensuplarında meslek etiği algısı ortalamaları ile mezuniyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır." Hipotez testinin sonuçları şu şekildedir.

Tablo 16: Mezuniyet Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Tanımlayıcı Sonucu

	3. Eğitim Durumu	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Mesleki Saygınlık	Ön Lisans-Lisans	131	77,34	10131,5
	Lisans Üstü	20	67,23	1344,5
	Toplam	151		
Etik Çelişkiye İten Sebepler	Ön Lisans-Lisans	131	75,42	9880,5
	Lisans Üstü	20	79,78	1595,5
	Toplam	151		
Etik Çelişki Caydırıcı Etkenler	Ön Lisans-Lisans	131	79,24	10380
	Lisans Üstü	20	54,8	1096
	Total	151		

Tablo 17: Mezuniyet Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Sonucu

	Mesleki Saygınlık	Etik Çelişkiye İten Sebepler	Etik Çelişki Caydırıcı Etkenler
Mann-Whitney U	1134,5	1234,5	886
Wilcoxon W	1344,5	9880,5	1096
Z	-0,972	-0,415	-2,336
Asymp. Sig. (2-tailed)	0,331	0,678	0,02
a. Grouping Variable: Eğitim Durumu			

Muhasebe meslek mensuplarının eğitim durumlarına göre mesleki etik algısının farklılığının olup olmadığı Mann Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Tablo 17’ye göre mesleki saygınlık etik algısı ortalamalarının sig değerinin 0,331 olduğu, etik çelişkiye iten sebepler etik algısı ortalamalarının sig değerinin 0,678 olduğu görülmüştür. $P>0,05$ olduğundan mesleki saygınlık ve etik çelişkiye iten sebepler etik algısının eğitim durumuna göre farklılığın olmadığı bulunmuştur. Etik çelişki caydırıcı etkenler etik algısı ortalamalarının sig değeri 0,020 ($P<0,05$) olduğundan etik çelişki caydırıcı etkenler etik algısı eğitim durumuna göre farklılığın olduğunu göstermektedir.

Tablo 16’da mesleki saygınlık etik algısı ve etik çelişkiye iten sebepler etik algısı ortalamaları birbirine yakın olduğundan dolayı eğitim durumu ile farklılığının bulunmadığını göstermektedir. Etik çelişki caydırıcı etkenler etik algısının ortalamaların birbirine yakın olmaması ön lisans ve lisans mezunu katılımcıların lisans üstü mezunu katılımcılara göre etik çelişki caydırıcı etkenler etik algısının daha fazla olduğu görülmektedir.

“H8: Muhasebe meslek mensuplarında meslek etiği algısı ortalamaları ile mesleki deneyim yılı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.” Hipotez testinin sonuçları şu şekildedir.

Tablo 18: Mesleki Deneyim Yılı Değişkenine Göre Kruskal Wallis Tanımlayıcı Test Sonucu

	5. Mesleki Deneyim Yılı	N	Mean Rank
Mesleki Saygınlık	5 yıl ve altı	29	76,07
	6-10 yıl	40	74,25
	11-15 yıl	32	71,09
	16-20 yıl	17	70,62
	20 yıl ve üstü	33	85,59
	Toplam	151	
Etik Çelişkiye İten Sebepler	5 yıl ve altı	29	82,29
	6-10 yıl	40	84,63
	11-15 yıl	32	80,33
	16-20 yıl	17	54,06
	20 yıl ve üstü	33	67,12
	Toplam	151	
Etik Çelişki Caydırıcı Etkenler	5 yıl ve altı	29	72,07
	6-10 yıl	40	69,69
	11-15 yıl	32	92,84
	16-20 yıl	17	76,94
	20 yıl ve üstü	33	70,29
	Toplam	151	

Tablo 19: Mesleki Deneyim Yılı Değişkenine Göre Kruskal Wallis Test Sonucu

	Mesleki Saygınlık	Etik Çelişkiye İten Sebepler	Etik Çelişki Caydırıcı Etkenler
Chi-Square	2,353	8,13	6,43
df	4	4	4
Asymp. Sig.	0,671	0,087	0,169
a. Kruskal Wallis Test			
b. Grouping Variable: Mesleki Deneyim Yılı			

Muhasebe meslek mensuplarının mesleki etik algısı ortalamalarının mesleki deneyim yılına göre farklılığının olup olmadığının analizi Kruskal Wallis testi ile analiz edilmiştir. Tablo 19’a göre mesleki saygınlık etik algısı ortalamalarının sig değerinin 0,671 olduğu, etik

çelişkiye iten sebepler etik algısı ortalamalarının sig değerinin 0,087 olduğu, etik çelişki caydırıcı etkenler etik algısı ortalamalarının sig değerinin 0,169 olduğu görülmüştür. $P > 0,05$ olduğundan mesleki etik algısının mesleki deneyim yılına göre farklılığın olmadığını göstermektedir.

Tablo 18’de ortalamalara bakıldığında, mesleki saygınlık, etik çelişkiye iten sebepler, etik çelişki caydırıcı etkenler etik algısı ortalamalarının birbirine yakın olması deneyim yıllarına göre bir farklılığının olmadığını göstermektedir.

4. SONUÇLAR

Muhasebe meslek mensuplarının görevi kullanıcılara sosyal sorumluluk kavramının gereklerini yerine getirerek doğru, tarafsız ve güvenilir bilgi sağlamaktır. Meslek mensuplarının yasal mevzuatın yanında mesleki etik ve ilkeleri bilmeleri ve uygulamaları çok önemlidir. Son yıllarda yaşanan etik dışı davranışlardan dolayı muhasebe meslek etiği önemli hale gelmiş ve TÜRMOB tarafından 2001 yılında Mecburi Meslek Kararı ve 2007 yılında meslek mensuplarının uyacakları etik ilkeler hakkındaki yönetmelik çıkarılmıştır.

Kişilerin ahlaklı ve erdemli olmaları ve günlük yaşamında etik kurallara uyması durumunda mesleki etik kurallarına da uyması beklenmektedir. Ancak; Osagioduwa ve Ogbonmwan’ın (2022) çalışmasında bu durumun tam tersi; meslek mensuplarının gerçek hayattaki işlem ve davranışlarda etik kuralları önemli ölçüde uygulamadıkları halde kamu sektöründeki muhasebe meslek mensuplarının etik kuralları önemli ölçüde bildikleri ve uyguladıkları ortaya çıkmıştır. Bu durum kamu sektöründeki çalışan meslek mensuplarının bağımsız olmamasından kaynaklanmaktadır. Akenbor ve Tennyson’un (2014) Nijerya’daki meslek mensuplarına yapılan çalışmasında ise Nijerya’da muhasebe etiğinin düşük düzeyde benimsendiği ortaya çıkmıştır.

Çalışmada Antalya ili Manavgat ilçesinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının mesleki etikle ilgili görüşlerinin yaşa, cinsiyete, mezuniyet durumuna, mesleki deneyim yılına, mükellef sayılarına ve gelir düzeyine göre değişip değişmediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Manavgat ilçesinde faaliyet gösteren meslek mensuplarından 151’ine ulaşılarak anket yoluyla veri toplanmıştır. Veriler istatistiksel analize tabi tutulmuş ve frekans analizi, korelasyon testi, Kruskal Wallis testi, Mann Whitney U testine tabi tutulmuştur.

Araştırma sonucunda; gelir elde etme unsuru ile etik çelişki caydırıcı etkenler arasındaki ilişki çok zayıftır. Meslek saygınlık ile etik çelişki caydırıcı etkenler arasındaki ilişki zayıftır.

Meslek mensuplarının yaşa, gelir ve düzeyi ve deneyim yılına göre meslek etiğine ilişkin görüşlerinde farklı değerlendirmedeği ortaya çıkmıştır. Yılmaz, Yıldırım ve Bahar’ın (2015) çalışmasında 1-5 yıl mesleki deneyimi olan meslek mensuplarının genel etik algısının 16 yıl ve üzeri faaliyet gösteren meslek mensuplarında daha düşük olduğu saptanmıştır. Çukacı’nın (2006) çalışmasında yaş ve mesleki deneyim farkı olmaksızın etik kurallara uygun davrandıkları ortaya çıkmıştır.

Cinsiyete göre bakıldığında mesleki saygınlık ve etik çelişki caydırıcı etkenler etik görüşlerinde anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Kadın meslek mensuplarının mesleki saygınlık ve etik çelişki caydırıcı etkenler etik algısını erkek meslek mensuplarına göre daha farklı değerlendirdiği ortaya çıkmıştır. Çelik ve Dağdeviren (2015) tarafından yapılan çalışmada da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ghazali ve Ismail’in (2013) çalışmasında ise cinsiyetin etik hususlardan etkilenmediği ortaya çıkmıştır.

Mükellef sayılarına göre bakıldığında etik çelişkiye iten sebepler etik görüşlerinde 30 ve altı mükellef sayısı olanların diğer mükellef sayılarına sahip olan meslek mensuplarına göre anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Etik çelişki caydırıcı etkenler etik görüşleri açısından

ise 31-60 mükellef sayısı olan meslek mensuplarının diğer mükellef sayılarına sahip olan meslek mensuplarına göre farklı değerlendirdikleri ortaya çıkmıştır. Sakarya ve Kara'nın (2010) çalışmasında mükellef sayılarına göre meslek mensuplarının tarafsızlık değişkenine ilişkin meslek etiğine bakış açılarında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Mezuniyet durumuna göre etik çelişki caydırıcı etkenler etik algısının ön lisans-lisans mezunlarının lisansüstü eğitim alan meslek mensuplarına göre daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Sakarya ve Kara (2010) tarafından yapılan çalışmada eğitim düzeylerine göre mesleki etik algısında bir farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır. Soylu'nun (2010) çalışmasında ise farklı olarak eğitim düzeyi yüksek meslek mensuplarının etik davranışları algılama düzeyinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Muhasebe meslek mensuplarının itibarın kazanımdan daha önemli olduğu, etik ilkelere bağlı kalınırsa mesleğin saygınlığının artacağı, mükellef ile yakın ilişki içinde olursa dahi etik ilkelere vazgeçilmemesi gerektiği, mesleki etikle ilgili daha fazla eğitim verilmesi gerektiği, müşteri kaybetme kaygısıyla tarifenin altında ücret alan ve yasal olmayan müşteri tekliflerini uygulayan meslektaşların olduğu, etik çelişkiden uzak durmakta meslek örgütlerinin yaptığı denetimler, cezai yaptırımlar, vicdani yaptırımlar konularına katıldıkları ortaya çıkmıştır. Yel'in (2018) çalışmasında da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Etik çelişkiden uzak durmakta meslek örgütünün denetimleri, cezai ve vicdani yaptırımların etkili olduğu konusuna katıldıkları; Kısakürek ve Alphan'ın (2010) çalışmasında da benzer şekilde ortaya çıkmıştır. Ayrıca; Özçelik ve Keskin'in (2017) çalışmasında asgari ücret tarifesinin altında defter tutan meslek mensuplarının olduğu ortaya çıkmıştır.

Meslek mensubunun müşteri kaybetme kaygısıyla hareket etmesi, para kazanma hırslının olması, etik kuralları yeterince bilmemeleri, mükellef çıkarı ile kamu çıkarı arasında mükellef yana tercih kullanma, etik çelişkiden uzak durmakta önemli faktörün çevreden gelen baskılar olduğu konularına katılmadıkları ortaya çıkmıştır. Yel (2018) tarafından yapılan çalışmada da benzer sonuçlar ortaya konmuştur.

Sonuç olarak; genel anlamda meslek mensupları mesleğin saygınlığının önemli olduğunu, meslek etiği ilkelerini bilmenin ve uygulamanın mesleğin saygınlığına önemli katkıları olacağını, mesleki etikle ilgili eğitim verilmesi gerektiğini, mali denetimin yeterli olmadığını ve zaman zaman etik çelişkiler yaşadıklarını; müşteri kaybetme kaygısıyla asgari ücret tarifesi altında ücret alan meslektaşların olduğunu belirtmişlerdir. Bu çalışma; işletmelerde çalışan muhasebe meslek elemanları, denetçiler, bağımsız çalışan muhasebe meslek mensupları ve muhasebe okuyan ya da mezun olan öğrencilere ölçek soruları artırılarak ve daha farklı analiz teknikleri uygulanarak daha kapsamlı bir şekilde yapılabilir.

KAYNAKÇA

1. AKIN, O. ve ÖZDAŞLI, K. (2014). Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Faaliyetlerinde Uymaları Gereken Etik İlkelere Uyma Düzeyine Yönelik Meslek Mensupları ile Meslek Yüksek Okulu Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Algıları, Muhasebe Finansman Dergisi, (63): 59-74.
2. AKENBOR, C.O. ve TENNYSON, O. (2014). Ethics of Accounting Profession in Nigeria, Journal of Business and Economics, 5 (8): 1374-1382.
3. ATACAN, T. Ve GENÇ, K. Y. (2020). İş Etiği, Astana Yayınları, Ankara
4. ARSLAN, M. (2012). İş ve Meslek Ahlakı, Dünya ve Türkiye Örnekleri, Siyasal Kitabevi, Ankara
5. AYMANKUY, Y. ve SARIOĞLAN, M. (2005). Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiğine Yaklaşımları ve Balıkesir İl Merkezinde Bir Uygulama, 20.10.2022,

6. AYDIN, İ. (2021). Yönetmel, Mesleki ve Örgütsel Etik, Pegem Akademi, Ankara
7. AYVAZ, E. Ve GEÇKİL, T. (2018). Muhasebe Mesleğinde Etik: Muhasebe Meslek Mensuplarının Tutumlarını Ölçme Sorunsalı, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 53 (1): 17-33
8. BİLEN, A. ve YILMAZ, Y. (2014). Muhasebe Mesleğinde Etik ve Etiklere İlgili Çalışmalar, Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2 (6): 57-72
9. BÜYÜKÖZTÜRK, (2020). Veri Analizi El Kitabı, İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum, Pegem Akademi, Ankara.
10. BÜYÜKÖZTÜRK vd. (2020). Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Pegem Akademi, Ankara
11. ÇAĞLAR, D. (2019). Muhasebe Meslek Etiğinin Algılanma Düzeyi: Karabük İli Örneği, Yüksek Lisans Tezi Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
12. COHEN, J.R.; PANT, L.W. ve SHARP, D.J. (2001). An Examination of Differences in Ethical Decision-Making Between Canadian Business Students and Accounting Professionals, Journal of Business, 30: 319-336.
13. ÇELİK, İ. Ve DAĞDEVİREN, İ.E. (2015). Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Algılamaları ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Dışı Davranışlara Yönlendiren Faktörler: Göller Bölgesinde Bir Araştırma, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 8 (1): 67-89
14. ÇETİN, C.A. ve DAĞLI Şahin S. (2014). Muhasebe Meslek Etiği ve Meslek Mensuplarının Etik Hakkındaki Görüşleri Üzerine Isparta İlinde Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2 (20): 55-84
15. ÇİÇEK, Eda. U. (2009). “Güvenirlilik Analizi”, s.51-61, (Ed.) KALAYCI Ş., SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın Dağıtım, Ankara
16. ÇİÇEK vd. (2013). Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiğine Bakış Açılıarı: Kırklareli İlinde Bir Araştırma, Tekirdağ S.M.M.M. Odası, Sosyal Bilimler Dergisi, (2): 1-20.
17. ÇUKACI, Y.C. (2006). Kamuyu Aydınlatmada Muhasebe Meslek Elemanının Etik Anlayışı ve İzmir İlinde Bir Uygulama, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(1): 89-111.
18. DEMİR, B. (2015). Muhasebe ve Denetim Mesleğinde Etik. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 4(4), 341-352.
19. DİNÇ, E. ve KAYA, U. (2006). Muhasebe Meslek Mensuplarının “Meslek Ahlakı Kuralları” Açısından Hizmet Satın Alanlar Tarafından Algılanma Biçimi Üzerine Bir Araştırma, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, (17):139-152.
20. ENOFE, A.O., UTOMWEN, O.A. ve DANJUMA, E.J. (2019). Ethics and Accounting Practice in Nigeria, https://ijaar.org/articles/volume1-Number2/Ethics_and_Accounting_Practice_in_Nigeria.pdf. Erişim Tarihi:31.01.2023
21. ERGÜN, H. ve GÜL, K. (2005). Muhasebe Mesleği Etik Kuralları ve Bu Kuralların Meslek Mensuplarınca Algılanışı, Muhasebe ve Finansman Dergisi, (25): 144-154.
22. ERSÖZ, F. ve ERSÖZ, T. (2019). SPSS ile İstatistiksel Veri Analizi, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

23. FİDAN Erol, M. ve SUBAŞI Ş. (2014). Muhasebe Meslek Mensubu Adaylarının Etik Algıları: İstanbul İli Örneği. *Muhasebe Finansman Dergisi*, (64): 111-130.
24. GHAZALI, N.A.M. ve ISMAIL, S. (2013). The Influence of Personal Attributes and Organizational Ethics Position on Accountants' Judgments: Malaysian Scenario, *Social Responsibility Journal*, 9 (2): 281-297.
25. GÜLER, M., HEYBET, K. ve BUDAK, S. (2022). Örgüt Dinamiği Olarak Etik, (Ed.) ALTINBAY, A., *Muhasebe Meslek Mensupları Etik Kodlar Ölçeği*, Gazi Kitabevi, Ankara
26. GÜNEY, C. ve BİÇER, S. M. (2016). Muhasebe Meslek Etiği ve Erzincan İlinde Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (45), 790-802.
27. GÜR, E. (2018). Muhasebe Meslek Etiği, *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2): 413-449.
28. GÜRBÜZ, H. ve YILMAZ, V. (2016). Muhasebe Meslek Etiği ve Eskişehir İl Merkezinde Bir Uygulama, https://www.researchgate.net/publication/308890790_MUHASEBE_MESLEK_ETIGI_VE_ESKISEHIR_IL_MERKEZINDE_BIR_UYG_ULAMA, 01.01.2022.
29. İŞGÜDEN, B. ve ÇABUK, A. (2006). Meslek Etiği ve Meslek Etiğinin Meslek Yaşamı Üzerindeki Etkileri, *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (16):59-86.
30. KARACAN, S. (2014). *Etik Kavramı ve Muhasebe Meslek Etiği*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli
31. KARAMAN, P. (2020). "Temel Kavramlar", s. 27-51, (Ed.) ORÇAN F., *Sosyal Bilimlerde İstatistik Excel ve SPSS Uygulamaları*, Anı Yayıncılık, Ankara.
32. KAYA H. ve DURMUŞ A. F. (2022). Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiği Hakkındaki Algı ve Tutumlarının İncelenmesi: TRB1 Bölgesinde Bir Araştırma. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1): 184-210.
33. KAYABAŞI, R. (2018). İşyerlerinde Meslek Etiği Değerlerinin İş Sağlığı ve Güvenliği Üzerine Etkisi, *Mesleki Bilim Dergisi*, 7 (3): 420-430.
34. KAYIŞ, A. (2009). "Güvenirlilik Analizi", s.401-420, (Ed.) KALAYCI Ş., *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
35. KILLI, M., TÜRKÖĞLU, H. ve GÜLMEZ, C. (2018). Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Algısı: Malatya İlinde Bir Araştırma, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 11 (1): 45-62.
36. KISAKÜREK, M. M. ve ALPAN, N.(2010). Muhasebe Meslek Etiği ve Sivas İlinde Bir Uygulama, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (47), 213-228.
37. KIZIL vd. (2015). Yalova İlinde İkamet Eden Meslek Mensuplarının Muhasebe Etik Algısı. *Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1):6-31.
38. KUTLU, H.A. (2011). *Muhasebe Meslek Ahlakı*, Nobel Yayınları, Ankara
39. KUTLU, H. A.(2008). Muhasebe Meslek Mensupları ve Çalışanlarının Etik İkilemleri: Kars ve Erzurum İllerinde Bir Araştırma, *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 63 (02): 143-170.

40. KÖSE, E. ve ALDEMİR, M.E. (2018). Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Dışı Davranmaya Yönelten Sebepler Üzerine Bir Araştırma: Kırıkkale Örneği, *İjbemp Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, Yıl: 3, 2(1): 35-48.
41. OSAGIODUWA, L.O. ve OGBONMWAN, E.E. (2022). Professional Accountants Codes of Ethics and The Public Sector Experience, *Journal of Accounting and Management*, 12 (3): 18-42.
42. ÖZÇELİK, H. ve KESKİN, S. (2017). Muhasebe Meslek Etiği ve Uygulamaları: Batı Akdeniz Bölgesinde Bir Araştırma, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2): 138-150.
43. MEGEP, Mesleki Gelişim, Meslek Ahlakı ve Ahilik Kitapçığı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2016
44. ÖZÇELİK, H. ve ANGI G. G. (2017). Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiği ve Etik İnkilem Algıları: Antalya İli Örneği, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, (50):141-158.
45. ÖZTÜRK, S. ve KUTLU, H.A. (2019). Muhasebe ve Etik, Gece Akademi, Ankara
46. SAKARYA, Ş. ve KARA, S. (2010). Türkiye’de Muhasebe Meslek Etiğine Yönelik Düzenlemeler ve Meslek Mensupları Tarafından Algılanması Üzerine Bir Alan Araştırması. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 12 (18): 57-72.
47. SUBAŞI, Ş., FİDAN EROL M. (2015). Muhasebe Meslek Mensubu Adaylarının Etik Eğitimi Görüşleri. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 17 (3): 667-700.
48. SUNGUR, O. (2009). “Korelasyon Analizi”, s. 113-128, (Ed.) KALAYCI Ş., SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
49. SOYLU, Y. (2010). Muhasebe Meslek Mensuplarının Eğitim Düzeylerinin Meslek Etiğinin Algılanması Üzerindeki Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
50. TUĞAY, O. ve KILIÇ, M. B. (2017). Meslek Etiği ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Sözleşme Algısının Kuramsal Modeli. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (22):542-554.
51. TÜRMOB (2001). Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Meslek Ahlak Kuralları ile İlgili Mecburi Meslek Kararı, https://turmob.org.tr/Arsiv/FCKEditor/userfiles/file/Yonetmelik_MMKarari_Yasa_10_4_2018/5-Meslek%20Ahlak%20Kur_Mec_Mes_Kar_.pdf. Erişim Tarihi: 03.02.2023
52. TÜRMOB (2007). Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/10/20071019-8.htm>. Erişim Tarihi: 03.02.2023
53. TÜRMOB, Meslek Etiği, <https://www.turmob.org.tr/ekutuphane/detailPdf/4b8e1eb0-112f-4812-b0e7-dc0b922b61a2/meslek-etigi>. Erişim Tarihi:02.02.2023
54. YALÇIN, S. (2011). Muhasebe Meslek Mensupları ve İşletmelerin Etik Konusunda Tutumları: Türkiye Araştırması, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/426918>, 02.01.2021.

55. YEL, T. (2018). Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiği Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Bolu'da Bir Araştırma. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(2): 165-184.
56. YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
57. YILDIZ, G. (2011). Muhasebe Mesleğinde Meslek Etiği ve Kayseri İl Merkezinde Bir Uygulama, Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (36): 155-178.
58. YILMAZ vd. (2015). Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Mesleki Etik Algısı: Samsun Örneği. Muhasebe Finansman Dergisi, (65), 27-42.
59. <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 03.02.2023

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNİN EKONOMİK KRİTERLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF TURKEY'S MEMBERSHIP PROCESS TO THE EUROPEAN UNION IN TERMS OF ECONOMIC CRITERIA

Adnan ÇALIŞKAN*

* Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, Bandırma Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü, acaliskan@bandirma.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3418-5694>

ÖZ

Avrupa Birliği, üye ülkeler arasında işgücünün, sermayenin ve malların serbest dolaşımının sağlanması ile iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve Avrupa ülkeleri halkının refah seviyesinin yükseltilmesi hedefi ile kurulmuştur. Başlangıçta 6 üye ile temelleri atılan birliğin kısa sürede gösterdiği başarı gelişmekte olan ülkelerin dikkatini çekmiştir. Birliğin ortak bir özgürlük, demokrasi ve hukuk devleti üzerine kurulduğu ve bu ilkeleri benimseyen bütün Avrupa ülkelerinin üye olabileceği vurgulanmıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci 31 Temmuz 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na(AET) yapılan başvuru ile başlamıştır. Çalışmada, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci ile ilgili yapılan çalışmalar ve Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye raporlarına yer verilmiştir. Çalışmanın amacı, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecini, ekonomik kriterler açısından karşılaştırmalı analiz yöntemi ile ortaya koymaktır. Çalışma sonucu Avrupa Komisyonu Raporları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'nin istikrar politikasını sürdürdüğü ve yapısal reformlara devam ettiği takdirde Avrupa Birliği içerisinde piyasa güçleri ve rekabet baskısıyla başa çıkabileceğinin altı çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği, Kopenhag kriterleri, Maastricht Yakınlaşma Kriterleri*

Jel Kodları: *F02, F15, F45*

ABSTRACT

The European Union was established to ensure the free movement of labor, capital and goods between member states, to achieve economic development and to enhance the welfare of people in European countries. The success of EU, initially founded in six countries, caught the attention of the developing world. It was emphasized that the EU is founded on common liberties, democracy and the rule of law and that any European country that embraces these principles can become a member. Turkey's accession process to the EU began with its application to the European Economic Community (EEC) on July 31, 1959. The study includes studies on Turkey's membership process to the EU and a Turkey reports prepared by the European Commission. The purpose of this study is to show Turkey's membership process to the EU according to economic criteria, using the method of comparative analysis. As a result of the study, when the European Commission Reports are evaluated as a whole, it is emphasized that Turkey has a functioning market economy. It was emphasized that if Turkey maintains its stabilization policy and continues structural reforms, will be able to withstand market forces and competitive pressures within the EU.

Keywords: *European Union, Copenhagen Criteria, Maastricht Convergence Criteria*

Jel Codes: *F02, F15, F45*

1. GİRİŞ

Avrupa ülkeleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik ve siyasi bir birlik kurarak ekonomik kalkınmayı ve Avrupa halkının refah seviyesini yükseltmeyi hedeflemişlerdir. Avrupa Birliği (AB), tarihsel süreç içerisinde ekonomik, siyasi ve toplumsal alanda oluşturulan ortak ilkeler çerçevesinde uluslararası antlaşmalarla kurulmuş bir birliktir.

AB fikrinin temelinde, ekonomik birliğin sağlanmasından sonra siyasal bütünleşme aşamasına geçilmesi yatmaktadır. Ekonomik bütünleşme ise malların, sermayenin ve işgücünün serbest dolaşımına dayanmaktadır (Saatçioğlu ve Çelikok, 2017: 80).

Avrupa Birliği'nin temelleri, Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg'un bulunduğu altı devlet tarafından 1951 yılında Paris Antlaşmasıyla kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile atılmıştır. Topluluğun temel hedefi istihdamın artırılması ve ekonomik kalkınma ile toplumsal refah seviyesinin yükseltilmesidir (Telli, 2015: 184). Aynı ülkeler 1957'de Roma Anlaşması'na imza atarak Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu kurmuştur. AET, altı devlet arasında bir Gümrük Birliği kurup ortak bir pazar oluşturmayı hedeflemiştir (Alpay ve Alkin, 2020: 114).

AB, kuruluşundan itibaren birçok genişleme süreçleri yaşayarak bugün dünyanın en ileri ekonomik bütünleşme aşamasını gerçekleştirmiştir. Avrupa Birliği ülkelerinin uluslararası ekonomide güç kazanması, diğer ülkelerin de bu birliğe üye olma isteğini artırmıştır. Üyelik için müracaatların artması, AB'nin üyelik kriterlerini gözden geçirmesine ve ek koşullar koymasına sebep olmuştur (Akçay, 2008:12).

Avrupa Topluluğu'nun kuruluş yıllarında göstermiş olduğu ekonomik büyüme Türkiye'nin topluluğa üye olma isteğini artırmıştır.

Türkiye'nin AB'ye üyeliği, yıllardır iktidara gelen bütün siyasi iktidarlar için önemli bir hedef olmuştur. Türkiye'nin AB ile ilişkileri, 1959 yılında AET'ye yapmış olduğu başvuru ile başlamış olup, süreç içerisinde yürütülen müzakereler ve üye ülkelerin devlet başkanları ile yapılan ikili görüşmelerle dalgalı bir seyir izlediği söylenebilir. Batı ile ilişkileri çok daha eskilere dayanan Türkiye, AB ülkeleri için Avrupa'yı Asya'ya taşıyacak önemli bir ülke konumundadır (Özer, 2009: 90). Dolayısıyla Türkiye'nin AB'ye üyeliği Avrupa için tarihi bir öneme sahiptir.

Türkiye 2000'li yıllarda makroekonomik göstergeler açısından önemli gelişmeler sağladığı gibi, AB'ye üyelik sürecinde de önemli ilerleme kaydetmiştir. Avrupa Birliği'ne tam üyelik müzakereleriyle birlikte yabancı yatırımlarda büyük artış gözlenmiştir.

Türkiye'nin 1959 yılında başlayan AB'ye üyelik sürecinde günümüze kadar ilerleme sağlanmış olmasına rağmen tam üyelik henüz gerçekleşmemiştir. Türkiye'nin Asya ile Avrupa kıtasını birbirine bağlayan stratejik konuma sahip olması, AB üyeliği yolunda en önemli avantajıdır. Türkiye bu stratejik konumu ile Avrupa Birliği'ne güç katacaktır.

Bu çalışmada ilk olarak Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci ile ilgili literatüre yer verilmiştir. Daha sonra Avrupa Birliği'ne ilişkin teorik çerçeve çizilerek tarihsel gelişimi üzerinde durulmuştur. Çalışmanın son kısmında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci, dönemler itibarıyla ve ekonomik kriterlere göre incelenmiştir.

2. İLGİLİ LİTERATÜR

Literatürde Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini ekonomik yönüyle ele alan çalışmalar olduğu gibi siyasi ve toplumsal yönüyle ele alan çalışmalarda bulunmaktadır. Bu kısımda

Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecine ilişkin daha çok ekonomik boyutunu ele alan çalışmalara yer verilmiştir.

Çetin (2001) yaptığı çalışmada, Türkiye'nin 1995-2000 dönemini, Ekonomik ve Parasal Birliğin (EPB) temelini oluşturan Maastricht Kriterleri açısından değerlendirerek, gelinen nokta ve yapılması gerekenleri ortaya koymaya çalışmıştır. İlgili dönem kriterler açısından değerlendirildiğinde yüksek faiz oranı, döviz kurlarında istikrarsızlık ve yüksek enflasyon oranı nedeniyle gerekli uyumu göstermediğine vurgu yapılmıştır.

Uysal (2001) yaptığı çalışmada, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini ve son gelişmeleri ele almıştır. 1997 yılındaki Lüksemburg Zirvesi'nde tam üye adaylar arasında bulunmayan Türkiye'nin tepki olarak Avrupa Birliği ile siyasi diyalogu belirli bir süre kestiğine, 1999'daki Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin adaylığının vurgulanması sonucu Avrupa Birliği ile ilişkilerde yeni bir döneme girildiğine vurgu yapılmıştır.

Bayraktutan ve Bayraktar (2004) yaptıkları çalışmada, AB-15, yeni üyeler ve aday ülkeler Maastricht Yakınlaşma Kriterleri açısından 1999-2003 dönemine ilişkin veriler kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, yakınlaşma kriterlerinin tamamını yerine getiremeyen tek ülkenin Türkiye olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu kriterlere bağlı olarak oluşan ekonomik standartlara en uzak ülkenin yine Türkiye olduğu vurgulanmıştır.

Bilici (2006) yaptığı çalışmada, AB ekonomik bütünleşmesinin mevcut durumunu ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne entegrasyonunu incelemiştir. Çalışmada çeşitli aşamalardan geçen ekonomik bütünleşme süreci üzerinde durulmuş, Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkileri ekonomik boyutu itibarıyla incelenmiştir. 2005 yılı ihracatı yaklaşık 75 milyar dolara ulaşan Türkiye'nin bu haliyle Avrupa Birliği'yle rekabet edebilecek güce ulaştığına vurgu yapılmıştır. Türkiye'nin bu seviyeye ulaşmasında 1996 yılında başlayan Gümrük Birliği'nin büyük katkıları olduğunun altı çizilmiştir.

Erkekoğlu (2007) yaptığı çalışmada, Bulgaristan, Romanya ve Avrupa Birliği ülkeleri karşısında Türkiye'nin göreceli gelişme düzeyi araştırılmıştır. Analiz için eğitim, sağlık, demografik, haberleşme teknolojileri ile ekonomik göstergeleri ifade eden değişkenler kullanılmış ve 28 ülkeyi kapsayan kümeleme analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda ülkeler için beş grup oluşturulmuş, Türkiye; Bulgaristan, Romanya Letonya, Litvanya ve Polonya ile aynı kümede yer almıştır. Türkiye aynı grupta yer aldığı ülkeler ile aynı gelişmişlik düzeyine sahip olduğu belirtilmiş, grup ortalamalarıyla Türkiye verileri karşılaştırılmasında, en yüksek farklılık Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Hasıla farkı olduğu belirtilmiştir.

Akçay (2008) yaptığı çalışmada, Türkiye Ekonomisini Maastricht yakınlaşma kriterleri açısından değerlendirmiştir. Türkiye'nin ekonomik kriterler açısından önemli mesafe aldığını ve işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olduğunu belirtmiştir. Kopenhag ekonomik kriterleri açısından değerlendirildiğinde ise büyük ölçüde bu kriterleri sağladığına vurgu yapılmıştır. Türkiye 1998 yılında enflasyon ve faiz kriteri açısından değerlendirildiğinde, Avrupa Birliği ortalamasına göre yüksek olmasına karşılık büyük iyileşme sağladığı belirtilmiştir. Mali kriterlerden olan kamu borcu ve bütçe kriteri açısından ise birçok AB ülkesine göre daha iyi bir durumda olduğu vurgulanmıştır.

Engin ve Yeşiltepe (2009), küresel kriz döneminde Türkiye'nin Maastricht Kriterlerine Uyumunu incelemişlerdir. Küresel krizin dünya ülkeleriyle birlikte Türkiye'nin makro göstergeleri üzerinde de olumsuz etki oluşturduğuna vurgu yapılmıştır. Çalışmada Türkiye Maastricht Kriterleri açısından değerlendirilmiş ve belirlenmiş hedeflerin çok gerisinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gülmez ve Ayhan (2012) yaptıkları çalışmada, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişki sadece ekonomik açıdan değil, uluslararası politik iktisat alanından yararlanılarak ekonomi ile siyaset ilişkileri de dikkate alınarak incelenmiştir. Çalışmada Türkiye'nin AB ile

bütünleşmesinde en önemli engelin, ortak çıkarların benzerlik göstermesine rağmen uygulama aşamasına geçilmesinde sıkıntıların bulunduğu vurgu yapılmıştır. İki tarafın tarihi perspektifteki sıkışma anlarını ortadan kaldırılması ile sıkıntıların aşılabacağı belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Ekonomik kriterler açısından değerlendirildiğinde kriterlerin çoğunu sağlamasına rağmen halâ AB üyesi yapılmamasını ekonomik kriterlerden çok politik faktörlere bağlı olduğuna vurgu yapılmıştır.

Demiray Erol (2013) yaptığı çalışmada, Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye'nin sosyoekonomik göstergelerini karşılaştırarak gelişmişlik düzeylerini belirlemeye çalışmıştır. Bu amaçla Temel Bileşenler Analizi kullanılarak sosyoekonomik gelişmişlik endeksleri hesaplanmış ve ülkeler sıralanmıştır. Analizde kullanılan veriler Avrupa İstatistik Kurumu, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Dünya Ekonomik Forumu gibi uluslararası kuruluşların veri tabanlarından alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda 29 ülke arasında endeks değeri en yüksek ülke Lüksemburg, en düşük ülke ise Türkiye olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sıralamada başta bulunan Lüksemburg, İsveç, Danimarka, Hollanda, Avusturya, Belçika, Finlandiya, Almanya ve Fransa'nın nüfusa orantılı şekilde gelişmişlik düzeyinin yüksek olduğu vurgulanmıştır. Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye sosyoekonomik göstergeler açısından karşılaştırıldığında, Türkiye'nin sosyoekonomik gelişmişlik endeksi düşük olduğu belirtilmiştir.

Paksoy ve Bilgiç (2013) yaptıkları çalışmada, AB'ye yeni aday olmuş ülkeler ile Türkiye'nin AB'ye bütünleşmeye Maastricht ve bazı sosyo-ekonomik gelişmişlik kriterlerine göre ne kadar yakın olduğu değerlendirilmiştir. Yapılan diskriminant analizi sonucunda 2004 yılından sonra AB'ye tam üye olan birçok ülkenin AB ile ekonomik bütünleşmeye hazır olmadıklarına ulaşılmıştır. Ekonomik göstergeler açısından Türkiye ile benzerlik gösteren bu ülkeleri, Avrupa Birliği'nin ekonomik kriterlere göre değil de siyasi eğilimlere göre tam üyeliğe aldığı belirtilmiştir. Buna rağmen gelecekte tam üyelik yolunda Kopenhag ve Maastricht kriterlerinin göz ardı edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.

Yavuz ve Yavuz (2015), Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini mali göstergelere dayanarak yeni üye olan ülkelerle karşılaştırmalı olarak analiz etmişlerdir. Yapılan çalışmada, 2013 yılı itibarıyla Türkiye'nin Maastricht Yakınlaşma Kriterleri açısından değerlendirildiğinde AB'ye yeni üye olan ülkelere göre daha iyi bir durumda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Doğan (2015) çalışmasında, Türkiye ile AB arasındaki ekonomik ilişkiler üzerinde durmuş, küresel kriz döneminde Türkiye'nin gösterdiği performansın Avrupa Birliği'nce dikkatle takip edildiğini belirtmiştir. Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin, ekonomik ilişkilerin gelişmesiyle yakından ilişkili olduğuna vurgu yapmıştır. AB'nin Türkiye'nin üyeliği ile ilgili olarak ekonomik ve para politikası alanında az ilerleme sağlandığına ve Merkez Bankasının bağımsızlığı konusunda endişelerini her zaman vurguladığına dikkat çekmiştir.

Koşar Taş ve Örk Özel (2017) yaptıkları çalışmada, Avrupa Birliği üyesi ülkeleri ve Türkiye'nin içerisinde bulunduğu toplam 29 ülkenin gelişmişlik düzeyleri sosyo-ekonomik göstergeler açısından faktör analizi yöntemiyle karşılaştırılmıştır. Araştırmada kullanılan 28 değişken yapılan faktör analizi sonucunda Gelir ve Refah, İşsizlik, Araştırma ve Eğitim, Yoksulluk, Nüfus ve Sağlık olmak üzere 6 faktöre indirgenmiştir. Veriler TÜİK, Sağlık Bakanlığı, Eurostat, OECD ve Dünya Bankası verilerinden alınmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, gelişmişlik düzeylerine göre Türkiye'nin Araştırma ve Eğitim alanında iyi durumda olduğu, İşsizlik, Gelir ve Refah, Sağlık ve Yoksulluk faktörleri açısından ise son sıralarda yer aldığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Paksoy ve diğerleri (2018) yaptıkları çalışmada, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini Maastricht Kriterleri açısından değerlendirmişlerdir. Çalışmada, kitap, tez, makale ve istatistikî bilgilerden yararlanılarak elde edilen veriler yorumlanmıştır. Maastricht kriterleri

açısından 2017 yılı verilerine göre Türkiye'nin enflasyon ve faiz oranı kriterini yerine getiremediği, bütçe açığı ve kamu borcu kriterlerini ise yerine getirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kutlu ve diğerleri (2018) yaptıkları çalışmada, Türkiye'nin AB'ye katılım süreci Kalkınma Planları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Kalkınma planlarında hedefler belirlenirken büyük oranda ekonomik konular üzerinden hedefler belirlenmeye çalışıldığı belirtilmiştir. Çalışmada Türkiye'nin AB'ye yönelik politikaların hangi alanlarda yoğunlaştığını, her bir kalkınma planı üzerinde içerik analizi yapılarak irdelenmiştir. Genel olarak beşer yıllık kalkınma planlarının, kurumsal ve yönetsel alanlarda gelişme sağlayarak Avrupa Birliği üyelik sürecine büyük katkılar yaptığı vurgulanmıştır.

Orhan (2020) yaptığı çalışmada, AB ülkeleri, aday ülkeler ve potansiyel aday ülkelerin makroekonomik performansları, 2018 yılı verilerini kullanarak ARAS yöntemiyle analiz etmiştir. Makroekonomik göstergeler olarak Büyüme Oranı, Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, İstihdam Oranı, İhracat ve İthalat kullanılmıştır. Yapılan analizde kullanılan veriler Eurostat, Dünya Bankası ve Kosova İstatistik Ajansı veri tabanından alınmıştır. Yapılan çalışmada, makroekonomik performans açısından Lüksemburg ilk sırada yer alırken, Türkiye'nin Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Kuzey Makedonya, Portekiz ve Sırbistan'dan daha iyi bir makroekonomik performansa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Oğuz ve diğerleri (2020) yaptıkları çalışmada, Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı AB'ye aday olan beş ülke ve potansiyel aday olan iki ülke olmak üzere toplam yedi ülkeyi ekonomik kriterler açısından değerlendirmişlerdir. 2017 verilerinin kullanıldığı çalışmada, ülkelerin ekonomik performansları, Maastricht Ekonomik Kriterleri dikkate alınarak TOPSIS yöntemi ile sıralanmıştır. Yapılan sıralama sonucu en yüksek performansa sahip ülkenin Türkiye olduğu belirlenmiştir.

Köroğlu (2021) yaptığı çalışmada, Avrupa Birliği genişlemesini entegrasyon teorilerine dayanarak incelemiştir. Çalışmanın diğer bir amacı, Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkilerinin tarihsel sürecini ve gelinen noktayı belirlemektir. Çalışmada kullanılan veriler TCMB-EVDS, Ticaret Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, OECD ve Dünya Bankası kaynaklarından alınmıştır. Çalışma sonunda entegrasyon teorilerinin, Avrupa Birliği genişleme sürecini açıklamada yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca Türkiye'nin yakın zamanda AB'ye tam üye olamayacağına vurgu yapılmıştır.

3. AVRUPA BİRLİĞİ'NE İLİŞKİN TEORİK ÇERÇEVE

Başlangıçta filozofların düşüncelerinde yaşamış olan Birleşmiş Avrupa ülküsü, günümüzde ulus devletleri yöneten hükümetlerin geleceğe dönük politikalarında bir amaç olarak gerçek bir siyasi projeye dönüşmüştür. Dante ve onun gibi düşünen filozofların Avrupa devletlerinin ortak bir hukuk ve ortak bir para birimini kullanan bir birlik oluşturması hayali, bugün AB ile büyük oranda gerçekleşmiştir (Telli, 2015: 179).

AB, Avrupa bütünleşme hareketini 1959'da Roma Anlaşması ile başlatmış, 1987'de kabul ettiği Tek Avrupa Senedi ile de mal, sermaye ve işgücünün serbest dolaşımının önündeki engelleri kaldırmıştır. Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği'ne geçişe yönelik 1992'de imzalanan Maastricht Anlaşması ile üye ülkeler tarafından uyulması gereken makroekonomik kriterler belirlenmiştir. Avrupa Birliği 1999'da tek para sistemine geçmiş ve ekonomik bütünleşme sürecinin son aşamasına gelmiştir (Yıldız, 2011: 111).

Avrupa Birliği, ekonomik, siyasi ve toplumsal alanda oluşturulan ortak ilkeler çerçevesinde, barışın sağlanması için farklı ülkeleri birleştiren bir projedir.

AB'nin tarihi gelişimi, kuruluş dönemi ve genişleme dönemi olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

3.1. Avrupa Birliği Kuruluş Dönemi

Batı Avrupa ülkeleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik, siyasi ve savunma alanında işbirliği yapma ihtiyacı görülmüştür. İlk olarak Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında 1951 Paris Anlaşmasıyla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. İlk adımdan sonra 1957 yılında Roma Anlaşmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve atom enerjisini barış için kullanmayı amaçlayan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kurulmuştur. Roma Anlaşması 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiş olup antlaşma ile üye ülkeler arasında ortak bir pazar hedeflenmiştir. Bu hedefi gerçekleştirmek için ilk adım olarak gümrük birliği öngörülmüştür (Balkır, 2019: 32). AET, üye ülkeler arasında sermayenin, malların ve işgücünün serbest dolaşımını amaçlamıştır.

8 Nisan 1965 tarihinde imzalanmış olan Füzyon Antlaşmasıyla yukarıda adı geçen AKÇT, AET ve EURATOM tek bir konsey ve tek bir komisyon şeklinde bir çatı altında birleştirilmiş ve bu topluluklar, Avrupa Toplulukları olarak anılmaya başlamıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

Temeli 1951 yılındaki AKÇT ile atılan Avrupa Topluluğu, 1991 yılındaki Maastricht antlaşmasıyla günümüzde AB adını almıştır. Üye ülkeler arasındaki ekonomik işbirliği ve dayanışmayı gerçekleştirmek amacı ile kurulan topluluk, Gümrük Birliği(GB) temeline dayandırılmıştır (Paksoy ve Kılıç, 2013: 82).

3.2. Avrupa Birliği Genişleme Dönemi

AB kuruluşundan günümüze kadar bir kısım genişleme süreçleri yaşamıştır. 1972 yılında yapılan bir anlaşmanın getirisi ve topluluğa katılma şartının bir gereği olarak; 1 Ocak 1973 tarihinde İngiltere, İzlanda ve Danimarka Avrupa Altısı'na katılmış olup üye sayısı dokuza çıkmıştır. İkinci genişleme sürecinde Yunanistan 1981'de ve üçüncü genişleme sürecinde Portekiz ve İspanya 1986'da topluluk üyesi olmuş ve topluluk üye sayısı on ikiye ulaşmıştır (Telli,2015: 185).

Dördüncü genişleme süreci 1995 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılımıyla gerçekleşmiştir. Beşinci genişleme süreci, önceki gerçekleşen genişleme süreçleri ile karşılaştırıldığında bazı yönleriyle farklılık göstermektedir. Bu farklılığın nedeni, beşinci genişlemede yer alan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin, siyasi ve ekonomik yönleri ile Avrupa Birliği ülkelerine benzememesidir. Beşinci genişlemede Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovenya, Polonya, Letonya, Slovak Cumhuriyeti, Estonya, Romanya ve Litvanya ile birlikte Akdeniz'den Malta ve Güney Kıbrıs yer almaktadır. Avrupa Birliği'nin beşinci genişleme sürecine 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi'nde alınan kararla Türkiye de katılmıştır. 2004 yılında beşinci genişleme sürecinin ilk dalgası olarak, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Slovak Cumhuriyeti, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta ve Güney Kıbrıs'ın yer aldığı on ülke Avrupa Birliği'ne tam üye olmuştur. Beşinci genişleme sürecinin ikinci dalgasında, 2007 yılında Romanya ve Bulgaristan'ın tam üyeliği gerçekleşmiştir. Genişleme süreci üçüncü dalgasında yer almış olan Türkiye, AB ile tam üyelik müzakerelerine 3 Ekim 2005 tarihinde başlamıştır. Tam üyelik müzakerelerine Türkiye ile aynı tarihte başlamış olan Hırvatistan 2013 yılında AB'ye tam üye olmuştur. (Dağdemir, 2019: 138).

İngiltere'nin 2016 yılında yapılan referandumla AB'den ayrılma kararı alması ve 2020 yılı itibarıyla da ayrılma kararını fiiliyata geçirmesiyle birlikte 27 üyesi bulunan Avrupa Birliği, barışın sağlanması için farklı ülkeleri birleştiren bir projedir. Avrupa Birliği'nin kurulmasında ekonomik amaçlar öne çıkmaktadır. Refah düzeyinin artırılması, iş hayatının

düzenlenmesi ve sosyal yaşamda istikrarın sağlanması amaçlar arasında sayılabilir. İşgücünün, sermayenin ve üretilen malların serbestçe dolaşacağı ortak bir pazar oluşturma amacı güdülmüştür. Ayrıca üye ülkeler için ortak bir dış politika ve güvenlik politikalarının belirlenmesi, sosyal politika ve enerji alanında işbirliği hedeflenmiştir. (Akman, 2020: 40).

4. TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluş yıllarından başlamak üzere çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak için batılı ülkelerle yakın ilişki kurmuş, NATO ve OECD gibi uluslararası kuruluşlara üye olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası batılı ülkeler bir barış projesi olarak 1958 yılında AET'yi kurmuştur. Türkiye AET'nin kuruluşundan çok kısa bir süre sonra 31 Temmuz 1959 tarihinde topluluğa üye olmak için başvuru yapmıştır. Türkiye tarafından yapılan başvuru kabul edilerek üyeliğe ilişkin şartlar gerçekleşene kadar geçerli olmak üzere bir ortaklık anlaşması imzalanması önerilmiştir. Bu öneri çerçevesinde 1963 yılında Ankara Anlaşması imzalanarak Türkiye ile AB ilişkilerinin hukuki temeli oluşturulmuştur. Yürürlük tarihi 1 Aralık 1964 olan Ankara Anlaşması'nın amacı, Türkiye'nin istihdamının artırılması ve ekonomik kalkınmanın sağlanması için ekonomik ve ticari ilişkilerin aralıksız ve dengeli olarak güçlendirilmesidir. Anlaşmanın 28. Maddesinde Türkiye ile AET ortaklık ilişkisinin nihai hedefinin tam üyelik olduğuna vurgu yapılmıştır. Türkiye'nin topluluğa üyelik süreci Ankara Anlaşması'na göre hazırlık, geçiş ve son dönem olarak belirtilmiştir. İlk dönemi ifade eden hazırlık dönemi, Ankara Anlaşması yürürlük tarihi olan 1 Aralık 1964 tarihinde başlamıştır. Hazırlık döneminde, iki taraf arasında ortaklık ilişkisi gereğince bazı kurumlar oluşturulmuştur (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022a).

Hazırlık dönemi 1 Aralık 1964 tarihinde başlamış, 31 Aralık 1972 tarihinde sona ermiştir. Bu dönemin amacı, Türkiye ekonomisinin Gümrük Birliği'ne hazır hale gelmesidir.

Hazırlık dönemi sonrası 1973 yılında geçiş dönemi başlamıştır. Geçiş dönemi, Gümrük Birliği'nin fiilen hayata geçirilip, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne ilişkin yükümlülüklerini yerine getireceği bir dönemdir. Avrupa Birliği, geçiş dönemi başlamadan, bazı mallar istisna olmak üzere Türkiye'nin ihraç mallarına uygulamış olduğu gümrük tarifelerini kaldırmış ve benzer şekilde Türkiye'nin de gümrük tarifelerini kaldırması için ayrı iki takvim belirlemiştir. Belirlenen ilk takvimde on iki yıllık süre öngörülmüş ve Türkiye'nin rekabet gücü yüksek olan ihraç mallarını kapsamıştır. Yirmi iki yıllık süreyi öngören ikinci takvimde ise Türkiye'nin rekabet gücü düşük ihraç malları kapsama alınmıştır. Türkiye geçiş döneminde on iki ve yirmi iki yıllık süreleri kapsayan iki takvimde yer alan yükümlülüklerini az bir gecikmeyle de olsa yerine getirmiştir. Geçiş döneminin en önemli gelişmesi ise Türkiye'nin 14 Nisan 1987 tarihinde AB'ye tam üyelik başvurusu yapmış olmasıdır. Türkiye'nin tam üyelik için ehil bir ülke olduğu ve gümrük birliğinin hayata geçirilmesinin ise öncelik olduğu AB tarafından belirtilmiştir. Geçiş dönemi planlandığı şekilde 31 Aralık 1995 tarihi itibarıyla sona ermiş ve 1 Ocak 1996 tarihinde son döneme girilmiştir. Son dönem, Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'nin hayata geçirildiği, ekonomik ve siyasi açıdan Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne yakınlaştığı bir dönem olması hedeflenmiştir. (Dağdemir, 2019: 129).

AB'nin Gümrük Birliği ile Türkiye'ye uyguladığı kotaları kaldırması sonucu 1996'dan sonra AB ile Türkiye arasında dış ticaret ilk kez dengeli bir biçimde artmıştır. 1996'da Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden yapmış olduğu ithalat 1995 yılına göre yaklaşık olarak % 35, ihracatı ise % 3,5 oranında arttığı görülmüştür. 1997 ve 1998 yıllarında Rusya ve Güneydoğu Asya Ülkeleri'nde yaşanan durgunluk nedeniyle bu ülkelere ihracatımızda gerileme yaşanırken, AB'ye ihracatımızın artmış olması, Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine olumlu etkisini göstermektedir. Gümrük Birliği'nin birçok olumlu etkilerinden biri de Gümrük Birliği ile

Türkiye'ye daha fazla uluslararası şirketin geleceği beklentisiydi. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artması Türkiye ekonomisi açısından çok önemli olduğu bilinmektedir. Bu beklentinin kısa zamanda gerçekleşmemesinin nedeni, gelişmiş ülkelerin ve özellikle de AB'nin "bekle gör" siyasetini izlemesidir. Ayrıca Türkiye Gümrük Birliği'ne dahil edilmiş olsa da, ekonomik ve siyasi istikrar henüz yakalanamamıştır (Doğan, 2015: 312).

Türkiye'nin topluluğa üyelik sürecindeki son dönemden beklentisi, AB'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle başlatmış olduğu beşinci genişleme sürecine katılmaktır. Fakat Türkiye açısından bu durumun gerçekleşmesi, beşinci genişleme sürecindeki diğer ülkeler kadar kolay olmadığı görülmüştür (Dağdemir, 2019: 130). Türkiye'nin AB'ye tam üyelik müzakereleri, 3 Ekim 2005 tarihi itibarıyla başlamış olup halen devam etmektedir.

5. KOPENHAG VE MAASTRİCHT KRİTERLERİ

Avrupa Birliği, ekonomik kalkınmayı sürdürmek için üye olan ülkelere iki önemli ekonomik kriter ortaya koymuştur. Bu kriterler Kopenhag ve Maastricht kriterleridir. Avrupa Birliği üyeliğine aday olan ülkelerin sağlaması gereken Kopenhag kriterleri, işleyen ve rekabetçi bir piyasa ekonomisinin varlığını gerektirmektedir. Maastricht kriterlerinde ise mevcut üye ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birlik alanına katılımlarını sağlamaya dönük olup bütçe açığı, fiyat istikrarı, döviz kuru, kamu borcu ve faiz oranı ile ilgili minimum standartlar belirlenmiştir (Oğuz vd., 2020: 18).

Avrupa Konseyi, 22.06.1993 tarihinde gerçekleşen Kopenhag zirvesinde AB antlaşmasının 49. Maddesini tamamlayıcı yeni tam üyelik kriterlerini tanımlamıştır. Zirve sonrası Konsey, adaylık başvurusu yapan ülkenin tam üyeliğe kabul edilmeden önce yerine getirmesi gereken bir kısım kriterler belirlemiş ve bu kriterleri uyum kriteri, ekonomik ve siyasi kriterler olmak üzere üç grupta toplamıştır. 1995 tarihli Madrid Zirvesi ve Birlik üyeliğine aday ülkelerin kendi idari yapılarını düzenleyerek Avrupa Birliği'ne tam entegrasyonu için yeterli şartları sağlaması gerektiğini vurgulamıştır. Kopenhag Kriterleri;

Siyasi kriter: Üyeliğe aday olan ülkede, hukukun üstünlüğü, demokrasi, insan hakları ve azınlık haklarının teminat altına alındığı kurumların istikrarının gerçekleşmesi.

Ekonomik kriter: Üyeliğe aday ülkede, işleyen bir piyasa ekonomisi ve AB içerisinde rekabet etme kapasitesinin bulunması gerekmektedir.

Uyum kriteri: Üyeliğe aday ülkede, siyasi birlikle beraber ekonomik ve parasal birlik de dahil olmak üzere Avrupa Birliği'nin müktesebatına uyum kapasitesinin bulunması gerekmektedir (Telli 2015: 189).

Maastricht kriterleri, AB'ye üye olan ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) alanına katılımı sırasında dikkate alınan ve fiyat istikrarının sağlanması, uzun vadeli faiz oranı, döviz kuru ve kamunun mali durumunu ifade eden kamu borcu ve bütçe kriterlerinden oluşmaktadır. Fiyat istikrarının sağlanması, döviz kuru ve faiz kriteri parasal kriterleri, diğerleri ise mali kriterler başlığı altında toplanmıştır (Akçay, 2008: 23).

Maastricht Kriterleri para ve maliye politikasının üye ülkelere kullanımının belirli ölçü de kısıtlanmasını içermektedir. Bu iki temel iktisadi araç, bütçe ve fiyat istikrarını sağlamak amacıyla kısıtlanmaktadır. Maastricht Kriterleri;

- Üye ülkelerin enflasyon oranı, topluluk içerisinde en iyi performansa sahip olan üç ülkenin yıllık enflasyon ortalamasını 1,5 puan geçmemelidir.
- Üye ülkenin Bütçe Açığı/GSYİH oranı %3'ü geçmemelidir.

- Üye ülkelerin Kamu Borcu/GSYİH oranı %60'ı geçmemelidir.
- Üye ülkelerin uyguladığı uzun vadeli faiz oranı 12 aylık dönemde, fiyat istikrarı alanında en iyi performans gösteren üç üye ülke faiz oranını iki puandan fazla aşmamalıdır.
- Üye ülkelerin para birimi, bir başka üye ülke para birimi karşısında son 2 yıl itibarıyla devalüe edilmiş olmamalıdır (Engin ve Yeşiltepe, 2009: 16).

6. TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİĞİNİN KOPENHAG VE MAASTRİCHT KRİTERLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu kısımda Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci ekonomik kriterler açısından değerlendirilmiştir. Bu konuda Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye raporları da ayrı bir önem taşımaktadır.

Birçok Batı Avrupa ülkesi gibi Türkiye de 1980 yılından itibaren dünyada etkili olan liberalleşme ile serbest piyasa ekonomisinin kurallarını benimsemiş, kurumsal ve mevzuata yönelik birçok düzenleme yapmıştır. Bu amaca yönelik olarak Batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi özelleştirme yöntem olarak seçilmiş ve 1980'li yılların ortalarında uygulamaya geçirilmiştir. Kopenhag Kriterleri çerçevesinde Türkiye'nin değerlendirildiği 1998'deki İlk İlerleme Raporu'nda, "Türkiye'nin gelişmiş kurumsal ve mevzuat çerçevesi ile bir piyasa ekonomisi olduğu..." belirtilerek, Türkiye'de işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ortaya konmuş ve bu durum sonraki ilerleme raporlarında da tekrarlanmıştır (Akçay, 2008: 15).

Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde 2003 Yılı Ulusal Programında bir kısım makroekonomik politikalar güdülmüştür. Makroekonomik politikaların temel önceliği, enflasyonu kalıcı olarak düşürmek, ekonomik büyümeyi sağlamak, kamu açıklarını ve kamu borç stokunun GSYİH'ya oranını Avrupa üyesi ülkelerin ortalamalarına yaklaştırmaktır. Bu süreçte ekonomi politikasının temel hedefi Kopenhag Kriterleri ve Maastricht Yakınsama Kriterlerine uyum sağlamaktır. Bunun için öncelikle ekonominin rekabet gücünü artırarak piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu konuyla ilgili olarak özelleştirme yoluyla ekonomide özel sektörün ağırlığının artırılması ve serbest piyasanın işleyişini engelleyen hukuki konuların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu süreçte ekonomi politikasının diğer önemli bir amacı, Türkiye ile Avrupa Birliği Ülkeleri arasındaki gelişmişlik farkını azaltmaktır. (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022b).

Bu süreçte fiyat istikrarını sağlamak için Merkez Bankası tarafından enflasyon hedeflemesine geçilmiştir.

Enflasyon hedeflemesi için teknik alt yapısını tamamlamış, kısa ve orta dönemi kapsayan enflasyon tahmini belirlenmiş, geleceğe ilişkin beklentileri ölçmek için anketler oluşturulmuş ve yapılan çalışmalar kamuoyu ile paylaşılmıştır. Uygulanan para politikası, Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda Maastricht Kriterlerine yaklaşma hedefiyle doğrudan ilgilidir. Böylelikle enflasyon oranının Avrupa Birliği Ülkeleri ortalamasına yaklaşmasını gerçekleştirecektir (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022b). Uygulanan politikalar sonunda Türkiye'de ekonomik istikrar ve ekonomik büyüme sağlanmış ve enflasyonla mücadelede büyük başarı elde edilmiştir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde 2008 Yılı Ulusal Programında gelecek dönem de makroekonomik politikaların korunacağına vurgu yapılmıştır.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) ile Küresel ekonomi ile rekabet gücüne sahip, AB'ye üyelik yolunda uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye vizyonu çizilmiştir. Bu çerçevede güdülen makroekonomik politikalar ile fiyat istikrarı, bütçe disiplinin devamı ve

gelirler politikasının makroekonomik istikrara katkı yapacak şekilde yürütülmesi amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak ekonomik büyümenin sağlanması ile halkın refah seviyesinin yükseltilmesi ve Türkiye ile AB ülkeleri arasında oluşan gelişmişlik farkının azaltılması hedeflenmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda Kopenhag kriterlerine uyumun sağlanması ve Maastricht kriterlerine yakınsama, ekonomi politikasının temel hedeflerindedir. 2004 yılından itibaren genel devlet brüt borç stokunun ve 2005 yılından bu yana genel devlet açığını Maastricht kriterleri seviyesine indirmek suretiyle büyük aşama kaydettiği söylenebilir. Kopenhag kriterleri açısından ise işleyen bir piyasa ekonomisi ve rekabet gücünün artırılması temel hedefdir. Bu hedefe yönelik olarak özelleştirme programına hız verileceği vurgulanmıştır. Avrupa Komisyonunun 2005 Yılı İlerleme Raporunda yapmış olduğu değerlendirmede, Türkiye'de işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı teyit edilmiştir (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022c).

2002 yılından itibaren istikrarlı bir şekilde uygulanan ekonomi politikaları sonucu sürdürülebilir yüksek büyüme ile birlikte makroekonomik istikrar sağlanmış, karar birimleri açısından ekonomik ortam öngörülebilir hale gelmiştir. Bu olumlu gelişmeler çerçevesinde Türkiye ekonomisi uygulamada bir kısım eksikliklere rağmen Kopenhag ekonomik kriterlerini büyük oranda karşılamaktadır (Akçay, 2008: 35).

Türkiye'nin AB üyesi olma kararlılığında ekonomik, sosyal ve hukuki birçok faktör bulunmaktadır. Türkiye'nin temel makroekonomik göstergelerinde yaşanan gelişmelerin istikrar kazanması, Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecini daha da güçlendirmiştir. Fakat 2004 ve 2007 yıllarındaki genişleme ile makroekonomik ve sosyal göstergeleri Türkiye'nin daha gerisinde bulunan ülkeler AB'ye tam üye olarak kabul edilmiştir (Yavuz ve Yavuz, 2015: 82). AB'ye girişin ekonomik ön koşullarından olan Maastricht kriterlerinin hemen hepsini Türkiye gerçekleştirmiş buna karşılık Yunanistan, İspanya, İtalya, İzlanda, İrlanda gibi üye ülkeler birçok kriteri gerçekleştirememiştir. Bu durum tam üyelik için ekonomik kriterlerden çok politik faktörlerin öne çıktığını göstermektedir (Gülmez ve Ayhan, 2012:38).

Avrupa Birliği Maastricht yakınlaşma kriterleriyle, üye olan ülkelerin ekonomik ve parasal birlik hedeflerini belirlemiş olmasıyla birlikte genişleme sürecinde aday durumundaki ülkeler içinde dikkate alınması gereken bir standart oluşturduğu söylenebilir (Bayraktutan ve Bayraktar, 2004: 14). Fiyat İstikrarı, Bütçe Açığı/GSYİH Oranı, Kamu Borcu/GSYİH Oranı, Faiz Oranı ve Döviz Kuru İstikrarını içeren kriterler açısından Türkiye, Avrupa Birliği ülkeleri ve aday ülkeler ile karşılaştırıldığında, Maastricht yakınlaşma kriterleriyle somutlaşmış teknik ve yapısal unsurlara göre Avrupa Birliği hedefinden uzak bulunmaktadır (Bayraktutan ve Bayraktar, 2004: 15).

Türkiye bazı Avrupa Birliği üyesi ülkenin sağlayamadığı Bütçe Açığı/GSYİH ve Kamu Borcu/GSYİH oranına ilişkin Maastricht Kriterleri'ni sağlamaktadır. Özellikle 2005 ve 2019 yılları arasında sadece küresel ekonomik krizin etkilerinin görüldüğü 2009 ve 2010 yılları hariç, Bütçe Açığı/GSYİH oranı istikrarlı bir şekilde % 3 seviyesi altında gerçekleşmiştir. 1998-2019 yılları arası, Maastricht Kriterleri'nden olan "Kamu Borcu/GSYİH Oranı % 60'ı geçmemelidir" koşulunu da sağlamaktadır. Bu iki kriter açısından Türkiye bazı Avrupa Birliği üyesi ülkelere göre daha iyi durumda olmasına karşılık, 1959 yılında başlamış olan üyelik sürecinin hâlâ gerçekleşmemesinde sosyal inşacı yaklaşımların etkileri olduğu söylenebilir (Köroğlu, 2021: 52).

Avrupa Komisyonu, AB'ye aday olan ülkelerin Kopenhag kriterlerine uyumu konusunda kaydettiği gelişmeleri değerlendirmek üzere 1998 yılından itibaren yıllık raporlar yayınlamaktadır. Bu raporların 2016'ya kadar olanları İlerleme Raporu, sonra ise Ülke Raporu olarak adlandırılmaktadır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022d). Avrupa Komisyonu raporlarına göre Türkiye'nin, Kopenhag ekonomik kriterlerine uyumu Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Türkiye Raporlarına Göre Kopenhag Ekonomik Kriterleri Açısından Uyum Durumu

Avrupa Komisyonu Türkiye Raporları	İşleyen Bir Piyasa Ekonomisinin Varlığı	AB İçerisinde Rekabet Etme Kapasitesinin Varlığı
1998 Yılı Raporu	Türkiye ekonomisi, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığına sahiptir.	Gümrük birliği konusunda büyük bir uyum yeteneği sergilemiştir. Türkiye'nin orta vadede rekabet baskısına dayanabilen bir piyasa ekonomisine erişmesine imkân vermektedir.
1999 Yılı Raporu	Türkiye, işleyen bir piyasa ekonomisinin özelliklerini taşımaktadır.	Makroekonomik istikrarın gerçekleşmesi ve yapısal reformlar yapılması şartıyla, Birlik içindeki rekabet baskılarıyla başa çıkabilir.
2001 Yılı Raporu	İki mali kriz nedeniyle Türkiye, piyasa ekonomisinin işleyişinde ilerleme kaydedememiştir.	Ekonominin önemli bir kısmı AT ile oluşturulmuş gümrük birliği çerçevesinde AB piyasalarıyla rekabet etmektedir.
2003 Yılı Raporu	Türkiye ekonomisinde piyasanın işleyişi açısından büyük bir ilerleme kaydedilmiştir.	Makroekonomik istikrarın sağlanmasına ve yapısal reformlara ilişkin atılacak ek adımlar, Türkiye'yi Avrupa Birliği içerisinde piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesini arttıracaktır.
2005 Yılı Raporu	Türkiye ekonomisi reform alanlarında başarılarını devam ettirdiği sürece piyasa ekonomisinin işlediği kabul edilebilir.	Türkiye istikrar politikalarını devam ettirdiği ve yapısal reformlar yolunda ek adımlar attığında, orta vadede Birlik içerisindeki piyasa güçleriyle rekabet edebilecektir.
2015 Yılı Raporu	Türkiye ekonomisi işleyen bir piyasa ekonomisi olarak nitelendirilebilir.	Avrupa Birliği ile ticari ve ekonomik bütünleşme ileri düzeyde olup bu durum 2014'te daha da artmaya devam etmiştir.
2020 Yılı Raporu	Türkiye, işleyen bir piyasa ekonomisi gerçekleştirme yolunda özellikle fiyat belirlemede devlet müdahalelerini azaltması gerekmektedir.	Birlik içerisinde piyasa güçleri ve rekabet baskısıyla baş edebilme kapasitesi açısından Türkiye rapor döneminde sınırlı ilerleme sağlamış olup iyi düzeyde hazırlıktır.

Kaynak: Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye raporlarından derlenmiştir.
https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html, 2.12.2022.

Tablo 1 incelendiğinde Avrupa Komisyonu 1998 ve 1999 yılı raporlarında Kopenhag Kriterleri açısından Türkiye'nin piyasa ekonomisinin temel özelliklerinden pek çoğuna sahip olduğunu belirtmiştir. Sadece 2001 yılı yaşanan mali krizler nedeniyle piyasa ekonomisinin

işleyişinde aksaklıklar olduğuna vurgu yapılmıştır. Kriz sonrasında ki 2003 yılı raporunda, piyasa ekonomisinin işleyişinde, kayda değer şekilde bir iyileşme gerçekleştiği belirtilmiştir. Yine aynı şekilde Türkiye de işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı 2015 yılı raporunda da tekrar edilmiştir.

Kopenhag Kriterlerinde ki ekonomik kriterlerden bir diğeri, Avrupa Birliği içerisinde rekabet etme kapasitesinin varlığı kriteridir. 1998 yılı raporunda, Türkiye'nin Gümrük Birliği konusunda büyük bir uyum yeteneği sergilediği belirtilmiştir. 2020 yılı raporunda, Türkiye'nin Birlik içerisinde rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesi kriterine göre rapor döneminde sınırlı ilerleme kaydettiği belirtilmiştir. Türkiye'nin istikrar politikası ve yapısal reformlara devam ettiği takdirde Avrupa Birliği içerisinde piyasa güçleriyle ve rekabet baskısı ile başa çıkabileceği vurgulanmıştır.

Türkiye, Kopenhag Kriterlerinde yer alan ekonomik kriterler açısından istikrarlı bir piyasa ekonomisinin varlığını sağlayarak Avrupa Birliği başta olmak üzere dış dünya ile rekabet edebilme kapasitesini oluşturmuştur (Doğan, 2015: 311).

AB üyesi ülkeler ile aday olan Türkiye, Maastricht Kriterleri açısından 2017 yılı verilerine göre karşılaştırıldığında, Enflasyon oranı koşulu açısından, %11.9 enflasyon oranı ile olması gerekenin 9.8 puan üzerinde olup bu koşulu karşılamaktan uzaktır. Faiz oranı koşulu açısından %12.75 ile olması gerekenin 9.43 puan üzerinde olup bu koşulu da karşılamamaktadır. Bütçe açığı koşulu açısından bakıldığında ise %1.5 ile olması gerekenin 1.5 puan altında olup Türkiye'nin bu koşulu sağladığı görülmektedir. Kamu borcu koşulu açısından bakıldığında, Kamu Borcu/GSYİH Oranı %8.4 olup, olması gerekenin 51.6 puan altında bulunmaktadır ve bu koşulu da sağlamaktadır. Türkiye kriterlerden iki koşulu sağlarken, iki koşulu sağlanamamaktadır. Dolayısıyla Türkiye 2001 krizi sonrası uyguladığı ekonomi politikaları ile kamu borçları ve bütçe açıkları sorununu çözmüş olmasına rağmen enflasyon ve faiz sorununu çözememiştir (Paksoy ve diğerleri, 2018: 115).

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik müzakereleri başlangıcı olan 2005 yılından bugüne kadar üyelik için gerçekleşmesi gereken fasıllarda fazla bir ilerleme kaydedilememiş olup, tam üyelik sürecinde de fazla yol alınamamıştır. Uzun bir dönemdir devam eden Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğinin yakın zamanda gerçekleşeceği söylenemeyeceği gibi, Birlik ile Türkiye arasında ekonomik ilişkilerin boyutu dikkate alındığında ilişkilerin kopacağını belirtmek de rasyonel olmayacaktır. Avrupa Birliği'nin ekonomik açıdan önemli bir ortağı olan Türkiye, coğrafik konumu itibarıyla da Avrupa Birliği'nin doğuya açılmasında büyük öneme sahiptir. Türkiye de teknolojik gelişmeyi sağlamak ve verimliliği artırmak gibi ekonomik kazanımları elde etmek adına, Avrupa Birliği ile ilişkilerini geliştirmek durumundadır (Koroğlu, 2021: 49).

Atatürk, Türk milletinin Batı'ya yönelmiş bir millet olduğunu belirtmiştir. Türkiye bu hedef doğrultusunda, 1959 yılında AET'ye ortak üyelik başvurusu yapmıştır. Türkiye'nin AB'ye tam üyelik başvurusunu yapmış olduğu 1987 yılında, dönemin Başbakanı Turgut Özal, "AB süreci Türkiye için uzun ince bir yol olacaktır" demiştir. Geçen 60 yılı aşmış süreye rağmen Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyesi olamaması, bu yolun uzun ve meşakkatli olduğunu göstermiştir (Karluk ve Yüce Dural, 2019: 1).

Türkiye'nin AB'ye entegre olması, AB'nin bu bölgede ekonomik ve siyasi gücünün artmasını sağlayacaktır. Bu durum Türkiye ve Avrupa Birliği'ne katkı yaptığı gibi dünya barışına da katkı yapacaktır (Bilici, 2006: 45).

SONUÇ

Avrupa Birliği, ekonomik, siyasi ve toplumsal alanda oluşturulan ortak ilkeler çerçevesinde uluslararası antlaşmalarla kurulmuş bir birliktir. Birliğin temeli, 1951 yılındaki Paris Anlaşması ile atılmıştır. Başlangıçta altı üye ile temelleri atılan Birlik, işgücünün, sermayenin ve malların serbest dolaşımının sağlanması ile ekonomik kalkınmayı ve Avrupa halkının refah seviyesini yükseltmeyi hedeflemiştir. Birliğin ekonomik alanda kısa sürede gösterdiği başarı Türkiye'nin dikkatini çekmiş ve topluluğa üye olma isteğini artırmıştır. Türkiye'nin AB ile ilişkileri, 1959 yılında AET'ye yapmış olduğu başvuru ile başlamıştır.

Yapılan çalışmada, Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci, ekonomik kriterler açısından değerlendirilmiştir. Bu çerçevede yapılan çalışmalar ve Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye Raporları incelenmiştir.

Avrupa Komisyonu 1998 yılından itibaren aday ülkelerin Kopenhag kriterlerine uyumunu değerlendiren yıllık raporlar hazırlamaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye Raporları, Türkiye'nin AB'ye üyelik yolunda Kopenhag kriterlerine uyum konusunda aldığı yolu açıklamaktadır.

Yapılan çalışmada, 1998 ile 2020 yılları arasında hazırlanan yıllık raporlar incelenmiştir. 1998 ve 1999 yılı raporlarında Kopenhag Kriterleri açısından Türkiye'nin bir piyasa ekonomisinin özelliklerinin pek çoğuna sahip olduğu belirtilmiştir. 2001 yılında yaşanan mali kriz nedeniyle piyasa ekonomisinin işleyişinde aksaklıklar olduğu, kriz sonrasında ki 2003 yılı raporunda ise piyasa ekonomisinin işleyişinde, kayda değer bir şekilde iyileşme gerçekleştiği vurgulanmıştır.

Kopenhag Kriterlerinde ki ekonomik kriterlerden olan Avrupa Birliği içerisinde rekabet etme kapasitesinin varlığı kriteri açısından değerlendirildiğinde, 1998 yılı raporunda, Türkiye'nin Gümrük Birliği konusunda, büyük bir uyum yeteneği sergilediği, 2020 yılı raporunda ise Türkiye'nin Birlik içerisinde piyasa güçleri ve rekabet baskısıyla baş edebilme kapasitesi açısından sınırlı ilerleme kaydettiği belirtilmiştir.

Yapılan çalışma sonucu Avrupa Komisyonu Raporları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'nin istikrar politikasını ve yapısal reformları devam ettirdiği takdirde Avrupa Birliği içerisinde piyasa güçleri ve rekabet baskısıyla başa çıkabileceğinin de altı çizilmiştir.

Türkiye, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ve Gümrük Birliği'nin olumlu etkileri dolayısıyla dış ticaret açısından Avrupa Birliği'ne önemli ölçüde entegre olduğu söylenebilir.

Avrupa Birliği, ekonomik ve siyasi krizlerin daha çok arttığı günümüzde, diyaloga açık bir politika izlemelidir. Bu açıdan bakıldığında AB'ye müzakere sürecinde olan Türkiye, Avrupa için tarihi öneme sahiptir.

Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci, ulusal ve uluslararası düzeyde yaşanan olumsuz gelişmelerden dolayı bazı dönemler kesintiye uğramış olmasına rağmen Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği önemini korumaktadır. Türkiye ekonomik alanda atılması gereken adımları atmak suretiyle üyelik yolunda kararlılığını sürdürmelidir.

KAYNAKÇA

1. AKÇAY, B. (2008). "Avrupa Birliği'nin Ekonomik Kriterleri ve Türkiye", Maliye Dergisi, Sayı: 155, Temmuz-Aralık, 11-38.

2. AKMAN, Ü. G. (2020). “Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinin Sosyokültürel Boyutları”, Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi, 4: 36-56
3. ALPAY, Y. ve ALKİN, E. (2020). Olaylarla Türkiye Ekonomisi, Hümanist Kitap Yayıncılık, İstanbul.
4. AVRUPA BİRLİĞİ BAŞKANLIĞI (2022a). “Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi”, https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html, 28.09.2022.
5. AVRUPA BİRLİĞİ BAŞKANLIĞI (2022b). “2003 Yılı Ulusal Programı”, <https://www.ab.gov.tr/196.html>, 2.12.2022.
6. AVRUPA BİRLİĞİ BAŞKANLIĞI (2022c). “2008 Yılı Ulusal Programı”, <https://www.ab.gov.tr/42260.html>, 2.12.2022.
7. AVRUPA BİRLİĞİ BAŞKANLIĞI (2022d). “Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Türkiye Raporları”, https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html, 2.12.2022.
8. BALKIR, C. (2019). Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği: İçerik ve Uygulama, Karluk, S.R. ve Yüce Dural, B. (Ed). Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri, Anadolu Üniversitesi Yayını, 26-55.
9. BAYRAKTUTAN, Y. ve BAYRAKTAR, Y. (2004). “Yakınlaşma Kriterleri Bağlamında AB Genişlemesi ve Türkiye”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (8), 2004/2: 1-17.
10. BİLİCİ, N. (2006). “AB’de Ekonomik Bütünleşme ve Türkiye’nin Entegrasyonu”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi 5(2): 39-45.
11. ÇETİN, M. (2001). “Avrupa Birliği Sürecinde Türk Ekonomisinin Performans Değerlendirmesi”, Yönetim ve Ekonomi, 8(2): 91-105.
12. DAĞDEMİR, E. (2019). “Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Mevcut Durumu ve Geleceği”, s. 128-147, (Ed.) KARLUK, S.R. ve YÜCE DURAL, B., Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
13. DEMİRAY EROL, E. (2013). “Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Karşılaştırmalı Analizi”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5(1): 198-208.
14. DOĞAN, M. (2015). “Avrupa Birliği ve Türkiye Ekonomik İlişkileri”, Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 32: 306-325.
15. ENGİN, E. ve YEŞİLTEPE, E. (2009). “Global Ekonomik Krizin Gölgesinde Türkiye’nin Maastricht Kriterlerine Uyumu”, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 1(2): 15-23.
16. ERKEKOĞLU, H. (2007). “AB’ye Tam Üyelik Sürecinde Türkiye’nin Üye Ülkeler Karşısındaki Görelî Gelişme Düzeyi: Çok Değişkenli İstatistiksel Bir Analiz”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(2): 28-50
17. GÜLMEZ, A. ve AYHAN, B. (2012). “Avrupa Birliği – Türkiye İlişkilerinin Ekonomi Politikası”, Sakarya İktisat Dergisi, 1(3): 37-45.
18. KARLUK, S.R. ve YÜCE DURAL, B. (2019). Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
19. KOŞAR TAŞ, Ç. ve ÖRK ÖZEL, S. (2017). “Faktör Analizi Yöntemi İle Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerin Sosyo-Ekonomik Göstergeler Bakımından Gelişmişlik Düzeylerinin Karşılaştırılması”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26(3): 60-77

20. KÖROĞLU, E. (2021). “Entegrasyon Teorileri Işığında Avrupa Genişleme Dalgaları ve Türkiye ile İlişkiler”, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1): 37-58.
21. KUTLU, Ö., SEVİNÇ, İ. Ve KAHRAMAN, S. (2018). “Türkiye’de Kalkınma Planları Çerçevesinde Avrupa Birliği Katılım Sürecinin Değerlendirilmesi”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 20(34): 29-40.
22. OĞUZ, S., ÇETİNER, Ö. ve YALÇINTAŞ, D. (2020). “Avrupa Birliği’ne Aday ve Potansiyel Aday Ülkelerin Ekonomik Göstergelerinin TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi”, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(2): 17-28.
23. ORHAN, M. (2020). “Avrupa Birliği Ülkeleri ile Avrupa Birliği Üyelğine Aday Olan Ülkelerin Makroekonomik Performanslarının Aras Yöntemi ile Kıyaslanması”, Journal of Humanities and Tourism Research, 10(1): 115-129
24. ÖZER, M. A. (2009). “Avrupa Birliği’ne Tam Üyelğin Eşiğinde Türkiye”, Yönetim ve Ekonomi, 16(1): 89-105.
25. PAKSOY, S. ve KILIÇ, S.B. (2013). “Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Türkiye’nin Üyelik Olasılığının Değerlendirilmesi”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(2): 81-96
26. PAKSOY, S., BAYRI, Y. ve SELCİ, H. (2018). “Maastricht Kriterlerine Göre Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinin Değerlendirilmesi”, Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 2(2): 109-117.
27. SAATÇIOĞLU, C. ve ÇELİKOK, K. (2017). “Avrupa Birliği Ortak Ulaştırma Politikası Çerçevesinde Türkiye’de Uygulanan Ulaştırma Politikalarının Değerlendirilmesi”, İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 5(2): 80-90.
28. TELLİ, R. (2015). Türkiye Ekonomisi ve Avrupa Birliği, Ekin Yayınevi, Bursa.
29. UYSAL, C. (2001). “Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”, Akdeniz İİBF Dergisi, 1(1): 140-153.
30. YAVUZ, H. ve YAVUZ, S. (2015). “Türkiye’nin AB’ye Üyelik Sürecinin Mali Göstergeler Açısından AB’nin Yeni Üye Ülkeleriyle Karşılaştırılması”, Sakarya İktisat Dergisi, 4(2): 81-94.
31. YILDIZ, H. (2011). “Avrupa Birliği’nde Maliye Politikalarının Uyumlaştırılması”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(2): 111-134.

ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME ALANINDA YAYINLANAN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR İÇERİK ANALİZİ; EBSCO VERİ TABANI İNCELEMESİ¹

A CONTENT ANALYSIS OF PUBLISHED STUDIES ON MULTI- CRITERIA DECISION MAKING; EBSCO DATABASE REVIEW

Sebahat KOCATÜRK ÇETİN*

* Dr., Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, sebahatkocaturk@com.tr,
<https://orcid.org/0009-0002-2494-8739>

ÖZ

Son yıllarda hem devlet kurumları hem de özel sektör açısından bilgi edinme/bilgi toplama konusunun önemi giderek artarken işletme ve kurumlara ise faaliyet gösterdiği alanlarda rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Bilimsel makalelerin incelenmesi açısından son yıllarda en güncel verilerin elde edildiği Ebsco veri tabanı ise bu alanda yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu çalışma ile amaçlanan; Ebsco veri tabanında 2021 yılı içerisinde "çok kriterli karar verme" başlığı ile yayınlanan çalışmaların içerik analizlerini yapmaktır. Bu amaçla yapılan inceleme sonucunda; 2021 yılı içerisinde yayınlanan 272 yayında karar verme yöntemi olarak en çok TOPSIS yönteminden faydalandığı ve kriterlerin belirlenmesi için de en çok VAKA ÇALIŞMASI türünde çalışmalarda kullanıldığı tespit edilmiştir. İncelenen çalışmaların genellikle birden fazla yazarlı olarak gerçekleştirildiği ve son olarak ise sektör bazında yoğunlukla bankacılık ve sağlık sektörlerinin ele alındığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Verme, İçerik Analizi, Veri Tabanı.

Jel Kodları: Z0 .

ABSTRACT

In recent years, the importance of obtaining information has been increasing in terms of both government institutions and the private sector, while providing a competitive advantage to businesses and institutions in the fields in which they operate. The Ebsco database, where the most up-to-date data has been obtained in recent years in terms of examining scientific articles, is widely used in this field. The aim of this study is; It is to analyze the content of the studies published in the Ebsco database with the title of "multi-criteria decision making" in 2021. In 272 publications published in 2021, it was determined that the TOPSIS method was mostly used as a decision-making method and it was mostly used in CASE STUDY type studies to determine the criteria. It was determined that the examined studies were generally carried out with more than one author and finally, the banking and health sectors were mostly discussed on a sectoral basis.

Keywords: Multi-Criteria Decision Making, Content Analysis, Data Base.

Jel Codes: Z0 .

¹ Bu çalışma yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

İşletmeler veya kurumlar adına yöneticiler çevresel, sosyal, kültürel, ekonomik vb. alanlarda karar veren kişi veya kişiler durumundadır. Süreç olarak karar alma, kurum ve kuruluşların yönetim tarzlarında kendine yer edinen bir fikir halini almaktadır. Bu süreçlere yönetim aşamasında hatırı sayılır miktarlarda bütçe ayrılmaktadır. Bu süreçlerde alınan kararları etkileyen önemli unsurlar, sosyal güncel ve ekonomik yapıların takip edilmesi, piyasa analizlerinin iyi yapılması ve alınan kararların sürdürülebilir bir altyapı kazanması olarak sıralanabilir. Kararların alınmasına etki eden unsurlar bilim ile elde edilen veriler ile desteklenmeli ve bu sayede gelecek dönemlere ait analizler gerçekleştirilebilmelidir (Balıbaş ve Sel, 2021: 84).

Günümüz koşullarında gerek yöneticiler ve gerekse de politika belirleyicileri karmaşık karar problemlerini çözebilmek için subjektif düşüncelere ve önyargıya kapılmak yerine birden fazla kriteri göz önünde bulundurabilen, ayrıca analitik ve nicel kriterler aracılığıyla değerlendirme imkânı sağlayan Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) Yöntemlerinden faydalanmaktadırlar (Aslan ve Çelik, 2021: 53).

Bu araştırma kapsamında, bilimsel verilerin analizi aşamasında kullanılan bir yöntem olan içerik analizi yöntemi ile; çok kriterli karar verme alanında yazılmış 2021 yılı içerisindeki EBSCO veri tabanında yayınlanan 272 makale incelenmektedir. Bu materyaller, tam metni erişime açık olan makaleler olarak belirlenmiştir. İçerik analizi yöntemi ile makalelerin yazım dili, yazar sayısı, yazarların çalıştıkları kurum, makalelerin çalışıldığı ülke/şehir, makalelerin çalışıldığı alanlar, çok kriterli karar verme yöntemleri, yöntemlerin kullanım biçimi ve makalelerin amaçlarına göre dağılımı tespit edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde çok kriterli karar vermenin tanımı yapılmış, türlerinden ve aşamalarından bahsedilmiş, devamında en sık kullanılan çok kriterli karar verme yöntemlerinin detaylı incelemesi yapılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise belirli bir dönem aralığında çok kriterli karar verme alanında yazılmış ve erişime açık olan makalelerin içerik analizi yapılmış gelecekte benzer konularda çalışma yapacak araştırmacılar için yöntem ve konu seçiminde bakış açısı kazandırılması hedeflenmiştir.

2. ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME (ÇKKV)

2.1. Karar Verme Tanımı

Sözlükte kullanılan anlamıyla karar; "...bir iş veya sorun hakkında düşünülerek verilen kesin yargı" şeklinde tanımlanır.

Karar verme aslında bir süreçtir. Yani belirlenmiş bir başlangıç noktası bulunan ve bu noktadan başlayarak farklı düşünce, faaliyet veya işlerin birbirini takip ettiği ve sonucunda bir tercih yapılması ile son bulan işler bütünüdür (Koçel, 2003: 80). Yönetimsel ve yaşamsal faaliyetlerin temelinde karar verme bulunur. Tüm canlılar, yönetici pozisyonu veya değil yaşamın her anında ve gerçekleştirdikleri her eylemde karar vermek zorundadırlar. Bir davranış veya iş ne zaman, kim tarafından, nasıl ve nerede eyleme geçirilecektir? Tüm bu soruların yanıtları olması muhtemel fazla sayıda alternatif davranış yolları mutlaka vardır ve bunların içinden en elverişli olanını seçebilmek ise karar verme eyleminin temel amacıdır (Çınar, 2004: 16).

Bütün yönetim işlevlerinde karar verme temeli oluşturmaktadır. Mesela işlev olarak planlama seçilecek olunursa; yapılması gereken şeyin ne olduğuna, yapacak kişinin kim olduğuna, nerede olması gerektiğine, nasıl ve ne zaman yapılacağına kararlandırılması içermektedir. Kontrol mekanizması ve uygulamaya yönelik çalışmalar da yönetim işlevleri gibi çoğunlukla karar noktasına dayanmaktadır (Kuruüzüm ve Atsan, 2001: 84).

Karar verme konusunda işleyen sistematik yapıya etki eden birden çok kriter bulunmaktadır. Karar vermenin güçlüğü, alternatif çözüm sayısının çok olmasının yanı sıra, karar vermede yer alan kriter miktarı ile orantılıdır. Karar vericiler çoğunlukla karar verirken bir tek alternatif üzerinde yoğunlaşıp bunun tüm karar kriterleri üzerinde en etkili olanı olması öngörülmektedir. Bu gibi durumlarda verilen kararda, seçilen her bir alternatifin karar kriterlerine ne oranda karşılık geldiğinin değerlendirilmesi önemini korumaktadır (Yıldız, 2013: 2).

2.2. Karar Verme Türleri

Karar problemi incelenirken, karar verici kişi/kişilerin karar ortamı olarak nasıl bir yer seçtiklerinin araştırılması gerekmektedir. Söz konusu karar ortamı, karar verici kişi/kişilerin doğa durumlarına ve bu durumların meydana gelmesine yönelik bilgi ve beceri derecelerine odaklanmaktadır. Risk Halinde Karar Vermek, Belirsizlik Halinde Karar Vermek ve Belirlilik Halinde Karar Vermek bunlardan bazılarıdır (Karaca, 2011: 8).

Belirlilik halinde karar verme; Karar vericinin halihazırda her bir alternatifin hangi koşullar çerçevesinde meydana geldiğini ve sonucunun ne olacağı konusunda kesin ve tam bir bilgiye sahip olduğu durumlardır. Örnek vermek gerekirse; kamu ortaklığı fonu tahvillerine veya devlet tahviline yapılacak olan bir yatırım nihayetinde kazanılacak getiri tutarı net bir şekilde bilindiğinden dolayı tahviller için gerçekleştirilecek yatırım kararı belirlilik halinde karar vermeye ilişkilendirilebilir (Emhan, 2007: 218).

Risk halinde karar verme; Risk altında karar vermek, deneylere ve tarihsel verilere dayanarak, tecrübe ve muhakemeye güvenerek karar verme durumudur. Karar verici kişinin amacının ne olduğunun açıkça belli olduğu ve bu amaca yönelik bilgiler edindiği ancak edinilen bilgilerin zamanla değişim göstereceği durumların söz konusu olma halidir (Torunlar, 2018: 36). Örnek vermek gerekirse yatırım yapacak bir kişi yaşanan mevcut dönemin şartlarını gözlemleyerek ekonominin bir dar boğaza girip girmeyeceğini geçmişteki tecrübeleri sayesinde tahmin edebilir. Bu durumda yatırım yapacak kişinin tahmini olasılık değerini vereceği karar sürecine dahil etmesi muhtemel olacaktır. Doğal bir durumun meydana gelme ihtimallerinin hesaplanabiliyor olmasının karar verici kişiye en büyük getirisi, kişinin belirlediği karar alternatifi doğrultusunda elde etmeyi umduğu maliyet/kazanç için girdiği riskin ne kadar olduğunu hesaplama olanağının olmasıdır (Er, 2019: 3).

Belirsizlik halinde karar verme; Gelecekte yaşanacak durumlara olasılık tayin etmenin mümkün olmadığı karar durumları olarak adlandırılır. Belirsizlik altında karar verme durumunda bir ya da birden çok alternatifi bir dizi muhtemel neticelere ulaştıracağı bilindiği ancak neticelerin ihtimallerinin bilinmediği ya da bir anlam ifade etmediği varsayılır (Çil, 2017). Örnek vermek gerekirse, bir bölgeye ait su tüketimi ve belirlenmiş bir ürüne olan talep tutarları özünde yer alan tahmini yapı nedeniyle değişkenlik arz etmekte ve belirsizlik olarak ifade edilmektedir (Zengin, 2011).

Karar problemleri birden farklı analiz başlığına dahi edilebilirler. Örneğin kriter sayılarına göre, karar vericiye göre, uygulamada kullanılan sürelerin farklılığına göre şeklinde çeşitlendirilebilir. Fakat bu hususta dikkatlerin çekilmesi gereken en temel nokta karar probleminin ve yapısının detaylıca analiz edilmesidir (Koçak, 2014: 4).

2.3. Çok Kriterli Karar Verme

Kriter sayısı bakımında karar verme problemleri değerlendirildiği takdirde; çok kriterli karar verme (ÇKKV) problemleri ve tek kriterli karar verme problemleri şeklinde iki temel düzeyde karşımızda çıkmaktadır.

Çok Kriterli Karar Verme (Multiple Criteria Decision Making - MCDM) (ÇKKV), kısaca tanımlanacak olursa ; "Çoklu ve birbiriyle çatışan amaçların (kriterlerin) gerçekleştirilmek istendiği problemlerin çözümü" şeklinde ifade edilir (Zions, 1979: 94).

ÇKKV (Çok Kriterli Karar Verme); aynı anda ve birden çok yer alan kriterlerin arasından en iyi, verimli ve etkili tercihin seçilebilmesine olanak tanıyan bir araçtır. Doğru ve düşünülerek tercih edilmiş bir seçim akılcı bir karar verme eylemi doğrultusunda çoğunlukla yönetimin amacı ve kısıtlar etrafında sınırlandırılır (Güneş ve Umarusman, 2003: 243).

Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV); süreç olarak karar verme problemlerinde işleri kolaylaştırmak için ÇKKV yöntemlerine başvurulur. Bu yöntemlerin neredeyse hepsi yapısal olarak benzer niteliklere sahiptir. Sahip olunan nitelikler şu şekilde özetlenebilir;

1. Sınıflama, sırlama veya seçme işlemleri için genellikle birden çok alternatifin yer alması,
2. Çok sayıda kriter sayesinde alternatiflerin değerinin belirlenmesinin daha kolaylaşması,
3. Problemden yer alan kriterler arasında genellikle zıtlık bulunması,
4. Kriterlerin sahip olduğu ölçüm birimleri birbirinden ayrı olduğu için karşılaştırılmaz özellikte olmaları (zaman / kar örneği gibi),
5. Kullanılan farklı hesaplama yöntemleri ile kriterlerin görece önem ağırlıklarının belirlenmesi (bu ağırlıkların toplamı her zaman 1'e eşit olur ve bazen bu ağırlıklar karar verici tarafından oluşturulur),
6. Kriterler baz alınarak alternatiflerin değerlendirildiği ve bu değerlerin yer aldığı karar matrisinin oluşturulmasıdır (Öznel, 2016: 7-8).

İşletmeler, kamu / özel kuruluşlar kendilerini geliştirdikçe iş süreçleri de daha karmaşık ve entegre bir hal almaktadır. Bu sebeptendir ki eskide kalan yöntemler bu kuruluşların problemlerine yanıt bulmakta geçersiz kalmaktadır. ÇKKV yapısındaki bir problemin çözümü, karar verici kişinin tercih yapısının öznel bir değerlendirmesine ve karar alternatiflerinin nitelikler üstündeki etkisine yönelik objektif bir araştırmaya dayanır (Henig ve Buchanan, 1996: 4).

Çok kriterli karar verme yöntem bilimi, içerisinde birden fazla unsuru bulunduran çok dallı bir yapı olarak ifade edilir. Kriterler, amaçlar, öncelikler, nitelikler ve ağırlık bilgisi bunların başında gelmektedir. Çok kriterli karar verme de sonuç elde edilen karardır. Takip edilen süreç, alternatifler içinden en faydalı/en iyi olanı seçme işlemiyle son bulur. Sürecin girdisi ise, işletmenin ulaşmak istediği hedef veya o kararın alınmasını gerektirecek işletme içerisinde yer alan bir sorun olabilir (Çınar, 2004: 28).

ÇKKV yöntemlerinin kullanım amacı gerek niceliksel gerek niteliksel anlamda daha doğru model karar senaryoları oluşturmaktır. Söz konusu yöntemler; tasarım, geçerlik ve matematiksel katılık anlamında değişiklikler sergilemektedirler. (Grandzol, 2005: 2).

Çok Kriterli Karar Verme Süreci tanımı, problemleri çözümlemenin aşağıdaki biçimde ifade edilen beş aşamada tamamlanan bütüncül yapısı ile ifade edilir (Chankong ve Haimes, 1983: 4-5).

Başlangıç Aşaması; Öncelikle karar vericinin sürece başlarken var olan yapının (sistemin) gidişat yönünü değiştirme ihtiyacı ortaya çıkar. Bunu takip eden adımda durum değerlendirilir ve elde edilmek istenen gerçek amaç belirlenir.

Problemi Formüle Etme Aşaması; Geline bu aşamada sürece uygun olarak gerçekleştirilmesi gereken bazı işler/görevler bulunmaktadır. Bunlarda ilki gerçekleştirmek

istenen nihai amacın daha nitelikli ve sınırlarını belirleyici bir şekilde tanımlanarak kriterler kümesinin meydana getirilmesi, ikincisi problemin bütün gerekli elemanlarının ve sistemin çevre şartlarının net bir şekilde belirlenmesidir.

Model Oluşturma Aşaması; Model, bir arada anlamlı ve etkin bir şekilde mevcut sistemin ilgili taraflarını etraflı bir analizini yapacak kilit değişkenlerin ve bu değişkenlerin fiziksel veya mantıksal ilişkilerinin bir araya getirilmesi ile meydana gelen yapıdır. Çeşitli model biçimlerinden bahsetmek mümkündür. Bunlar; grafik modelleri, karmaşık fiziksel modeller, matematiksel modeller ve basit mantıksal modeller gibi. Eğer problemin başlangıcında belirlenen alternatifler veri değilse bu aşamada modeller, probleme uygun olabilecek alternatif hareket biçimlerini üretmek fonksiyonunu gerçekleştirebilirler.

Analiz ve Değerlendirme Aşamaları; Karar probleminde bu aşamaya gelindiği takdirde, belirlenen her bir alternatif karşılaştırıldığı diğer alternatiflere kıyasla, daha evvel belirtilmiş ve alternatifleri sıralamak amacıyla kullanılacak bir karar kuralları topluluğuna dayanarak analiz edilir. Seçilen yöntemeye göre en üst sırada yer alan alternatif yorumlanmak üzere seçilir.

2.4. Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri

Çok kriterli karar verme problemleri boyutunda değerlendirilen çeşitli yaklaşımlar bu konuyu temelde iki başlık etrafında değerlendirmektedir. Yöntemlere özgü oluşturulan sınıflandırmalarda bu ayırım oldukça açık ifade edilmektedir. Yöntemlere ait kavramların içlerinde barındırdığı farklı nitelikler doğrultusunda Çok Kriterli Karar Verme problemleri iki ana bölüme ayrılmaktadır. Bunlar;

Çok Nitelikli Karar Verme (ÇNKV) (Multiple Attribute Decision Making_MADM)

Çok Amaçlı Karar Verme (ÇAKV) (Multiple Objective Decision Making_MODM)

2.4.1. Çok Amaçlı Karar Verme

Bu metot sınırsız sayıda alternatifleri olan, matematiksel kısıtlamalar aracılığı ile açıklanan amaç problemleri olarak tanımlanır. Çok Amaçlı Karar Verme olarak tanımlanan metodların ortak özelliği iyi bir şekilde tanımlanan kısıtlar içermesi ve amaç/hedeflerin ölçülebilir olmasıdır. En dikkat çeken özellikse herhangi bir amaç uğruna hedefin tamamen başarılabilmesi için diğer tüm amaçların hedeflerinin başarısını tamamen önemsiz sayma yeteneğine sahiptir (Güneş ve Umarusman, 2003: 244).

2.4.2. Çok Nitelikli Karar verme

Eldeki verilerin sayılabilir nitelikte olması yani bir diğer ifadeyle sınırsız olmaması durumunda alternatifler içinden belirlenen niteliklere göre değerlendirme (seçim) için tercih edilen bir tekniktir. Birer nitelik şeklinde ifade edilen kriterlerin, açık bir formda sunulduğu ve nitelikler içerisinde kısıtların değerlendirildiği sayılabilir sayıdaki alternatiflerin seçimi amacıyla tercih edilmektedir (İnel ve Türker, 2016: 150).

Söz konusu sınıflama pratikte Çok Kriterli Karar Verme problemlerinin çözüm becerilerinin farklılığı ile uyum sağlamaktadır. Bu durumda Çok Nitelikli Karar Verme teknikleri ile seçim problemlerinin, Çok Amaçlı Karar Verme teknikleri ile de tasarım problemlerinin çözümünde uygun yöntemler sunmaktadır.

Tablo 1: Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Karşılaştırılması

	Çok Nitelikli Karar Verme	Çok Amaçlı Karar Verme
Kriterlerin Tanımlanması	Nitelikler tarafından	Amaçlar tarafında
Amaçların Tanımlanması	Örtük/Zimmi olarak	Açık/Belirgin olarak
Niteliklerin Tanımlanması	Açık/Belirgin olarak	Örtük/Zimmi olarak
Kısıtlar	Aktif değil (Nitelikler dahil edilmiş)	Aktif
Alternatifler	Sonlu sayıda, ayrık	Sonsuz sayıda, sürekli
Karar Verici İle Etkileşim	Çok fazla değil	Çoğunlukla
Problem Türü	Seçim değerlendirme	Tasarım

Kaynak: (Çınar, 2004:46)

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde çok kriterli karar verme yöntemlerinden yazında yaygın olarak kullanılan 7 farklı çok kriterli karar verme tekniğinin detaylı açıklamaları yer almaktadır. Yöntemler; AHP, ANP, TOPSİS, ELECTRE, PROMETHEE, VIKOR ve VZA'dır.

Bu yöntemler seçilirken Dalbudak ve Reçber tarafından 2022 yılında yayınlanan "Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri Üzerine Literatür İncelemesi" makalesi temel alınmıştır. Çok kriterli karar verme yöntemleri alanında 2006-2020 arasındaki yılları kapsayan, 9 tanesi benzer çalışmalarda geçen yazın incelemeleri olacak şekilde toplamda 47 adet yayın taranmıştır. Bu çalışma yıllar bazında gruplandırılarak, yöntemlerin kullanım oranlarına odaklanılmıştır.

Araştırma neticesinde; en çok kullanım alanı olan yöntemin TOPSIS olarak belirlendiği, VIKOR, PROMETHEE, AHP, PROMETHEE ve TOPSIS yöntemlerinin gözlemlenen her yıl grubunda çalışmaları ile karşılaştırılarak en güncel yöntemler oldukları sonucu elde edilmiştir. Yıllar bazında bakıldığında ise: 2006-2008 yılları arasında incelenen 4 dergi makalesinde TOPSIS yönteminin %30 oranda, ELECTRE ve VIKOR yöntemlerinin %20'lik oranlarla ikinci sırada geldikleri görülmüştür. 2009-2011 yılları arasında incelenen toplam 12 dergi makalesinde TOPSIS yönteminin %31 oranda, ELECTRE yöntemi %23 oranda ikinci sırada yer almıştır. 2012-2014 yılları arasında toplam 14 makale taranmıştır. TOPSİS %28 oranla en çok kullanılan yöntem olarak belirlenmiştir. 2015-2017 yılları arasında incelemesi yapılan 11 makale sonucunda TOPSIS yönteminin %29 oranla en çok kullanılan yöntem olduğu, %14 oranla AHP ve VIKOR yöntemlerinin ikinci sırada yer aldıkları görülmüştür. 2018-2020 yılları sonuçları bakıldığında ise 6 makale taraması yapılmıştır. AHP %43 oranla en çok kullanılan yöntem olarak belirlenmiştir.

Çalışmaya dahil edilen VZA yöntemi ise kullanım kolaylığı ve girdi-çıkı değişkenleri için çok farklı ölçü birimlerinin aynı zamanda kullanılabilmesine olanak sağlaması sebebi ile araştırmalarda sıklıkla kullanılmaktadır.

Tablo 2: Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Detaylı İncelemesi

AHP	Kurucuları: Thomas L. Saaty (1977)
Yöntemin Amacı	<ul style="list-style-type: none"> AHP yöntemi yönetsel karar mekanizmasını harekete geçirmek temeline dayanır. AHP karmaşık yapıdaki karar problemlerinde, kriterler ve alternatifleri göreceli önem değerleri verilmesini sağlamaktadır (Karakışoğlu, 2008: 22).
Avantajları	<ul style="list-style-type: none"> Karmaşık problemleri basitleştiren bir yapısı/süreci vardır. Karar problemine yönelik gerek subjektif gerek objektif fikirlerle, hem nicel hem de nitel bilgilerin karar aşamasında sürece dahil olmasına imkan sağlar. Duyarlılık analizi sayesinde karar verici kişiler kesin kararın esnekliğini analiz edebilmektedir. Karar verici kişi veya kişilerin fikirlerinin tutarlılık derecelerinin ölçmesine olanak tanır. Özellikle grup kararları için oldukça uygun kullanıma sahiptir (Kuruüzüm ve Atsan, 2001: 93).
Dezavantajları	<ul style="list-style-type: none"> Sıra değiştirme (rank reversal) olgusu AHPnin uygulamaya konulmasında dikkat edilmesi gereken bir husustur ve farklı bir karar alternatifi problemden çıkarıldığında veya ilave edildiğinde alternatiflerin sıralamasının değişmesi durumudur. Subjektif bir modelleme sürecine sahip olması AHP'nin bir dezavantajı olarak kabul edilmektedir. Bu duru, yöntemin "kesinlikle doğru" kararları garanti sağlamayacağını ifade eder. Karar probleminin hiyerarşisinde kademe sayısı arttıkça ikili karşılaştırma sayısı da artar. Bu husus, AHP yöntemi için daha fazla çaba ve zamanı ilave olarak getirir (Kuruüzüm ve Atsan, 2001: 93).
Uygulama Alanları	<ul style="list-style-type: none"> Planlama, kaynak yönetimi, şirket stratejileri ve politikaları, performans tipi problemler, politik strateji ve kamu politikası (Velasquez and Hester, 2013: 63). Ulaşım, eğitim, tesis yeri seçimi.
ANP	Kurucuları: Thomas L. Saaty (1980)
Yöntemin Amacı	<ul style="list-style-type: none"> Karar verme süreci gerçekleşirken, faktörler ve ona bağlı alt faktörler arasında oluşan bütün ilişki ve geri bildirim kurmayı sağlayan ilk tekniklerden biri ANP' dir (Bayazıt, 2002: 16).
Avantajları	<ul style="list-style-type: none"> Çok kriterli bir karar verme yöntemi olarak AHP' den daha duyarlı sonuçlar çıkarmaktadır. Karar probleminde bir tek tarafa bağlı olarak modelleme yapma şartını devre dışı bırakan ANP, problemlerde çözüme ulaşmak için kriterler arasında olan karşılıklı ilişkileri göz önünde bulunduran çok kriterli karar verme yöntemidir (Yıldız, 2014: 111). ANP' nin temel bileşenleri bağımlılık, etki ve geribildirimdir. Faktörlerin arasında olan bağımlılık ve geri bildirim ANP için oldukça önemlidir (Saaty, 1999: 1).
Dezavantajları	<ul style="list-style-type: none"> ANP, AHP yöntemiyle karşılaştırılınca daha çok hesaplama ve ikili karşılaştırma matrisleri meydana getirilmektedir. Yapılan ikili karşılaştırmalar sadece öznel olarak oluşturulduğundan alanda uzman olan kişilerin fikirlerine direk bağlıdır (Ayyıldız, 2010: 35).
Uygulama Alanları	<ul style="list-style-type: none"> Toplumsal ve sosyal alanlar, bakım ve sağlık, çevre yönetimi, projeler,

	insan kaynakları yönetimi, eğitim, kentsel dönüşümler, pazarlama, yazılım ve donanım seçimi, muhasebe, finans, üretim, tarımsal faaliyetler, enerji alanı, lojistik, işletme yönetimi (Singh vd., 2012: 1).
TOPSIS	Kurucuları: Hwang, Yoon (1981)
Yöntemin Amacı	<ul style="list-style-type: none"> • İdeal çözüm için gerekli mesafe hesaplanırken TOPSIS yönteminde hem negatif ideal çözüme uzaklık hem de pozitif ideal çözüme uzaklık bir arada hesaplanır. Neticede yapılacak alternatif sıralaması, mesafelerin karşılaştırılması ile bulunur (Eleren ve Ersoy, 2007: 14).
Avantajları	<ul style="list-style-type: none"> • Sezgisel, anlaşılması ve uygulanması kolay bir yöntemdir. Negatif ideal çözüme göreli yakınlık / pozitif ideal çözüme göreli yakınlık değerlerini kullanarak alternatiflerin sıralama/seçim işlemlerinin yapılmasını sağlar. Sıra dönüşümünü belirlemede Topsis yöntemi en kullanışlı yöntemlerden biri olduğu ispatlanmıştır. Sıra dönüşümü optimal olmayan bir alternatif söz konusu olduğunda alternatiflerin sıralanmasındaki değişimi kastetmektedir (Kallo, 2015: 44).
Dezavantajları	<ul style="list-style-type: none"> • Her kriter için bir başlangıç ağırlığı değeri belirleme ihtiyacı vardır. • Elde edilen sonuçlar bazı zamanlar temel düşüncelere uyum sağlamayabilir böylesi durumlarda en iyi yol negatif ideal çözüme en uzak/pozitif ideal çözüme en yakın opsiyondur (Vatansever, 2013: 160).
Uygulama Alanları	<ul style="list-style-type: none"> • Kaynak tahsisi, veri tabanı seçmek, ekonomi problemleri, muhasebe ve finansman, sağlık, eğitim, çevresel kararlar, ulaştırma, kamu sektörü, sermaye yatırımı, üretim, tesis yeri seçimi (Özer, 2010: 115).
ELECTRE	Kurucuları: Benayoun, Roy (1968)
Yöntemin Amacı	<ul style="list-style-type: none"> • Electre yöntemi için temel amaç: kriterlerin tamamı için karar alternatiflerinin ikili karşılaştırmalarının yapılması ve üstünlüklerinin belirlenmesidir (Arslan, 2018: 341).
Avantajları	<ul style="list-style-type: none"> • Bu yöntemin problemin verilerindeki bir değişikliğe karşı daha az duyarlı olması, çok sayıdaki alternatifin karşılaştırılabilir olması, 2 alternatifin benzersizliğini gösteren karşılaştırılmazlık kavramına müsaade ediyor olması • Karar vericinin karar sürecine direkt dahil olabilmesi, nitel ve nicel kriterlerin analiz edilebilir olması, farklı kriterleri tek bir ölçüğe dönüştürme zorunluluğunun olmaması gibi özelliklere sahip olmasından dolayı yöntemi tercih edilir kılınmış ve yöntemin hayattaki gerçek problemlere uygulanmasını kolaylaştırmıştır (Şener ve Bircan, 2021: 384).
Dezavantajları	<ul style="list-style-type: none"> • ELECTRE yöntemi ile lider alternatif üretmek mümkündür ancak seçilen diğer alternatiflerin belirlenmesinde kısmen yetersiz kalmaktadır (Roy, 1991). • Bu yöntem sonucu elde edilen sıralamalar kriter ağırlıklarının keyfi seçilmiş olmasından ötürü kısmi bir sıralamadır. Sıralamayı güvenilir hale getirmek ve bu dezavantajı ortadan kaldırmak için duyarlılık analizi önerilmektedir (Şener ve Bircan, 2021: 385). • Alternatif sayısının artmasıyla birlikte C ve D matrisleri ikili karşılaştırmalar yaptığından süre uzamakta ve karmaşıklık meydana gelmektedir (Cengiz, 2012: 41).
Uygulama Alanları	<ul style="list-style-type: none"> • Finansman ve muhasebe, planlama, üretim, karar destek, yönetim ve ekonomi problemleri, strateji ve politika, tesis yeri seçimi, veri tabanı seçimi, ulaştırma, pazarlama, sermaye yatırımı, grup kararı verme, risk analizi, başvuru değerlendirmeleri, kaynak tahsisi (Livdumlu, 2016: 64).

PROMETHEE	Kurucuları: Jean-Pierre Brans (1982)
Yöntemin Amacı	<ul style="list-style-type: none"> Bu yöntem; kriterler aracılığı ile alternatiflerin tercih işlevlerini baz alarak ikili karşılaştırmalar yapılarak analiz edilip değerlendirildiği bir yöntemdir. Yapılan değerlendirme neticesinde, kriterler ekseninde alternatiflerin sıralama işlemlerini birleştirme yöntemi aracılığı ile yapmaktadır (Genç, 2013: 135).
Avantajları	<ul style="list-style-type: none"> Farklı tercih fonksiyonları bazında alternatiflerin değerlendirilmesini sağlayan PROMETHEE yöntemi alternatiflere yönelik hem tam önceliklerin hem de kısmi önceliklerin bulunmasını sağlayarak ayrıntılara yer veren analizler yapılmasını fırsat tanır (Dağdeviren ve Erarslan, 2008: 70). Bu yöntemde çıkan sonuçlar GAIA düzleminde görsel grafikler şeklinde karar verecek kişiye sunulmaktadır. Yöntemin sonuçlarına grafiklerle ulaşabilen karar verici daha hızlı ve basit biçimde sonuca ulaşmaktadır (Genç, 2013:135).
Dezavantajları	<ul style="list-style-type: none"> Günlük hayatta yer alan bazı kriterlerin sayısal şekilde ifade edilmesi ve bunun modele aktarılması oldukça güçtür bu kriterler sadece nominal şekilde gösterilebilirler. Yukarıdaki gibi ifade edilen nominal kriterlerin problemde yer alması halinde Promethee yöntemi başarısız kalmaktadır (Zelvi, 2019:47).
Uygulama Alanları	<ul style="list-style-type: none"> Yatırımlar, insan gücü planlaması, bankacılık, ameliyathanede etik, turizm, sağlık (Brans ve Mareschal, 2005: 164).
VIKOR	Kurucuları: Opricovic, Tzeng (2004)
Yöntemin Amacı	<ul style="list-style-type: none"> Bu yöntem, çelişen kriterlerin varlığında alternatifler kümesini sıralamaya ve seçmeye odaklanır. “İdeal” çözüme “yakınlık” özel ölçüsüne dayalı çok kriterli sıralama indeksini tanıtır. Her alternatifin her bir kriter fonksiyonuna göre değerlendirildiği varsayılarak, ideal alternatife yakınlık ölçüsü karşılaştırılarak uzlaşma sıralaması yapılabilir (Opricovic ve Tzeng, 2004: 447).
Avantajları	<ul style="list-style-type: none"> VIKOR yöntemi gerçeğe yakın çözümler sunması, uygulamada kolaylık sağlaması ve anlaşılmasının güç olmaması sebebiyle karar alınırken sıklıkla tercih edilmektedir (Dinçer ve Görener, 2011: 110). Bu yöntem, bir tek sıralama vermekle kalmaz, sıralamaların uzlaşık çözümlerini de karar vericiye sunar. Bu sayede en iyi veya en iyiler şeklinde alternatiflerin karar verici tarafından görülmesi mümkündür (Ferek, 2021: 46).
Dezavantajları	<ul style="list-style-type: none"> Kriterler karar vericiler tarafından kendi görüşleri doğrultusunda ağırlıklandırılabilir. Başlangıç ağırlığı her bir kriter için atanmalıdır. Öte yandan bu kriterlerin maliyet veya fayda ögesi olup olmadığı da belirlenmelidir (Yücfel, 2018: 42).
Uygulama Alanları	<ul style="list-style-type: none"> Sağlık sektörü uygulamalarında, havayolu endüstrisinde, malzeme seçiminde, turizm politikalarının geliştirilmesinde, demiryolu rotalama problemlerinde, tedarikçi seçiminde (Akpınar, 2016: 20).
VZA	Kurucuları: Farrell (1957), Charnes, Cooper ve Rhodes (1978)
Yöntemin Amacı	<ul style="list-style-type: none"> Veri Zarflama Analizi doğrusal programlama tabanlı bir yöntemdir. Yöntem farklı ve birden fazla ölçüyle ölçümü yapılmış veya farklı ölçü

	birimlerine sahip çıktı ve girdilerin kıyaslama yapmayı güçleştirdiği durumlarda, karar mercilerinin görece performansını ölçmeyi amaçlamaktadır (Karacaer, 1998: 11).
Avantajları	<ul style="list-style-type: none"> • VZA çoklu çıktıları ve girdilerle uygulanabilmektedir. • VZA’ da model çıktı ve girdi arasında bağlantı kurabilmektedir herhangi bir tahmin üretmeye gereklilik kalmaz. • Girdi ve çıktıların aynı ölçü birimlerinde olmalarına lüzum bulunmaz. • Dış (çevresel) faktörler modele kontrol edilemeyen girdi/çıktı şeklinde eklenebilmektedir (Yılmaz, 2015:24).
Dezavantajları	<ul style="list-style-type: none"> • Veri zarflama analizi parametrik olmayan bir yöntem olduğu için istatistiksel hipotez tezlerine uygulanması güçtür. • VZA teorideki en iyiyle kıyaslama konusunda başarısız kalırken, karşılaştırılması amaçlanan birimlere göre ne kadar başarılı olduğunu göstermekte oldukça iyidir (Yılmaz, 2015: 25).
Uygulama Alanları	<ul style="list-style-type: none"> • Eğitim – öğretim, sağlık, turizm, savunma sanayi, İşletme yönetimi ve yöneylem araştırma, bankacılık ve finansal hizmetler, hizmet düzenlemeleri, güvenlik hizmetleri (Öncel, 2020: 141).

3. İÇERİK ANALİZİ UYGULAMASI

3.1. İçerik Analizi

Bilimsel araştırmalarda, her konuda, farklı analiz türleri ile yapılan araştırmalar çoğalmıştır. Bilimin her dalı alanına uygun analizler ile çalışmakta ve kullanım şekilleri bilim alanına yönelik olarak farklılıklar göstermektedir. Bu bağlamda bilhassa sosyal bilimlerde kullanım alanı bulan birbirinden değişik birçok analiz türünden söz etmek mümkündür (Ültay vd., 2021: 190).

Bilimsel metotlar genellikle stratejik ve analitik olarak ikiye ayrılırlar. Analitik metotların kullanıldığı araştırmalarda sadece “herhangi bir yerde neyin bulunduğu veya meydana geldiği” tespit edilirken, stratejik metotların kullanıldığı araştırmalarda ise “neyin nerede meydana gelmesi gerektiği” konusu incelenir. Analitik araştırmalarla sağlanan durum tespitleri stratejik araştırmaların en uygun şekilde düzenlenmelerine ortam hazırlamaktadır (Türer, 1991: 321).

İçerik analizi analitik bir metottur. Çözümleme veya bir bütünü parçalarına ayırma anlamına gelen analiz bir anlama ve düşünme metodu olarak değişik bilim dalları tarafından kullanılmaktadır. İçerik analizlerinde temel mesele belli kavramlarda belli niteliklerin bulunup/bulunmadığı veya ne kadar sık bulunduğu konusunun saptanmasıdır (Türer, 1991: 321). Bu şekilde, ilgili konuda ve alanda çalışma yapmak isteyen veya yapan araştırmacılara genel durumun çerçevesi çizilmektedir (Cohen vd., 2007: 475).

İçerik analizinin amacı, elde edilen verilere odaklanır; veri setinde yer alan ve sıkça tekrarlanan veya katılımcı kişilerin ısrarla vurgu yaptığı olgu ve olaylardan kodlar çıkarır. Elde edilen kodlardan kategorilere ulaşılır ve bu kategoriler sayesinde de temalara gidilir (Baltacı, 2019: 377). İçerik analizleri ile elde edilmeye çalışılan genelleştirilebilir ifadeler ortaya koymaktansa yeni hipotezlerin türetilmesine katkı sağlamaktır.

3.2. Araştırmanın Amacı

Çok kriterli karar verme; alanında çalışan birçok araştırmacıya analiz ve değerlendirme konularında kolaylık sağlamaktadır. Bu nedenle çok kriterli karar verme konusunun daha sağlıklı algılanması ve uygulamaya konabilmesi için ilgili alanda bilimsel çalışmalar

yapılmakta ve yazına katkı da bulunmaktadır. Bu araştırma ile amaçlanan; 2021 yılı içerisinde çok kriterli karar vermeye yönelik izinli biçimde yayınlanmış makalelerin içerik analizini yapabilmektir. Çalışmada, yayınlanan makalelerin belirlenen başlıklar altında incelemesi yapılmış ve en çok kullanılan yöntem ile uygulanan sektörlerin tespiti yapılarak bu alanda katkıya ihtiyacı olan araştırmacılara yardımcı olmak hedeflenmiştir.

3.3. Araştırmanın Yöntem ve Kapsamı

Araştırma verileri 2021 yılı içerisinde EBSCO veri tabanında “**Çok Kriterli Karar Verme**” başlığı altında yayınlanan makalelerin incelenmesi ile elde edilmiştir. Araştırma kapsamında EBSCO veri tabanında anahtar kelimenin yer aldığı toplam 272 makaleye ulaşılmıştır. İngilizce özet metnine erişilemeyenler, tekrarlanan makaleler ve konu dışı makalelerin elenmesi sonucunda çalışmaya dahil edilen toplam makale sayısı 196 olarak belirlenmiştir. Ulaşılan 196 makale; “**Makalenin Adı**”, “**Yayın Yeri**”, “**Yazarlar**”, “**Yazarların Bağlı Olduğu Kurum**”, “**Ülke/Şehir**”, “**Yazım Dili**”, “**Çalışma Alanı**”, “**ÇKKV Yönteminin Adı**”, “**Çalışmanın Yöntemi**”, “**Çalışmanın Amacı**” kriterleri bakımından incelenmiş elde edilen veriler Excel programı aracılığı ile düzenlenmiş ve içerik analizi yöntemine tabi tutulmuştur.

3.4. Araştırmanın Bulguları

3.4.1. Yazındaki Makalelerin Dillere Göre Dağılımı

Çalışma, içerisinde farklı dillerde yazılmış makalelerin incelenmesiyle gerçekleştirilmiştir. Bu diller aşağıdaki Tablo 3’te gösterildiği gibidir.

Tablo 3: Makalelerin Yazım Dillerine Göre Dağılımı

Yazım Dili	Sayı	%
Türkçe	168	85,71
İngilizce	28	14,29
Toplam	196	100,00

Çalışmada toplam 28 adet İngilizce yayın bulunmaktadır. Literatürde yaygın dilin İngilizce olması sebebiyle Türkçe yazılan makalelerin büyük çoğunluğu özet, yöntem ve sonuç kısımlarını İngilizce olarak çalışmalarına ilave etmektedir. Bunun dışında toplam 168 adet Türkçe makale çalışmada yer almaktadır.

3.4.2. Çalışmaların Yazar Sayılarına Göre Dağılımı

Çalışmalar içerisinde sadece tek bir yazarın değil birden çok yazarın bir araya gelerek oluşturduğu makaleler de mevcuttur. Yazar sayısına göre makalelerin dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4: Makalelerin Yazar Sayılarına Göre Dağılımı

Yazar Sayısı	Tek Yazarlı	İki Yazarlı	Üç Yazarlı	Dört Yazarlı	Beş ve Daha Fazla Yazarlı	Toplam
Makale Sayısı	55	84	35	17	5	196
Yüzde	28,06	42,87	17,85	8,67	2,55	100,00

Tablo 4 incelendiğinde çalışmaların ağırlıklı olarak iki yazarlı çalışmalardan %42,87 (84 makale) oluştuğu görülmektedir. Çalışmaların %28,06’sı tek yazarlı (55 makale), %17,85’i de üç yazarlı (35 makale) makalelerden oluşmaktadır. En düşük orana sahip olan %2,55 (5 makale) beşten daha fazla yazarlı çalışmalardır.

3.4.3. Üniversitelere Göre Makale Dağılımı

Tablo 5.'de üniversitelere göre makale dağılımı gösterilmekte olup, sıralama alfabetik olarak oluşturulmuştur.

Tablo 5: Makalelerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	Sayı	Üniversite	Sayı
Abdullah Gül Üniversitesi	1	İstanbul Gelişim Üniversitesi	2
Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi	2	İstanbul Kültür Üniversitesi	1
Adıyaman Üniversitesi	1	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	2
Afyon Kocatepe Üniversitesi	3	İstanbul Medipol Üniversitesi	3
Akdeniz Üniversitesi	5	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	2
Aksaray Üniversitesi	4	İstanbul Teknik Üniversitesi	3
Anadolu Üniversitesi	3	İstanbul Ticaret Üniversitesi	2
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	1	İstanbul Üniversitesi	4
Ankara Üniversitesi	3	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	2
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	3	Kadir Has Üniversitesi	2
Ardahan Üniversitesi	2	Kafkas Üniversitesi	1
Artvin Çoruh Üniversitesi	1	Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi	1
Atatürk Üniversitesi	3	Karabük Üniversitesi	5
Avrasya Üniversitesi	1	Karadeniz Teknik Üniversitesi	1
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	1	Kırıkkale Üniversitesi	10
Balıkesir Üniversitesi	1	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	2
Bandırma On yedi Eylül Üniversitesi	2	Kocaeli Üniversitesi	3
Bartın Üniversitesi	3	Kocaeli Üniversitesi	3
Başkent Üniversitesi	3	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	2
Bayburt Üniversitesi	1	Manisa Celal Bayar Üniversitesi	7
Beykent Üniversitesi	1	Marmara Üniversitesi	2
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	7	Mef Üniversitesi	1
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1	Milli Savunma Üniversitesi	2
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	2	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	3
Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi	1	Nevşehir Üniversitesi	1
Çankaya Üniversitesi	1	Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi	3
Çukurova Üniversitesi	5	On dokuz Mayıs Üniversitesi	3
Dicle Üniversitesi	1	Ordu Üniversitesi	1
Doğuş Üniversitesi	1	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	2
Dokuz Eylül Üniversitesi	13	Pamukkale Üniversitesi	3

Düzce Üniversitesi	2	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1
Erciyes Üniversitesi	2	Sakarya Üniversitesi	3
Fırat Üniversitesi	1	Samsun Üniversitesi	2
Galatasaray Üniversitesi	1	Selçuk Üniversitesi	4
Gazi Üniversitesi	4	Sinop Üniversitesi	1
Gaziantep Üniversitesi	2	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	9
Giresun Üniversitesi	7	Süleyman Demirel Üniversitesi	8
Gümüşhane Üniversitesi	2	Şırnak Üniversitesi	1
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	1	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	3
Hitit Üniversitesi	1	Trakya Üniversitesi	3
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	7	Yaşar Üniversitesi	1
İnönü Üniversitesi	2	Yalova Üniversitesi	3
İskenderun Teknik Üniversitesi	2	Yıldız Teknik Üniversitesi	3
İstanbul Bilgi Üniversitesi	1	Yozgat Bozok Üniversitesi	1

Toplam 88 üniversite çalışmalara katkı sağlamıştır. Dokuz Eylül Üniversitesi ve Kırıkkale Üniversitesi en çok yayın çıkaran kurumlar olarak dikkat çekmektedir. Üniversite, enstitü ve eğitim kurumları dışında çalışmalara katkı sağlayan kurum ve kuruluşların sayısı ise 14'tür.

3.4.4. İncelenen Makalelerin Çalışıldığı Ülkelere/Şehirlere Göre Dağılımı

Çalışma içerisinde farklı ülkelerdeki ve şehirlerdeki uygulama ve çalışma alanlarını ele alan makalelere rastlanılmıştır. Bu ülke ve şehirler aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 6: Makalelerin Çalıştıkları Ülkelere/Şehirlere Göre Dağılımı

Ülke/Şehir	Sayı	%	Ülke/Şehir	Sayı	%
Türkiye	179	82,49	Los Angeles	1	0,46
167 ÜLKE-Legatum Refah Endeksine Dahil Olanlar	1	0,46	Tokyo	1	0,46
41 Ülke (Gelişmekte Olan Ülkeler)	1	0,46	Chicago	1	0,46
25 Ülke (Gelişmekte Olan Ülkeler)	1	0,46	London	1	0,46
Ab Ülkeleri	3	1,38	Shanghai	1	0,46
Oecd Ülkeleri	3	1,38	Paris	1	0,46
Ab Üyesi Ülkeler	1	0,46	Guangzhou	1	0,46
E7 Ülkeleri	1	0,46	Amsterdam	1	0,46
Kuşak Yol Ülkeleri	1	0,46	Frankfurt	1	0,46
Kkte	1	0,46	Çin	1	0,46
Kuzey Kafkasya	1	0,46	Rusya	1	0,46
Almanya	1	0,46	Kırgızistan	1	0,46
İsveç	1	0,46	Tacikistan	1	0,46
Belçika	1	0,46	Kazakistan	1	0,46

Avusturya	1	0,46	Hindistan	1	0,46
Japonya	1	0,46	Pakistan	1	0,46
Batı Avrupa	1	0,46	Sudan	1	0,46
Beijing	1	0,46	Toplam	217	100,00

Araştırma kapsamında incelenen 196 makalenin bir tanesinde 167 ülkenin çalışmaya dahil edildiği bilgisi verilmiş ve ülke isimleri çalışma içerisinde ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. Benzer şekilde bir makalede gelişmekte olan 41 ülke çalışmaya dahil edilmiş ve çalışma için “yükselen ekonomi olmaya aday” ülke kriterine yer verilmiştir. Çalışma kapsamındaki ülkeler makalede detaylı olarak sıralanmıştır. Bir diğer makalede 25 ülke çalışmaya dahil edilmiş ve ülke isimleri listesi makalede yer almaktadır. Diğer makalede ise kuşak yol ülkelerine yer verilmiştir. Kuşak yol ülkeleri “...denizyolu bağlantısı olan ve yıllık beş yüz bin TEU konteyner elleçleyen ülkeler” olarak tanımlanmış ve araştırmaya dahil edilen 28 ülke çalışmada detaylı olarak ifade edilmiştir.

3.4.5. Makalelerin Çalışma Alanlarına Göre Dağılımı

Çalışma kapsamında birçok farklı alanda ve sektörde incelemenin yer aldığı görülmüştür.

Tablo 7: Makalelerin Çalışma Alanlarına Göre Dağılımı

Çalışma Alanı	Sayı	%	Çalışma Alanı	Sayı	%
Avm	1	0,50	Kayıt Dışı İstihdam	1	0,50
Bankacılık	21	10,50	Kentleşme	2	1,00
Bilgi Ekonomisi	1	0,50	Kitlesel Fonlama	1	0,50
Bilişim	5	2,50	Lojistik	6	3,00
Bireysel Emeklilik	1	0,50	Mobilya Sektörü	1	0,50
Çimento Sektörü	1	0,50	Özel Sektör	4	2,00
Demir-Çelik Sektörü	1	0,50	Pazarlama	1	0,50
Deniz Yolu Taşımacılığı	2	1,00	Personel Seçimi	1	0,50
Dış Ticaret	2	1,00	Peyzaj Sektörü	1	0,50
Doğal Afet	2	1,00	Refah Düzeyi	5	2,50
Eğitim	1	0,50	Restorasyon	1	0,50
Ekonomi	4	2,00	Sağlık	12	6,00
Ekosistem	1	0,50	Sanayi	2	1,00
Ekoturizm	1	0,50	Satın Alma	1	0,50
Enerji	7	3,50	Savunma Sanayi	6	3,00
E-Ticaret	1	0,50	Sigorta	2	1,00
Finansal Performans	7	3,50	Sosyal Gelişim	3	1,50
Gıda Sektörü	4	2,00	Sosyo-Ekonomi	3	1,50
İçecek Sektörü	2	1,00	Spor	3	1,50
Tütün Sektörü	1	0,50	Sürdürülebilir Yönetişim	1	0,50
Giyilebilir Teknoloji	3	1,50	Şehir Planlama	2	1,00
Havayolu İşletmeleri	5	2,50	Tarım	1	0,50

Hizmet Sektörü	2	1,00	Tedarikçi Seçimi	12	6,00
İhracat	1	0,50	Tekstil	1	0,50
İklim	1	0,50	Turizm	8	4,00
İnsan Kaynakları	1	0,50	Ulaşım	7	3,50
İnşaat Sektörü	1	0,50	Üniversite	6	3,00
İşletme	1	0,50	Üretim	12	6,00
Kamu Gelirleri	1	0,50	Yer Tesisi	12	6,00
TOPLAM				200	100,00

İçerik analizinin gerçekleştirilmesindeki amaçlardan biri çok kriterli karar verme yöntemlerinin etkin olarak kullanıldığı alanların tespitini yapabilmektir. Analiz sonucunda bu alanların; Bankacılık, Sağlık, Tedarikçi Seçimi, Üretim, Yer Tesisi, Enerji, Ulaşım ve Turizm olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın yöntem kısmında incelenen toplam makale sayısının 196 olduğu belirtilmiştir ancak, makalelerin çalışma alanlarına göre dağılımı listesinde toplam rakamın 200 olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, makalelerin birkaçında birden fazla çalışma alanının birlikte ele alınmış olmasıdır.

3.4.6. Makalelerin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerine Göre Dağılımı

Çalışma kapsamında makalelere ilişkin yapılan bir diğer inceleme makalelerde kullanılan yöntemlere göre dağılımdır. Bu dağılım Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8: Makalelerin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerine Göre Dağılımı

ÇKKV Yöntemi	Sayı	%	ÇKKK Yöntemi	Sayı	%
Aap	1	0,32	Marcos	5	1,61
Aas	6	1,94	Waspas	8	2,58
Gia	13	4,19	Mabac	4	1,29
Promethee	11	3,55	Mappac	1	0,32
Vikor	11	3,55	Oreste	1	0,32
Ahp	56	18,06	Wsa	1	0,32
Topsis	58	18,71	Trı	1	0,32
Anp	7	2,26	Eatwos	1	0,32
Electre	5	1,61	Ocra	1	0,32
Copras	8	2,58	Vza	4	1,29
Dematel	11	3,55	Fucom	4	1,29
Moora	3	0,97	Kemra-M	1	0,32
Dpk	1	0,32	Saw	5	1,61
Maut	4	1,29	Pıprecia-E	1	0,32
Moora	11	3,55	Smart	1	0,32
Multimoora	1	0,32	Q-Rof	1	0,32
Aras	4	1,29	Roc	1	0,32
Edas	10	3,23	İtara	1	0,32
Benforroni Testi	1	0,32	Codos	1	0,32

Choquet İntegrali	2	0,65	Wpm	1	0,32
Bulanık Mantık	1	0,32	Sd	1	0,32
Bwm	2	0,65	Smaa-2	1	0,32
Cilos	1	0,32	Somer D	1	0,32
Critic	14	4,52	Sort B	1	0,32
Cocoso	2	0,65	Rafası	1	0,32
Swara	11	3,55	Dea	1	0,32
Mairca	3	0,97	Tüm Yöntemler	2	0,65
TOPLAM				310	100,00

Literatürde toplam 47 adet çok kriterli karar verme yöntemi bulunmaktadır. Bu çalışma ile amaçlanan yayınlarda kullanımına en sık yer verilen yöntemlerin belirlenmesidir. Analizlerde en sık kullanımına rastlanan yöntemler sırasıyla; TOPSİS, AHP, CRITIC, GİA, PROMETHEE, VIKOR, MOORA ve SWARA olarak tespit edilmiştir. Çalışmaya dahil olan 2 tane makalede ise içerik analizi yapılarak tüm yöntemlere yer verilmektedir.

Çalışmanın yöntem kısmında incelenen toplam makale sayısının 196 olduğu belirtilmiştir ancak, makalelerin çok kriterli karar verme yöntemine göre dağılımı listesinde toplam rakamın 310 olduğu görülmektedir. Bunun sebebi, makalelerin birçoğunda birden fazla yöntemin birlikte analize dahil edilmiş olmasıdır

3.4.7. Yöntemlerin Makalelerde Kullanım Biçimlerine Göre Dağılımı

Çalışmalarda analizlerin tamamlanabilmesi için gerekli olan kriterlerin belirlenebilmesinde farklı yöntemler kullanılmıştır. Bu yöntemler aşağıdaki tabloda gösterildiği şekildedir.

Tablo 9: Yöntemlerin Makalelerde Kullanım Biçimlerine Göre Dağılımı

Yöntem	Sayı	%
Anket	11	4,55
Vaka Çalışması	80	33,06
Bireysel Görüşme	74	30,58
Literatür Taraması	77	31,82
Toplam	242	100,00

Makalelere en çok konu olan yöntemin **Vaka Çalışması** olduğu tespit edilmiştir. Birçok makalede çalışma alanı sınırları içerisinde elde edilen sayısal veriler ile analizler gerçekleştirilmektedir. İkinci ve üçüncü sırada yer alan ve sayıları birbirine çok yakın olan **Literatür Taraması** ve **Bireysel Görüşme** yöntemlerinin genellikle bir arada kullanıldığı görülmektedir. Birçok makalede alan ile ilgili yapılan yazın taraması sonrası bireysel görüşmeler ile kriterlerin belirlendiği tespit edilmiştir.

Çalışmanın yöntem kısmında incelenen toplam makale sayısının 196 olduğu belirtilmiştir ancak, makalelerin kullanılan yöntemlere göre dağılımı listesinde toplam rakamın 242 olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, makalelerin bazılarında birden fazla yöntemin birlikte kullanılmış olmasıdır.

3.4.8. Makalelerin Amaçlarına Göre Dağılımı

Çok kriterli karar verme yöntemleri ile elde edilen sonuçlar belirli amaçlar doğrultusunda kullanılmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen makalelerin hangi amaçla gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Bu amaçlar Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10: Makalelerin Amaçlarına Göre Dağılımı

Amaç	Sayı	%
Sıralama	149	76,02
Seçme	47	23,98
Toplam	196	100,00

Çok kriterli karar verme yöntemleri ile gerçekleştirilen analizler neticesinde iki amaç elde edilmektedir. Ya mevcutlar arasında en iyi seçmek/bulmak ya da alternatifleri en iyiden en kötüye olacak şekilde sıralamaktır.

Çalışma sonrasında elde edilen bulgulara göre 196 makalenin 149'u çok kriterli karar verme yöntemlerini alternatifleri sıralamak için kullanırken, 47 de tanesi mevcutlar arasında en iyiyi seçmek amacıyla kullanmıştır.

5. SONUÇ

Araştırmada 2021 yılı içerisinde çok kriterli karar verme anahtar kelimesi ile yayınlanan makalelerin işletmelerin güncel sorunlarına çözüm arayışı odaklı olduğu tespit edilmiş ve bu alanda yapılan çalışmaların büyük oranda artış gösterdiği kaydedilmiştir. İşletmeler bazında çok kriterli karar verme yöntemleri ile yapılan analizlerin geri dönüşlerinin kısa süreli ve olumlu etkileri yöntemleri uygulamaya koymaya başlayan işletme sayılarındaki artışın gün geçtikçe hızlanmasına ve yöntemlere olan dikkatin devam etmesine katkı sağlamakta, bu nedenle gelecekteki yıllarda da konuyu daha geniş çapta ele alan çalışmaların yapılması kaçınılmaz olmaktadır.

Çok kriterli karar verme yöntemlerini hem akademik olarak ve hem de işletmeler özelinde ele alan EBSCO veri tabanının da yayımlanan 272 adet makaleden kullanılabilir düzeyde olan 196 adet makalenin ele alındığı bu tanımlayıcı çalışmadan çıkarılan sonuçlar şu şekildedir. Makalelerde araştırma yöntemi olarak %33.06'lık oranla en yoğun (80 makale) vaka çalışmalarının kullanıldığı, ikinci olarak literatür taramasına (77 makale) ve üçüncü olarak da bireysel görüşmelere (74 makale) yer verildiği görülmüştür.

Makalelerin çalışma alanlarına ve sektörlere göre dağılımına bakıldığında ise Bankacılık, Sağlık, Tedarikçi Seçimi, Üretim, Yer Tesisi, Enerji, Ulaşım ve Turizm alanlarında çalışmaların yoğunlaştığı fark edilmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen makalelerin üniversite bazında dağılımları incelendiğinde, en çok makalenin Dokuz Eylül ve Kırıkkale Üniversitesi'nden çıkarıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Süleyman Demirel Üniversitesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Giresun Üniversitesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'nde de konu ile ilgili makalelerin yazıldığı tespit edilmiştir.

Makaleler yöntemler bazında incelendiğinde TOPSİS, AHP, CRİTİC, GİA, PROMETHEE ve VİKOR en çok tercih edilen yöntemler olarak tespit edilmiştir. Bu yöntemlerin işletmeler ile ilgili oldukça hassas konuları düzenlemesi ve çözüm önerisi sunması ilgili yöntemlerle yazılan makalelerin sayılarını da paralel olarak arttırmaktadır.

Çalışma kapsamında incelenen makalelerin hangi amaçla gerçekleştirildiğinin belirlenmesini hedefleyen analiz sonucu elde edilen bulgulara göre makalelerin %76.02'si (149 makale) çok kriterli karar verme yöntemlerini alternatifleri sıralamak için kullanırken %23.98'i (47 makale) mevcutlar arasından en iyiyi seçmek amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın sınırlılığı tek bir veri tabanında yer alan makalelerin incelenmesi ve 2021 yılının baz alınması olmuştur. Bu sebeple bundan sonra yapılacak çalışmalar, daha uzun bir tarih aralığının belirlenmesi ve birden fazla veri tabanının dahil edilmesi şeklinde yapıldığı takdirde literatürle ilgili daha kapsamlı ve aydınlatıcı sonuçlar ortaya konulabilecektir.

KAYNAKÇA

1. AKPINAR, M.E. (2016). Vikor Tabanlı Yeni Bir Çok Kriterli Sınıflandırma Metodu: Vikorsort. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
2. ARSLAN, H. M. (2018). "Electre ve Maksimum Kapsama Modeli Yöntemleri İle Bilim Merkezlerinin Optimum Tesis Yeri Seçimi". Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 17(65): 337-355.
3. ARSLANKAYA, S. ve GÖRALTAY, K. (2019). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinde Güncel Yaklaşımlar. İksad Yayınevi, Ankara.
4. ASLAN, Ş. ve ÇELİK, Ö. (2021). "Sağlık Yönetiminde Topsis Yöntemi Uygulamaları: İçerik Analizi". O, Panchenko (Ed.). Proceedings Book – VI. International European Conference on Social Science. İksad Yayınevi, Ankara, 1-557.
5. AYYILDIZ, G. (2010). Bulanık Ortamda Choquet İntegrali Kullanılarak Tedarikçi Değerlendirme Modeli. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
6. BALIBAŞ, B. ve SEL, Ç. (2021). "Geri Dönüşüm Malzeme Temininde Tedarikçi Seçimi İçin Sürdürülebilirlik Kriterleri: Literatür Araştırması ve Tartışma". Verimlilik Dergisi, 1: 83-96.
7. BALTACI, A. (2019). "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır ?". Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2): 368-388.
8. BAYAZIT, Ö. (2002). "A New Methodology In Multiple Criteria Decision-Making Systems: Analytic Network Process (Anp) And An Applcation". Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 57(1): 15-34.
9. BRANS, J.P. ve MARESCHAL, B. (2005). "Promethee Methods". J. Figueira, S. Greco ve M. Ehrogott (Ed.), Multiple Criteria Decision Analysis: State of the Art Surveys. New York, 164-195.
10. CENGİZ, D. (2012). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri Üzerine Karşılaştırmalı Analiz. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
11. CHANKONG, V. ve HAIMES, Y. Y. (1983). Multiobjective Decision Making: Theory and Methodology. Dover Publications, New York.
12. COHEN, L., MANİON, L. ve MORRİSON, K. (2007). Research Methods in Education. Routledge, New York.
13. ÇINAR, Y. (2004). Çok Nitelikli Karar Verme ve 'Bankaların Mali Performanslarının Değerlendirilmesi' Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
14. ÇİL, İ. (2017). "Karar Modellerinin Sınıflandırılması Belirsizlik Altında Karar Verme" Karar Modellerinin Sınıflandırılması Belirsizlik Altında Karar Verme Prof. Dr. İbrahim Çil - Pdf Free Download (Docplayer.Biz.Tr) 04.11.2021.

15. DAĞDEVİREN, M. ve ERASLAN, E. (2008). "Promethee Sıralama Yöntemi ile Tedarikçi Seçimi". Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 23(1): 69-75.
16. DALBUDAK E. ve RENÇBER Ö. F. (2022). "Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri Üzerine Literatür İncelemesi". Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(1): 1-16.
17. DİNÇER, H. ve GÖRENER, A. (2011). "Analitik Hiyerarşi Süreci ve Vikor Tekniği ile Dinamik Performans Analizi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama". İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(19): 109-127.
18. ELEREN, A. ve ERSOY, M. (2007). "Mermer Blok Kesim Yöntemlerinin Bulanık Topsis Yöntemiyle Değerlendirilmesi". Madencilik, 46(3): 9-22.
19. EMHAN, A. (2007). "Karar Verme Süreci ve Bu Süreçte Bilişim Sistemlerinin Kullanılması". Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6(21): 212-224.
20. ER, F. (2019). "Yönetmelik Karar Verme 4. Hafta Risk Altında Karar Verme" <https://mergen.anadolu.edu.tr/courses/62/files/495582/download?wrap=1> 04.01.2022.
21. ERTUĞ, B. (2009). Bir Akaryakıt İstasyonunun Fizibilite Etüdünde Topsis ve Electre Yöntemlerinin Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.
22. FERREK, H. (2021). Borsa İstanbul (BİST)'da Yer Alan Yatırım Ortaklığı Şirketlerinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Finansal Performanslarının Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
23. GENÇ, T. (2013). "Promethee Yöntemi Ve Gaia Düzlemi". Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(1): 133-154.
24. GRANDZOL, J. R. (2005). "Improving the Faculty Selection Process in Higher Education: A Case for the Analytic Hierarchy Process," IR Applications, 6: 1-13.
25. GÜNEŞ, M. ve UMARUSMAN, N. (2003). "Bir Karar Destek Aracı Bulanık Hedef Programlama ve Yerel Yönetimlerde Vergi Optimizasyonu Uygulaması". Review of Social, Economic & Business Studies, 2: 242-255.
26. HENIG, M. I. ve BUCHANAN, J. T. (1996). "Solving MCDM Problems: Process Concepts". Journal Of Multi-Criteria Decision Analysis, 5: 3-21.
27. İNEL, M. N. ve TÜRKER, M. V. (2016). "Ulusal İnovasyon Performansının Ölçümü için Çok Nitelikli Karar Verme Teknikleri ile Bir Model Denemesi". Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 38(2): 147-166.
28. KALLO, Z. (2015). Katılım Bankalarının Performanslarının Değerlendirilmesi: Topsis ve Promethee Yöntemi ile Uluslararası Karşılaştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
29. KARACA, Y. (2011). Çok Kriterli Karar Verme Metotları Ve Analitik Hiyerarşi Süreci ile Matematik Eğitimi Alanında Bir Uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.
30. KARACAER, Ş. (1998). Antalya Yöresindeki 4 ve 5 Yıldızlı Otellerde Toplam Etkinlik Ölçümü: Bir Veri Zarflama Analizi Uygulaması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

31. KARAKOŞOĞLU, N. (2008). Bulanık Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
32. KARSAK, E. E., SOZER, S. ve ALPTEKİN, S. E. (2002). "Product Planning in Quality Function Deployment Using A Combined Analytic Network Process And Goal Programming Approach". *Computers & Industrial Engineering*, 44: 171-190.
33. KOÇAK, D. (2014). Mobilya Sektöründe En Uygun Tedarikçi Seçimi İçin Çok Kriterli Karar Verme Tekniğinin Uygulaması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
34. KOÇEL, T. (2003). İşletme Yöneticiliği. Beta Basım, İstanbul.
35. KURUÜZÜM, A. ve ATSAN, N. (2001). "Analitik Hiyerarşi Yöntemi ve İşletmecilik Alanındaki Uygulamaları". *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1: 83-105.
36. LİVDUMLU, D. (2016). Mobilya Sektöründe Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Yeni Tasarımlardan En İyisinin Seçilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
37. OPRICOVIC, S. ve TZENG, G. H. (2004). "Compromise solution by MCDM methods: A comparative analysis of VIKOR and TOPSIS". *European Journal of Operational Research*, 156: 445-455.
38. ÖNCEL, M. (2020). Veri Zarflama Analizi Ve Kaynak Tüketim Muhasebesi Yoluyla Müşteri Kârlılık Analizi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
39. ÖZER, M. (2010). Taşınmaz Değerlemesinde Kullanılan Finansal Ve Sayısal Yöntemler: Topsis Ve Yeni Çoklu Kriter Modelleriyle Bir Uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
40. ÖZDEN, Ü. H. (2008). "Veri Zarflama Analizi (VZA) İle Türkiye'deki Vakıf Üniversitelerinin Etkinliğinin Ölçülmesi". *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 37(2): 167-185.
41. ÖZDEN, Ü. H. (2015). "Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri". İstanbul Ticaret Üniversitesi.
42. ÖZKAN, Ö. (2007). Personel Seçiminde Karar Verme Yöntemlerinin İncelenmesi: Ahp, Electre Ve Topsis Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
43. ÖZTEL, A. (2016). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi Seçiminde Yeni Bir Yaklaşım. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
44. ROY, B. (1991). "The Outranking Approach And The Foundations Of Electre Methods". *Theory and Decision*, 31: 49-73.
45. SAATY, T. L. (1999). *Fundamentals of The Analytic Network Process*. ISAHP, Japonya.
46. SINGH, K. N., KUSHWAHA, S. ve HAMİD, F. (2012). "Analytic Network Process – A Review of Application Areas". *The 1st IEEE International Conference on Logistics Operations Management*. 17-19 Ekim 2012, Fransa, 1-14.

47. ŞENER, S. ve BİRCAN, H. (2021). "Electre III ve Topsis Yöntemleri ile Ülkelerin İş Yapma Kolaylığına Göre Sıralanması". Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 50: 382-408.
48. TORUNLAR, M. (2018). "Yönetim Eyleminin Bir Parçası Olarak Karar Verme Süreçlerinde Belge/Bilgi Yönetiminin Önemi ve Katkıları". Bilgi Yönetimi Dergisi, 1(1): 32-43.
49. TÜRER, C. (1991). "Eğitimde İçerik Analizi". Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 3: 321-327.
50. ÜLTAY, E., AKYURT, H. ve ÜLTAY, N. (2021). "Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi". IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, 10: 188-201.
51. VATANSEVER, K. (2013). "Tedarikçi Seçim Kararlarında Bulanık TOPSIS Yönteminin Kullanımı ve Bir Uygulama". Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(3): 155-168.
52. VELASQUEZ, M. ve HESTER, P. T. (2013). "An Analysis of Multi-Criteria Decision Making Methods". International Journal of Operations Research, 10(2): 56-66.
53. YILDIZ, A. (2013). Bulanık Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Tedarikçi Seçimi ve Ekonomik Sipariş Miktarının Tespiti: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
54. YILDIZ, A. (2014). "En İyi Üniversite Seçiminde Analitik Ağ Prosesinin Kullanımı". İleri Teknoloji Bilimler Dergisi, 3(2): 108-119.
55. YILMAZ, N. (2015). Veri Zarflama Analizi İle Türkiye Birinci Futbol Ligi Takımlarının Performans Değerlendirmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
56. YÜCEL, Y. B. (2018). Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri ile Tekstil Sektöründe En Uygun Tedarikçi Seçimi ve Bir Yazılım Uygulaması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bartın.
57. ZENGİN, M. A. "Belirsizlik Altında Karar Verme Ve Risk Değerlendirmesi" <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/mehmetali.zengin> 04.01.2022.
58. ZELVİ, A. (2019). Türkiye'deki Özel Bankaların Finansal Performanslarının Ölçümü: Topsis ve Promethee Yöntemleri ile Bir Uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
59. ZIONTS, S. (1979). "Mcdm ? If Not A Roman Numeral, Then What?". Interfaces, 9(4): 94-101.

YÖNETİMİN TEMEL FONKSİYONLARI BAĞLAMINDA ÖZEL EĞİTİM VE REHABİLİTASYON MERKEZLERİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLARA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

SOLUTION PROPOSALS FOR THE PROBLEMS ENCOUNTERED IN SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION CENTRES IN THE CONTEXT OF BASIC FUNCTIONS OF MANAGEMENT

Abdullah SOYSAL*, Mustafa UZAN**

* Prof. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, asoyall@ksu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6411-4988>

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Bölümü, uzanmustafa80@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8515-5639>

ÖZ

Yönetim konusu tarih boyunca pek çok devlet adamı, yönetici ve düşünür tarafından ele alınıp incelenmiştir. Özellikle devlet örgütünün iyi işlemesini sağlamak için yönetimin sahip olması gerektiği temel araçlar belirlenip, kabul edilmeye çalışılmıştır. Bu durum yönetimin usulleri, ilkeleri ve kuralları gelişmesi adına çalışmaların yapılmasına zemin hazırlamıştır.

POSDCORB ("Planning, Organizing, Staffing, Directing, Coordinating, Reporting, Budgeting") yönetim biliminin temel fonksiyonları olarak kabul edilmiştir. Söz konusu ilkeler günümüzde önemini korumaya devam etmektedir. Bu çalışmada yönetim sürecinin fonksiyonları hakkında genel bilgiler verilerek özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ile ilgili genel durum değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu bağlamda çalışmada yönetim süreci fonksiyonlarının özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde karşılaşılan sorunlar üzerine genel bir değerlendirmenin yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetimin Fonksiyonları, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Engelli Bireyler

Jel Kodları: D23,M12,M54,J24.

ABSTRACT

The subject of management has been discussed and examined by many statesmen, administrators, and thinkers throughout history. Especially to ensure the proper functioning of the state organization, the basic tools that management should possess have been identified and attempted to be accepted. This situation has paved the way for studies on the methods, principles, and rules of management to develop.

POSDCORB ("Planning, Organizing, Staffing, Directing, Coordinating, Reporting, Budgeting") is considered as the principles of management science. These principles continue to maintain their importance today. This study aims to provide general information about the functions of the management process and to make a general assessment regarding special education and rehabilitation centers. In this context, the aim of the study is to make a general evaluation of the problems encountered in special education and rehabilitation centers based on the functions of the management process.

Keywords: The Functions of Management, Special Education and Rehabilitation Center, Individuals with Disabilities

Jel Codes: D23,M12,M54,J24.

1. GİRİŞ

Klasik yönetim kuramı 19.yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın başı olarak isimlendirilmektedir. Klasik yönetim kuramında kusursuz olarak işleyen bir yönetim düşüncesinin olduğu kabul edilmektedir. Bu anlamda benimsenen ilklerden bir saatin parçası gibi işleyen bir düzen olarak bahsedilmektedir. Klasik yönetimin temel ilkeleri; denetim, işbölümü ve hiyerarşidir (Karakoç, 2020:670).

Klasik yönetim kuramı bazı temel yaklaşımlar üzerine inşa edilmiştir. Bunlar; Winslow Taylor'un ortaya koyduğu "Bilimsel Yönetim Yaklaşımı", Henri Fayol'un öncülüğünde gelişen "Yönetim Süreci Yaklaşımı", Max Weber tarafından geliştirilen "Bürokrasi Yaklaşımı" ve Luther Gulick ve Lyndall Urwick'in "POSDCORB" yaklaşımı döneme damga vuran yaklaşımlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Şimşek ve Çelik, 2012:163).

Günümüzün karmaşık ve hızla değişen iş ortamında, işletmelerin başarılı olabilmesi için etkin bir yönetim yaklaşımı benimsemeleri hayati önem taşımaktadır. Bu noktada, işletme yönetimi alanında çeşitli ilkeler ve modeller, işletmelerin yönetim süreçlerini düzenlemelerine ve etkin bir şekilde yönetmelerine yardımcı olmaktadır. Bu makale, özellikle işletme yönetimi açısından önemli olan POSCORB ilkelerine odaklanmaktadır.

POSDCORB; Planlama (*Planing-P*), örgütlenme (*Organization-O*), personel işleri (*Staffing-S*), yönlendirme (*Directing-D*), koordinasyon (*Co-ordinating-CO*), raporlama (*Reporting-R*), bütçeleme(*Budgeting-B*) olmak üzere temel yönetim fonksiyonlarını ifade eder. Planlama, işletmenin gelecekteki hedeflerini belirleme, stratejik planlar yapma ve kaynakları etkin bir şekilde yönetme sürecidir. Örgütlenme, işletmenin yapısını oluşturma, görevlerin ve sorumlulukların dağıtılması, yetki ve sorumlulukların belirlenmesi ve departmanlar arası koordinasyonun sağlanmasıyla ilgilidir. Yönlendirme, işletmede uygun ve yetenekli personelin seçilmesi, işe alınması, eğitilmesi ve yönlendirilmesi süreçlerini içerir. Koordinasyon, farklı departmanlar arasında uyumlu bir çalışma ortamının sağlanması ve işbirliğinin teşvik edilmesini amaçlar. Kontrol, işletmenin performansının izlenmesi, hedeflere ulaşılması için düzeltici önlemlerin alınması ve süreçlerin etkin bir şekilde işlenmesini sağlar. Raporlama, işletmenin performansının raporlanması, bilgi akışının sağlanması ve stratejik karar alma süreçlerinin desteklenmesiyle ilgilidir. Bütçeleme ise işletmeleri gelirlerini giderlerini maliyetlerini ödemelerinin planlanmasını ifade eder. Bu ilkelerin bir arada uygulanması, işletmelerin başarıya giden yolda önemli bir adımdır. Etkili bir yönetim yaklaşımı, işletmelerin rekabet avantajı elde etmelerine, müşteri memnuniyetini artırmalarına ve sürdürülebilir büyümelerini sağlamalarına yardımcı olur. İşletmeler, POSDCORB olarak ifade edilen bu ilkeleri benimseyerek stratejik hedeflerine uygun planlama yapmalı, iş yapış biçimlerini örgütlemeli, çalışanları yönlendirmeli, performanslarını kontrol etmeli ve etkili bir iletişim ağı kurmalıdır.

Bu makalenin amacı, yönetimin temel ilkelerini işletme yönetimi açısından anlamak ve işletmelerin bu ilkeleri nasıl uygulayabileceğine dair bir anlayış sunmaktır. POSCORB, işletmelerin etkin bir şekilde yönetilmesine katkı sunmaktadır. Bu çalışma da ilk olarak yönetim süreci ve fonksiyonları üzerinde durulacak daha sonra özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi ile ilgili genel değerlendirmelere *POSDCORB* çerçevesinde yer verilecektir.

2. YÖNETİM SÜRECİ VE FONKSİYONLARI

19. yüzyıldan itibaren yönetim bilimi üzerinde bilimsel tartışmalar yapılmış ve kuramlar geliştirilmiştir. Bireylerin birbirleri ile iletişim kurmaya başlaması süreciyle birlikte yönetim olgusundan bahsedilebilir (Anameriç: 2005:26).

Yönetim olgusu, gelecekteki faaliyetler için belirlenen hedeflerin organize edilmiş kaynaklar kullanılarak gerçekleştirildiği bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu süreçte, hedefler önceden belirlenirken aynı zamanda gelecekteki faaliyetler için de yeni hedeflerin belirlendiği bir yönetim süreci ortaya çıkar. (Memduhoğlu, 2010:2).

Yönetim olgusunun bilimsel olarak incelenmeye başlaması önce Almanya daha sonra Fransa merkezli Kara Avrupa'sı olarak nitelendirilen ülkelerde ortaya çıkmış ve Amerika Birleşik Devletleri'ne yayılmıştır. ABD'de W. Wilson (1887) "Yönetimin İncelenmesi" adlı eseri yönetim biliminin ayrı bir bilim olarak ele alınmasına katkı sağlamıştır (Eryılmaz, 2014: 38). Fakat yönetime bilimsel ve teknik açılarından yaklaşım Taylor'un öncülüğünde ABD merkezli ortaya çıkmıştır (Parlak, 2013:3). Klasik yönetim yaklaşımının sahip olduğu kriterler genel olarak şu şekilde açıklanabilmektedir (Seçtim ve Erkul, 2020: 23):

- Klasik yönetimde genel olarak örgütlerde insan haricindeki faktörler üzerinde durulmuştur.
- Örgütlerde rasyonellik ve mekanik süreçler temel başlangıç noktası olarak ele alınmıştır.
- Örgüt içinde etkinliğin nasıl sağlanacağına odaklanmıştır.

Klasik yönetim yaklaşımı, dış çevre şartlarını göz ardı eden ve daha içsel, kapalı bir bakış açısını benimseyen bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, organizasyonları kendi iç dinamikleri ve işleyişleri üzerinden analiz ederken, dış çevredeki değişimleri ve etkilerini genellikle ihmal eder.

Klasik yönetim kuramı; bazı temel yaklaşımlar üzerine inşa edilmiştir. Bunlar; Winslow Taylor'un yaptığı "Bilimsel Yönetim Yaklaşımı" Henri Fayol'un öncülüğünde gelişen "Yönetim Süreci Yaklaşımı", Max Weber tarafından geliştirilen "Bürokrasi Yaklaşımı", ve Luther Gulick ve Lyndall Urwick "POSDCORB" döneme damga vuran yaklaşımlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Şimşek ve Çelik, 2012:163). Bu bağlamda bahsi geçen klasik yönetim yaklaşımı kuramları ana hatları ile ele alınacaktır.

Bilimsel Yönetim Yaklaşımı (Taylorizm): Klasik yönetim düşüncesi Avrupa'da ortaya çıkmasına rağmen Bilimsel Yönetim 19. Yüzyılın ortalarında ABD'de ortaya çıkmıştır. Bilimsel yönetim yaklaşımı ile ileri seviyeye ulaşan sanayileşmeyle birlikte yönetim düşüncesinde gelişme yaşanmıştır (Baransel, 1993:115).

Taylor, iş tasarımı ve yapılanma biçiminin bilimsel olarak incelemiş ve 1911 yılında 'Bilimsel Yönetim İlkeleri' adlı çalışmasını yayımlayarak bu anlayışın temel esaslarını ortaya koymuştur (Koçel, 2018:220-221). Taylor, yüksek verimlilik elde edilmesi amacıyla işin yapılması için yararlanılacak yöntem ve planların ayrıntılı olarak ele alınması gerektiğini savunmuştur (Tortop vd., 2010:16).

Yönetim Süreci Yaklaşımı: Henri Fayol'un önderliğinde geliştirilmiş bir yaklaşımdır. Fayol örgütün tamamını incelemiş ve ortaya çıkan veriler ile Klasik yönetimin ikinci yaklaşımını oluşturmuştur. Söz konusu yaklaşımda bilimsel yönetim yaklaşımı gibi ekonomik etkinlik ve verimlilik kavramları üzerinde durmuştur. Fayol'un örgüt ve yönetime ilişkin iş bölümü ve uzmanlaşma, disiplin, yetki ve sorumluluk, kumanda birliği, personelin ödüllendirilmesi, yürütme birliği, merkezileşme, hiyerarşik düzen eşitlik gibi pek çok ilkeler dizisi üzerinde durmuştur (Şimşek ve Çelik, 2012:171-173).

Bürokrasi Yaklaşımı: Max Weber tarafından geliştirilmiştir. Bürokrasi Weber'e göre geniş alanlara yayılan sosyal eylem ve hareketlerin akılcı esaslara göre düzenlenmesi sürecidir (Baransel, 1993: 165). Bu otorite tipleri, liderlik ve yönetim bağlamında farklı kaynaklardan ve dayanak noktalarından ortaya çıkar. Karizmatik otorite, liderin kişisel niteliklerine, çekiciliğine ve etkisine dayanırken, geleneksel otorite, geçmişte kök salmış geleneklere ve aile ilişkilerine dayanır. Yasal-rasyonel otorite ise yasalar, kurallar ve yetkilendirme süreçleri temelinde kurulmuş otorite biçimidir.

Weber'e göre bürokratik örgütün temel özellikleri (Bolat vd, 2008:36) aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Amaçlar ve hedefler kesin olarak belirlenmelidir,
- Örgütlerde çalışan bireylere belirli emirler verilerek, belirli yetkiler ile donatılmalıdır,
- İşe uygun adam seçilmelidir,
- Her mevki bir üst makam tarafından denetlenmelidir,
- Birimler arası ilişkiler yazılı olmalıdır,
- Örgüt içinde gayri şahsilik söz konusudur.

Luther Gulick ve Lyndall Urwick POSDCORB: 1937 yılında Gulick ve Urwick'in editörlüğünde "Papers on the Science of Administration" adlı eserde Gulick'in Fayol'dan ilham aldığını belirtmiştir. İlgili eserde POSDCORB fonksiyonları ele alınmıştır. Özel teşebbüsler ve kamu yönetimi bağlamında ilk olarak Fayol tarafından ortaya konan daha sonrasında Gulick ve Urwick'in değerlendirmeleri ile literatürde POSDCORB olarak yer bulmuştur. Günümüzde de POSDCORB olarak ifade edilen yönetimin fonksiyonları önemini koruyan konular arasındadır (Demirool Duyar, 2018:75).

Planlama (Planing-P): Yönetim sürecinin ve POSDCORB ilkelerinin ilk sırasında yer almaktadır. Evrensel bir yönetim düşüncesinin ilk adımı planlamadır (Demirool Duyar, 2018: 81). Planlama, geleceğin değerlendirilerek ona göre gerekli olan önlemlerin alınması şeklinde ifade edilebilir. Planlama her yönetim süreci için doğru politika ve yöntemlerin belirlenmesi noktasında oldukça önem arz etmektedir (Şimşek ve Çelik- 2012: 35).

Örgütlenme (Organization-O): POSDCORB fonksiyonlarının ikincisi olarak yer almaktadır. Fayol'e göre örgütlenme, işletme tasarımı, işletmenin amacını, gelecek planlarını ve işleyişini tanımlayarak işletmenin genel yapısını oluşturma sürecidir. Bu süreçte her bir hizmetin yapılandırılması, özel görevlerine uygun olarak belirlenir. İşletme tasarımı, işletmenin bütünü ve detaylarını kapsar, çerçevesini oluşturur ve içeriğini doldurur. Ayrıca, işletmeyi gerekli faaliyetlerle donatarak idari işlerin tam paylaşılmasını sağlar (Fayol, 1937:111).

Personel İşleri (Staffing-S): POSDCORB fonksiyonlarının üçüncü fonksiyonudur. Bir yönetim sürecini yürütecek olan personelle ilgili her türlü politika ve uygulamayı içermektedir (Özen, 2008:66).

Yönlendirme (Directing-D): POSDCORB'un fonksiyonları arasında dördüncü sırada yer alan yönlendirme fonksiyonu, aynı zamanda yöneltme veya yürütme-liderlik etme olarak da adlandırılmaktadır (Parlak, 2011:178).

Koordinasyon (Co-ordinating-CO): Dördüncü fonksiyon olarak karşımıza çıkan bu fonksiyon, bir organizasyonun içindeki farklı faaliyetlerin ve birimlerin uyum içinde çalışmasını sağlar sürecidir. Koordinasyon, farklı işlevler ve departmanlar arasında bilgi, kaynaklar, görevler ve hedeflerin etkin bir şekilde paylaşılmasını ve entegrasyonunu gerektirir. Koordinasyon, organizasyonun başarılı bir şekilde faaliyet göstermesi ve

hedeflerine ulaşması için kritik bir ilkedir. Bu tür koordinasyon, iş süreçlerinin düzenlenmesi ve uyumlu bir şekilde yürütülmesi için astların bir üstlerine bağlılık ve iş birliği içinde çalışmasını gerekli kılar (Parlak, 2011:194).

Raporlama (Reporting-R): POSDCORB fonksiyonlarının altıncı fonksiyonu olarak yer almaktadır. “Sonuçların izlenmesi ve kontrol edilmesi her zaman tüm faaliyetlerin/operasyonların kabul edilen plana uygun olarak verilen emirler ve belirlenen ilkeler doğrultusunda gerçekleşmesini sağlamaktır” (1937:112) şeklinde Fayol tarafından ifade edilmektedir.

Bütçeleme (Budgeting-B): POSDCORB’un son ve yedinci fonksiyonu olarak yer almaktadır. Gulick’e göre (1937:14), “mali planlama, muhasebe ve denetim şeklinde bütçeyle ilgili her şeydir” şeklinde tanımlanmıştır.

Çalışmada yönetim sürecinin fonksiyonları genel hatları ile ifade edilmeye çalışılmıştır. İlerleyen bölümlerde POSDCORB’un fonksiyonları özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri bağlamında irdelenecektir.

3. ENGELLİLİK VE ÖZEL EĞİTİM VE REHABİLİTASYON MERKEZLERİ

Engellilik kavramının özelleşmiş evrensel tek bir tanımı yoktur. Evrensel bir tanım yapılmamış olmasının nedeni engellilik kavramının toplumdan topluma ülkeden ülkeye farklılık göstermesidir. Engellilik kavramının yerine sıklıkla kullanılan ve karıştırılan kavramlar noksanlık, özürsüzlük ve sakatlıktır (Kahraman Güloğlu, 2022:29). Dünya Sağlık Örgütü’nün yaptığı tanıma göre engellilik; özürsüzlük, maluliyet ve noksanlık olarak açıklanmaktadır. Sağlık açısından özürsüzlük bir noksanlık veya sakatlık sonucu ortaya çıkan ve normal olarak değerlendirilebilecek insana göre iş yapabilme becerisinin kaybedilmesi ve kısıtlılık hali şeklinde tanımlanmaktadır. Sağlık alanında bir noksanlık ya da sakatlık sebebiyle belirli bir kişide meydana gelen yaş, cinsiyet ve sosyal-kültürel bakımdan normal faaliyetlerde bulunma yeteneğini kısıtlayan dezavantajlı durumu belirtmektedir. Noksanlık ruhen, anatomik veya bedensel yapı ve fonksiyonlardaki bir eksikliği ifade eden dengesizliktir (Koca,2010:4).

5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanuna göre engelli; “Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi” şeklinde tanımlanmaktadır. Kanuna göre engelli birey doğuştan veya sonradan kaybettiği yetenekleri nedeniyle sosyal hayata uyumunun sağlanması, gündelik gereksinimlerinin sağlanması, bakımı, rehabilitasyonu, eğitim ve danışmanlık hizmetlerine muhtaç olan kişidir.

Genel olarak engelliliğin oluşma süreci üçe ayrılır. Bunlar: a) doğum öncesi süreç olarak ifade edilen annenin yaşı beslenmesi gibi durumlar, b) doğum esnasındaki süreç olarak ifade edilen erken-geç doğum, doğum kazaları gibi durumlar, c) doğum sonrası süreç olarak ifade edilen enfeksiyona maruz kalma, çocuğun geçirdiği enfeksiyon gibi durumlardır (Kulaksızoğlu, 2003:63).

Özel eğitim, bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla özel olarak oluşturulmuş eğitim programları ve uzman öğretmenler tarafından uygun ortamlarda sunulan özelleştirilmiş eğitimi ifade eder. Bu özel eğitim programları, diğer yaşlarına göre önemli ölçüde farklılık gösteren bireylerin bireysel gelişim özellikleri ve öğrenme yeterliliklerine odaklanır. Bu sayede her bireyin benzersiz potansiyelini keşfetmesi ve en iyi şekilde geliştirmesi sağlanır. Özel eğitim, bu bireylerin sosyal becerilerini ve bağımsızlık

yeteneklerini artırmak için destekleyici bir ortam sağlayarak, toplum içinde aktif ve üretken bir şekilde yer almalarını amaçlar (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2020).

Özel eğitim hizmetleri, çeşitli yetersizliklerle karşılaşan çocuklara yönelik olarak verilen bir eğitim türüdür. Bu hizmetler, yetersizlikten etkilenen çocukların özel ihtiyaçlarını karşılamayı ve potansiyellerini en üst düzeye çıkarmayı amaçlar. Aynı şekilde, üstün yetenekli bireylerin de yetenekleri doğrultusunda gelişmelerini sağlar. Özel eğitim, yetersizliği engel olmaktan çıkarmayı hedefler ve engelli kişilerin kendilerine yeterli olmalarını, toplumla uyum içinde yaşamalarını ve bağımsız ve üretken bireyler olmalarını desteklemek için gereken becerileri kazandırır. Bu şekilde, özel eğitim bireylere, kendi potansiyellerini gerçekleştirmeleri ve toplumda aktif bir şekilde yer almaları için gerekli destek ve hazırlığı sağlar. (Mengi, 2016:216).

573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin (KHK) 3. Maddesi b fırcasında ise özel eğitim şöyle tanımlanır; “*Özel eğitim gerektiren bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri ile onların özür ve özelliklerine uygun ortamlarda sürdürülen eğitimidir*” (<https://orgm.meb.gov.tr>, 29.01.2023).

Özel eğitimin genel hedefleri, bireylerin toplum içindeki rollerini yerine getirebilen, sağlıklı ilişkiler kurabilen, işbirliği yapabilen, çevreleriyle uyum sağlayabilen, üretken ve mutlu bir şekilde yetişmelerini sağlamaktır. Aynı zamanda, bireylerin kendi kendilerine yeterli hale gelmeleri için temel yaşam becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmayı amaçlar. Bu amaçlara ulaşmak için özel eğitim programları, özel yöntemler, nitelikli personel ve uygun araç gereçler kullanılarak bireylerin ilgi alanları, ihtiyaçları, yetenekleri ve yeterlilikleri doğrultusunda üst öğrenim, iş ve meslek alanlarına ve genel olarak hayata hazırlanmalarına destek olunur (Aydın, 2017:15-16).

Milli Eğitim Bakanlığı 5580 Sayılı Özel Eğitim Kurumları Kanunu kapsamındaki Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde genellikle orta ve ağır derecede bir engelden etkilenen bireylere yönelik özel eğitim hizmeti sunulmaktadır. Bu merkezlerde, bireysel ve grup eğitimi olmak üzere iki farklı kategoride özel eğitim faaliyetleri yürütülmektedir. Engelli bireyler, haftada iki saat bireysel eğitim ve bir saat grup eğitimi alabilmektedir. Bu merkezlerde, engelli bireylerin etkilendiği yetersizliklerin giderilmesi ve mevcut yeteneklerinin geliştirilmesi için fiziksel, psikolojik, eğitimsel, gelişimsel, sosyal ve mesleki gibi farklı modüllerden oluşan özel eğitim programları uygulanmaktadır. Bu programlar, bireyin özel ihtiyaçlarına ve potansiyeline uygun olarak tasarlanmaktadır. Amacı, engelli bireylerin bireysel becerilerini artırmak, bağımsızlık kazanmalarını sağlamak, sosyal ve mesleki yaşamda aktif rol almalarını desteklemektir. Bu merkezlerde, uzman eğitimciler ve terapistler tarafından bireylerin gelişimini takip etmek, ilgili becerileri kazandırmak ve desteklemek için bireysel ve grup çalışmaları yürütülmektedir. Bu sayede, engelli bireylerin potansiyellerini maksimum düzeyde kullanmaları ve yaşam kalitelerini artırmaları hedeflenmektedir (MEB, 2007).

Özel Eğitim Kurumları Kanunu'nda yer alan Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri “*Özel eğitim gerektiren bireylerin konuşma ve dil gelişim güçlüğü, ses bozuklukları, zihinsel, fiziksel, duyuşsal, sosyal, duyuşsal veya davranış problemlerini ortadan kaldırmak ya da etkilerini en az seviyeye indirmek, yeteneklerini yeniden en üst seviyeye çıkarmak, temel öz bakım becerilerini ve bağımsız yaşam becerilerini geliştirmek ve topluma uyumlarını sağlamak amacıyla faaliyet gösteren özel öğretim kurumları*” olarak tanımlanmıştır (www.resmigazete.gov.tr/ers.tar.:17.12.2022). Türkiye’de ilk kurulduğu zamanlarda Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Genel Müdürlüğü’ne bağlı kurumlar iken 2006 yılında bu kurumlar Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiştir (www.resmigazete.gov.tr/ers.tar.:17.12.2022).

4. ÖZEL EĞİTİM VE REHABİLİTASYON MERKEZLERİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLARIN POSDCORB İLKELERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Çalışmanın bu bölümünde özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde karşılaşılan sorunlar POSDCORB özelinde irdelenecektir.

Özel eğitim merkezleri yaptığı iş bakımından multidisipliner çalışmayı gerektiren özel işletmelerdir. Özel eğitim merkezlerinde bir arada çalışan farklı meslek grupları vardır. Bunlar; yönetici, idari personel, yardımcı personel ve engelli bireylere eğitim sunan eğitimcilerdir. Eğitim veren eğitimciler özel eğitim alanında uzmanlaşmış yükseköğretim kurumlarında özel olarak yetiştirilmiş personellerdir. İşitme engelliler öğretmeni, zihinsel engelliler öğretmeni, çocuk gelişimi uzmanı, sosyal hizmet uzmanı, psikolojik danışman, fizyoterapist, ergoterapist, dil konuşma terapisti vs. söz konusu eğitimcilerdendir.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde yapılan iş temel olarak engelli bireylerin eğitimi sağlanarak bunun karşılığında ücret kazanmaktır. Özel eğitim merkezlerinin asıl gelirleri engelli bireylere verilen eğitim karşılığında Milli Eğitim Bakanlığının illerde örgütlenmiş olan defterdarlıklar aracılığıyla kurumlara ödemeler yapmasıyla oluşur. Bu ödemeler haftada iki saat bireysel eğitim bir saat de grup eğitimi olmak üzere ayda 8 ders bireysel eğitim ve 4 ders grup eğitimi verilmesiyle elde edilir (Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği). Ek olarak kuruma eğitime gelen bireylerin ek ders istemesiyle de ücret elde edilebilir.

Özel eğitim kurumlarında iş süreçlerine baktığımız zaman engelli bireyin barınma alanından alınıp kuruma getirilmesi kurumda bireye özelleştirilmiş eğitimlerin verilmesi ve bireyin barınma alanına tekrar döndürülmesi süreçleridir. Bu sürecin yürütülmesi iyi örgütlenmiş bir organizasyon, alanında uzman işini severek yapan eğitim personeli ve yardımcı personelin katılımı bir arada çalışması ile mümkündür. Görece küçük olan kurumlarda profesyonelleşme uzmanlaşma ve iş bölümü işin sınırları tam olarak belli olmayabilir. Örnek vermek gerekirse ön büroda bulunan idari personel hostes olarak servise çıkabilir. Bununla beraber görece daha büyük kurumların personel sayısı ve eğitime gelen öğrenci sayısı daha fazla olduğundan dolayı iş süreçleri bölümlere ayrılıp uzmanlık alanında hizmet verilmesi daha olasıdır. Tabii tüm bunlar olurken diğer hizmet kollarında sorunlar olduğu gibi özel eğitim kurumlarında da iş işleyişi ile ilgili sorunlar olması da ihtimal dahilindedir.

Bu sorunlar özellikle anayasa da açıkça belirtildiği üzere pozitif ayrımcılık yapılan engelli bireylere, toplumun duyarlı olduğu bir alanda, eğitim öğretim faaliyeti yapıldığından dolayı daha özenli şekilde ele alınmalı ve çözümlenmelidir. Bu bağlamda POSDCORB bağlamında değerlendirilebilecek sorunlar ve çözüm önerileri aşağıda ifade edilmektedir. Bunlar:

Planlama fonksiyonu bağlamında değerlendirilebilecek sorunlar ve çözümleri: Planlama bir örgütün geleceği tahmin etmesi ve buna bağlı olarak program yapmasını ifade eder (Öztaş, 2014:113) Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri her ne kadar eğitim kurumu olsalar da özel(şahıs) ya da tüzel(vakıf, dernek) kişilikler tarafından sahipli olan kurumlardır ve özel(şahıs) kurumları kar amacı güderken, vakıf ve dernekler tarafından işletilen kurumlar kar amacı gütmeyebilir lakin yine de işletmenin idare edilmesi açısından kaynağa ihtiyaç duyulur. Bu sebeple bu kurumlarda iyi eğitim verilmesinin yanında kâr maksimizasyonu da hedeflenir. Bu yapılırken öğrenci servislerinin güzergahlarının etkili şekilde planlanması ve engelli bireyin eğitime zamanında getirilmesi gerekir. Bu aşamada yaşanabilecek sorunlar öğrenci servisinde bulunan şoför ve hosteslerin sosyal becerileri ve iletişim beceri eksikliğinden doğabilecek sorunlar olabilir. Bu sorunun çözümü işe

¹ Çalışmanın bu bölümü 11 yıldır çalıştığım özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde sorunlarla ilgili edinilen tecrübelerden yola çıkılarak oluşturulmuştur.

başlangıç aşamasında verilecek oryantasyon eğitimi giderilebilir. Ek olarak aracın bakımlarının aksatılmış olması, aracın ve şoförün bu hizmeti vermek için gerekli belgelerinin eksik olması ya da hiç olmaması olabilir. Bu sorunların yaşanması eğitim kurumuna ek maliyetler getirebilir. Aracın trafiğe çıkışına engel olabilecek sorunların çözümü kolaydır ve çözümü maddidir. Şoför olarak serviste çalışan personelin ehliyetinin yanında kara taşımacılığı yapan ticari araçların alması zorunlu tutulan SRC belgesine de sahip olması gerekir. Dolayısıyla işe alımda SRC belgesi olan kişilerin şoför olarak istihdam edilmesi gerekir.

Örgütlenme fonksiyonu bağlamında değerlendirilebilecek sorunlar ve çözümleri: Özel eğitim kurumlarında yöneticilik yapan idarecilerin insan psikolojisinden anlaması işin devamlılığı açısından önemlidir. Çünkü hem velinin psikolojisinin yönetilmesi açısından hem de her ne kadar eğitmen personeller alanında uzman kişiler olsalar da üstesinden gelemedikleri sorunlarla karşılaşabilirler. Velinin beklentisi ile meslek profesyonelinin engelli bireyden beklentisi genelde aynı olmaz. Veli çocuğunu ilk olarak kuruma getirdiğinde engel/özür durumunun bir an önce ortadan kalkmasını ister ya da sorunun giderilmesi noktasında daha aceleci olabilir, meslek profesyoneli ise tam tersine öğretmen bir ses, harf çıkarmasını; fizyoterapist engelli bireyin yürümesi adım atması yerine bireyin ayağını kaldırmasını önemli bir kazanım olarak görebilir. Bu durumda veli ile meslek profesyoneli arasında beklentiler açısından çatışma çıkabilir. Bu sorunun çözümü içinde veli ile diyalog içinde olmak, ona engelliliği anlatmak, gerekiyorsa kurum personeli olan psikolojik danışmanla görüşme ayarlayarak velinin sürece alışması, farkındalığının artırılması suretiyle süreç yönetilebilir.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, örgütlenme ilkesinin önemli bir uygulama alanını temsil eder. Bu merkezler, bireysel ihtiyaçlara uygun eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri sunarak çocukların potansiyellerini en üst düzeyde geliştirmeyi hedefler. Örgütlenme ilkesi, merkezin yapısının düzenlenmesi, kaynakların etkin bir şekilde kullanılması ve çalışanların yeteneklerinin en iyi şekilde değerlendirilmesini içerir.

Öncelikle, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, farklı uzmanlık alanlarına sahip eğitmenler, terapistler ve destek personeli gibi çeşitli profesyonellerin bir araya gelmesiyle oluşturulan bir organizasyon yapısına sahiptir. Bu yapı, farklı yetkinliklere ve uzmanlıklara sahip personelin birbirleriyle işbirliği yapmasını ve çocuklara etkili bir şekilde hizmet sunmasını sağlar.

Örgütlenme ilkesi aynı zamanda kaynakların etkin bir şekilde yönetilmesini ve kullanılmasını da içerir. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde sınırlı kaynaklar (finansal, fiziksel, teknolojik vb.) mevcuttur. Bu nedenle, merkezin yöneticileri, kaynakların etkin bir şekilde tahsis edilmesini, ihtiyaçlara göre dağıtılmasını ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamak için stratejik planlama ve yönetim süreçlerini benimserler.

Örgütlenme ilkesi, çalışanların yeteneklerinin en iyi şekilde değerlendirilmesini ve atanmasını da içerir. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışanlar, farklı uzmanlık alanlarına ve deneyimlere sahiptir. Bu nedenle, merkezin yöneticileri, personelin yeteneklerini dikkate alarak uygun roller ve sorumluluklar atayarak, çalışanların potansiyellerini en üst düzeyde kullanmalarını sağlayabilir.

Personel işleri fonksiyonu bağlamında değerlendirilebilecek sorunlar ve çözümleri: Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde sıklıkla yaşanan sorunlardan bir diğeri de sık sık personel değişmesidir. Eğitici personelin sık sık değişiyor olması aileler tarafından istenmez zira eğitimin verimli olması eğitmen personel ile engelli bireyin uyumuna, aralarında kurdukları bağa bağlıdır. Bu açıdan eğitici personeli işten ayrılmasının sebebi incelenmeli, ayrılmaması yönünde çaba sarf edilmelidir. Sık personel değişen kurumda süreklilik, kurumsal hafıza ve iş yapış kültürü gelişmez. Bu durum öğrencilerin durumunun

takibini zorlaştırır takiplerinin tek elden değerlendirilmesinin önüne geçer, işi bilen nitelikli personelin kurumda tutulmasına engel olur.

Çalışanların örgütte kalması, örgüt yaşamının sürekliliği için hayati öneme sahiptir ve aynı zamanda örgütün gücünü yansıtır. Kariyer fırsatları, ücret politikaları ve diğer motivasyon faktörleri, çalışanların bağlılığını sürdürmek için kullanılan araçlardır (Songur ve Yaman, 2020:83).

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi çalışanlarının izinlerinin kullanımı, personel işleri bağlamında örgüt bağına sağlanması için önemli bir faktördür. İzinler, çalışanların dinlenmelerini, özel ihtiyaçlarını karşılamalarını ve iş-yaşam dengesini sağlamalarını sağlar. Bu da çalışanların memnuniyetini artırır ve örgüt bağına güçlendirir.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışanlara düzenli olarak izin hakkı tanınması, çalışanların dinlenmesi ve yenilenmesi için önemlidir. Uzun çalışma saatleri ve yoğun iş temposu, çalışanların fiziksel ve mental açıdan tükenmelerine neden olabilir. İzinler, çalışanlara bu tükenmişlikten kurtulma fırsatı vererek, enerjilerini yenilemelerini sağlar. İzinlerini rahatlıkla kullanabilmeleri, örgüt bağına güçlendirir. Kurum idaresinin çalışanların kişisel ihtiyaçlarını önemseydiğini göstermesi, çalışanların motivasyonunu artırır ve verimliliklerini etkileyen olumlu bir çalışma ortamı oluşturur.

Yönlendirme fonksiyonu bağlamında değerlendirilebilecek sorunlar ve çözümleri: Engellilik başlı başına yönetilmesi gereken bir süreçtir. Özel eğitim kurumlarında özellikle ücreti devlet tarafından ödenen engelli bireylerin aileleri gerek sosyo-kültürel yetersizlikleri, gerekse ekonomik durumlarının yetersiz olmaları ve geçmişten gelen ananeler sebebiyle engelli bireylerin toplum önüne çıkarılmaları noktasında daha tutucu davranabilmektedir. Bu tutucu tavır sadece dar gelirli bireyler özelinde değil iyi eğitilmiş ve yüksek gelire sahip bireylerde de bulunabilmektedir. Bu tutucu tavır bireyin eğitime geç başlamasına ve bu sebeple bireyin gelişiminin gecikmesine hatta düzelebilecek bir sorunun kalıcı özre dönüşmesine sebep olabilmektedir. Bu sorunu aşmanın yolu ise halkla ilişkiler personeli ve ilgili meslek profesyonelinin katılımı ile ailelerin eğitilmesi, aynı engelliliğe sahip ailelerle iletişim kurulması, onların da katılımı ile sürece alıştırılması, tecrübelerin aktarılması ailenin eğitimi açısından önemlidir.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi yönetimi, velilerin yönlendirilmesi adına önemli bir rol oynamaktadır. Veliler, rehabilitasyon sürecinde çocuklarının gelişimini desteklemek, onların ihtiyaçlarını anlamak ve güvenli bir ortam sağlamak amacıyla merkeze gelmektedir. Yönlendirme ilkesi, merkezin yöneticileri ve çalışanları tarafından velilere liderlik etme becerisini gerektirir.

Velilere liderlik etmek, birçok boyutta gerçekleşir. Velilerin ihtiyaçlarını anlamak ve onlarla etkili bir iletişim kurmak rehabilitasyon sürecini yönetmek adına önemlidir. Velilere, çocuklarının rehabilitasyon sürecini anlatmak, tedavi planını açıklamak ve onları bilgilendirmek, onların aktif bir şekilde sürece katılmalarını sağlar.

Yönlendirme ilkesi aynı zamanda velilere destek ve motivasyon sağlamayı da içerir. Rehabilitasyon süreci zorluklarla dolu olabilir ve velilerin bu süreçte moral ve motivasyon açısından desteklenmeleri önemlidir. Rehabilitasyon merkezi yöneticileri ve çalışanları velilere motivasyonlarını artırıcı bir tutum sergileyerek, onları teşvik eder, kurumla veli arasında güven duygusunu kuvvetlendirir.

Koordinasyon fonksiyonu bağlamında değerlendirilebilecek sorunlar ve çözümleri: “Koordinasyon, bir örgütün işlemlerini kolaylaştıracak ve başarılı olmasını sağlayacak şekilde tüm çalışanlarını uyumlu hale getirmek demektir” (Karaboğa, Zehir, 2020:61). Özel eğitim kurumlarında işler yerine getirilirken yapılacak işlerin koordine edilmesi çok önemlidir. Eğitim kurumunda çalışan personeller farklı meslek gruplarına sahiptir, iş

yerinde iş hayatına yeni başlamış tecrübesiz çalışanlar olabileceği gibi mesleklerine yıllarını vermiş çalışanlarda bulunmaktadır. Çalışanlar arası ve meslek grupları arasında yaşanabilecek koordinasyon eksikliği kurumun iş akış düzenini sekteye uğratabilir hatta kurumun gelirlerinin azalmasına neden olabilir. Bu açıdan hem çalışanlar arası koordinasyonun ve iletişimin sağlanması hem de meslek grupları arasında koordinasyon sağlanması gerekir. Kurumda işlerin koordinasyon görevi yöneticininindir. İyi bir yönetici işin devamlılığı ve kurumun kârlılığının devamı için çalışanlar arası ve iş akışı için koordinasyonu sağlamalıdır.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde, koordinasyon ilkesi büyük bir önem taşır. Bu merkezlerde farklı uzmanlık alanlarından gelen eğitimciler, terapistler, rehberlik uzmanları ve destek personeli bir arada çalışır. Koordinasyon ilkesi, bu farklı disiplinler arasında etkili iletişimi, işbirliğini ve uyumu sağlamayı hedefler.

Koordinasyonun sağlanması farklı uzmanlık alanlarından gelen çalışanlar arasında etkili iletişimi teşvik eder. İletişim kanallarının açık ve düzenli olması, bilgi ve deneyim paylaşımının sağlanmasını kolaylaştırır. Bu sayede çalışanlar, birlikte çalıştıkları diğer ekip üyelerinin bilgilerinden yararlanabilir, farklı bakış açılarını değerlendirebilir ve çocuklara daha bütüncül bir hizmet sunabilir.

Yönetim süreçleri açısından koordinasyon sağlanması aynı zamanda merkez içindeki iş süreçlerinin entegre bir şekilde yönetilmesini de kapsar. Örneğin, eğitim planlaması, bireysel öğrenme hedefleri ve terapi programları arasında uyumlu bir şekilde çalışması önemlidir. Bu, çalışanların birbirleriyle uyumlu bir şekilde çalışmalarını sağlar ve çocukların ihtiyaçlarına daha etkili bir şekilde yanıt verilmesini sağlar.

Raporlama fonksiyonu bağlamında değerlendirilebilecek sorunlar ve çözümleri: Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde sıkça karşılaşılan sorunlardan bir tanesi de raporlamaların yapılması sorunudur. Muhasebe ve faturalandırmada yaşanabilecek hatalar tamiri kolay olmayacak sorunlara sebep olabilir. Derse gelen öğrencilerin derse gelmeleri neticesinde fatura düzenlenir. Derse gelen öğrenciler sıkı şekilde takip edip dersler verilmeli ve fatura kesilmelidir. Burada yaşanacak sorun kurumun direkt gelir gider dengesi ile ilgilidir. Ders takibi yapılmadığında örneğin derse geldiği halde fatura düzenlenmez ise kurumun geliri azalır. Bunun tam tersi de mümkündür derse gelmeyen çocuğa derse gelmiş gibi fatura kesilip kurumun gelirinde artış sağlanabilir ama bu durum hem gayri ahlakidir hem de kanunlar önünde suçtur ve yaptırımı maddidir, tespit edildiğinde suça iştirak etmiş kişiler ve kurumun tüzel kişiliği cezalandırılabilir.

Düzenli aralıklarla yapılan kurum içi raporlama, kurumun finansal durumunu izlemek, gelir ve giderleri kontrol etmek ve gelecekteki planlarını yapmak için önemli bir kaynaktır. Bu raporlar, kurumun gelir artış ve azalış eğilimlerini belirlemeye yardımcı olur. Örneğin, belirli bir dönemde gelirlerin arttığı raporlar, kurumun başarılı olduğu alanları ve gelir artırıcı stratejilerin uygulanabileceği fırsatları ortaya koyar. Aynı şekilde, maliyetlerin arttığı raporlar, verimlilik önlemlerinin alınması veya maliyet kontrolü stratejilerinin geliştirilmesi gerektiğini gösterir.

Düzenli aralıklarla oluşturulan raporlar kurum yöneticilerine ve karar vericilere önemli bilgiler sunar. Bu raporlar, kurumun güçlü yönlerini, zayıf noktalarını, potansiyel riskleri ve fırsatları değerlendirmek için kullanılır. Yöneticiler, raporlardan elde edilen verilere dayanarak stratejik kararlar alabilir, gelir artışı için yeni kaynaklar araştırabilir, maliyetleri kontrol altında tutmak için önlemler alabilir ve gelecekteki planlarını yapabilir.

Bütçeleme fonksiyonu bağlamında değerlendirilebilecek sorunlar ve çözümleri: “Bütçelemenin temel amacı, gelecekteki faaliyetler için bir yol haritası sağlayarak ve ulaşılmaması gereken bir dizi hedef ve bunlara ulaşmak için araçlar belirleyerek bir

organizasyonda yapılan faaliyetlerin kontrolünü sağlamaktır” (Çalık, Elmacı, 2020:409). Özel eğitim kurumlarında çalışan personeller yaptıkları işin karşılığı olarak bir ücret almaktadırlar. Bu iş yapılış itibarıyla “özel bir iş” olarak ek psikolojik beceriler gerektirmektedir. Kurumda çalışan personelin gerek psikolojik anlamda gerekse de ücret anlamında desteklenmesi gerekir. Ücret anlamında hak ettiği ücreti almadığını düşünen personel iş değiştirme, başka kurumlarda iş arama yoluna gidebilir. Bu da uzman personelin kaybı olarak karşımıza çıkar. Ücret olarak tatmin edilmeyen personel başka kuruma geçtiğinde sadece kendisi kurum değiştirmez onu seven onunla bağ kuran veli ve öğrenci de uzman personelle beraber kurumdan ayrılabilir. Bu da ek kayba neden olabilir. Bu sorunun çözümü de hem uzman personeli kaybetmemek hem de öğrenciyi kaybetmemek adına uzman personele adil ücret ödenmesidir. Buradaki personelden kasıt sadece öğretmen, fizyoterapist vs. eğitici meslek grubunu kapsamıyor, yeri geldiğinde bir şoför bir hostes de aynı soruna neden olabilir. İnsanlar bir iş yerinde çalışırken iyi ücret beklentisinin yanı sıra huzurlu bir çalışma ortamı ve saygı görmek isterler. Yapılan işe saygı gösterilmesi insanları mutlu eder ve iş yerine olan aidiyetlerini artırır, personelin verimliliğini artırır. Yıllık bütçelendirme yapılırken bu bağlamda personel ücretlerinin düzenlenmesi işi aksatılmasına neden olmayacak şekilde planlanmalıdır.

Özel eğitim kurumunun bütçesinde sene başında öngörülemeyen maliyet artışına yönelik bütçede yedek akçe bulundurulmalı, defterdarlıktan her ay ödenen ödeneklerden yedek akçe için pay ayrılmalıdır. Öngörülemeyen durumlar için bütçede açıklar verilebilir. Bu da ödenmesi gereken faturaların ödenememesi ve personel maaşlarının geç ödenmesine yol açabilir. Faturaların ödenememesi durumu kurumun itibarının zedelenmesine neden olur. Personel maaşlarının ödenmemesi veya geç ödenmesi personelin kuruma olan bağlılığının azalmasına verimliliğinin düşmesine neden olur. Netice de kurum yönetiminin itibarının zedelenmesinin yanında kurum personelin memnuniyetsizliği sebebiyle öğrenci kaybedilebilir bu da kurumun gelirlerinin azalmasına neden olabilir.

5. SONUÇ

Yönetim tarihi insanlık tarihi kadar eskilere dayanmaktadır. Özel işletmeler ve kamu yönetimi bağlamında ilk olarak Fayol tarafından ortaya konan daha sonra ise Gulick’in değerlendirilmeleri ile POSDCORB olarak ifade edilen ve yönetim bilimi literatürüne giren yönetimin fonksiyonları günümüzde de önemini koruyan konular arasında olduğu ifade edilebilir.

Bu makalede Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı engelli bireylere yönelik faaliyette bulunan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde karşılaşılan sorunlar POSCORB (Planlama, Örgütlenme, Yönlendirme, Kontrol, Koordinasyon, Raporlama, Bütçeleme) ilkeleri bağlamında incelenmiştir. İşletmelerin etkili bir şekilde yönetilmesi, bu temel ilkelerin doğru şekilde uygulanmasıyla yakından ilişkilidir. Planlama, işletmelerin gelecekteki hedeflerini belirleme ve stratejik bir yol haritası oluşturma sürecidir. Örgütlenme, işletmenin yapısını düzenleyerek kaynakları yönetmeyi sağlar. Yönlendirme, liderlik becerilerinin kullanılmasıyla çalışanları motive eder ve performanslarını yönlendirir. Kontrol, işletmenin performansını izleyerek belirlenen hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını değerlendirir. Koordinasyon ise işletme içinde etkili bir bilgi akışı ve işbirliği ağı oluşturmayı sağlar.

Bu ilkelerin işletme yönetimine entegre edilmesi, işletmelerin rekabet avantajı elde etmesini, sürdürülebilir büyüme sağlamasını ve başarılı olmasını destekler. İyi bir yönetim yaklaşımı, işletmelerin kaynaklarını verimli bir şekilde kullanmasına, değişen iş ortamına uyum sağlamasına ve stratejik hedeflerine odaklanmasına yardımcı olur. Ancak, her işletmenin kendi özellikleri ve ihtiyaçları doğrultusunda yönetim ilkelerini uygulaması

gerekmektedir. Bu nedenle, işletme yöneticileri, Planlama, Örgütlenme, Yönlendirme, Kontrol, Koordinasyon, Raporlama, Bütçeleme'yi anlamak ve işletmelerine uyarlamak için esneklik göstermelidir. Ayrıca, teknolojik gelişmeler, küreselleşme ve değişen tüketici beklentileri gibi faktörler, işletme yönetimini etkileyen dinamiklerdir. Bu dinamiklerin dikkate alınması, işletmelerin başarılı olmasını sağlamada önemlidir.

Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı engelli bireylere yönelik faaliyette bulunan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde özel eğitim hizmeti verilmektedir. Bu bağlamda Özel Eğitim: *“Bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere geliştirilmiş eğitim programları ve özel olarak yetiştirilmiş personel ile uygun ortamlarda sürdürülen eğitimi”* şeklinde tanımlanmaktadır (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2020). Özel eğitim kurumlarında iş süreçlerine baktığımız zaman engelli bireyin barınma alanından alınıp kuruma getirilmesi kurumda bireye özelleştirilmiş eğitimlerin verilmesi ve bireyin barınma alanına tekrar döndürülmesi süreçleridir. Bu sürecin yürütülmesi iyi örgütlenmiş bir organizasyon, alanında uzman işini severek yapan eğitim personeli ve yardımcı personelin katılımı birada çalışması ile mümkündür.

Özel eğitim kurumlarının sevk ve idare edilmesi diğer iş kollarında olduğu gibi becerikli yöneticiler vasıtasıyla olur. Yöneticinin yönetme vasfına sahip olması ve liyakatli olması işin devamı ve kârlılık adına önemlidir. Yönetim süreci ilkelerini bilmeyen yöneticiler kurumlarına faydadan çok zarar getirebilirler. Bu açıdan kurum sahipleri yönetme yeteneğine sahip, işin süreçlerine hâkim, özel eğitim alanındaki gelişmeleri yakından takip eden, ilgili alandaki kanun ve mevzuatlara hakim kişileri yönetici olarak atamalıdır. Aksi durumda bilgisiz ve liyakatsiz yöneticiler kurum sahiplerine sermaye, zaman, itibar ve nitelikli iş gücü kaybına neden olabilir.

Özel eğitim kurumlarında çalışan personel kamuda çalışan meslektaşları ile hem mesai hem de ücretler bağlamında geneli itibarıyla daha çok çalışıp daha az ücret kazanmaktadır. Bu kurumlarda çalışan personelin duygu durumu, kişinin karakter yapısı bu işte çalışmaya elverişli olmalıdır. En nihayetinde çalışılan bireyler engelli bireyler, veliler engelli bireye sahip kişilerdir. Bu açıdan bakıldığında işe alımda en düşük ücreti kabul eden personeli değil de kuruma artı değer katacak, problem çözme yeteneğine sahip, ekip çalışmasına yatkın, sosyal becerileri kuvvetli, işinin gerektirdiği becerilere sahip personel istidam edilmesi sorunların ortaya çıkmasını engelleyebilir. Bu da iyi bir yöneticinin göstereceği bir davranıştır.

Yönetimin temel ilkeleri, işletmelerin rekabet avantajı elde etmesini ve sürdürülebilir başarıya ulaşmasını sağlayan temel prensipleri içermektedir. İşletmeler, bu ilkeleri uygulayarak stratejik hedeflerine odaklanabilir, kaynaklarını etkin bir şekilde kullanabilir ve değişen iş ortamına uyum sağlayabilir. Ayrıca, yönetim süreçlerinde etkili bir iletişim ağı kurarak çalışanlar arasındaki işbirliğini güçlendirebilir ve performansı artırabilirler.

Sonuç olarak, işletme yönetimi alanında POSCORB, işletmelerin etkin bir şekilde yönetilmesi için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu ilkelerin uygulanması, işletmelerin başarıya giden yolda rekabet avantajı elde etmelerine ve sürdürülebilir büyüme sağlamalarına yardımcı olmaktadır. İşletmeler, bu ilkeleri anlayarak ve doğru bir şekilde uygulayarak etkin bir yönetim yaklaşımı benimseyebilirler. Bu da işletmelerin karşılaştığı zorlukları aşmalarına ve başarıya ulaşmalarına yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

1. 5378 Engelliler Hakkında Kanun <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5378.pdf> (Erişim tarihi: 29.01.2023)
2. 5580 numaralı ve 8/2/2007 tarihli Özel Öğretim Kurumları Kanunu. (Erişim tarihi: 29.01.2023)
3. 573/1997 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (Erişim tarihi: 29.01.2023)
4. ANAMERİÇ, H. (2005). Yönetim Bilgi Sistemlerinin Yönetim Fonksiyonları Üzerine Etkisi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi, 45(2), 24-45. <https://dergipark.org> adresinden alınmıştır.
5. Aydın, S. (2017). Özel eğitim kurumlarında yaşanan eğitsel-yönetimsel yetersizlikler ve çözüm önerileri. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
6. BARANSEL, A. (1993). Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi. İstanbul: İÜ İşletme Fakültesi Yayını.
7. BOLAT, T., SEYMEN, O., vd (2008). Yönetim ve Organizasyon, Ankara, Detay Yayıncılık.
8. ÇALIK, M. ve ELMACI, O. (2020). “Kurumsal Sürdürülebilirlik Bağlamında Sürekli Bütçeleme Modeli”, Journal of Academic Value Studies, 6(4) (2020) 406-419 (<http://dx.doi.org/10.29228/javs.47595>).
9. DEMİROL DUYAR, D. (2018). “Fayol ve Gulick”ten Günümüze Yönetim Fonksiyonlarının Dönüşümü Üzerine Bir Değerlendirme,” Journal of Political Administrative and Local Studies, S.1(2), ss.75-92.
10. ERYILMAZ, B. (2014). Kamu Yönetimi. Okutman Yayıncılık, Ankara
11. FAYOL, H (1937). “The Administrative Theory In The State”. İçinde. Papers On The Science of Administration. Luther Gulick ve L. Urwick (Eds.). Institute Of Public Administration. New York. İçinde Thompson, Kenneth (Ed.) (2003). The Early Sociology Of Management And Organizations, Volume IV. London and Newyork: Routledge, 108-125.
12. KAHRAMAN-GÜLOĞLU, F. (2022). Engellilik hakkında kavramsal karmaşanın nedenleri ve Türkiye’deki durum. Toplum ve Sosyal Hizmet, 33(1), 291-315. DOI: 10.33417/tsh.989123
13. KARABOĞA, T. ve ZEHİR, C. (2020). Henri Fayol ve Yönetim Alanına Katkıları Üzerine Bir İnceleme. İBAD Sosyal Bilimler Dergisi , (7) , 53-68. DOI: 10.21733/ibad.665130
14. KARAKOÇ, F.(2020). Klasik Yönetim Kuramında İşbölümü ve Uzmanlaşmaya Eleştirel Bakış. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 3(3), 669-685.
15. KOCA, C. (2010). Engelsiz Tasarım Kılavuzu. Dünya Engelliler Vakfı, 122.
16. KOÇEL, T. (2018). İşletme Yöneticiliği. İstanbul: Beta Yayınları.
17. KULAKSIZOĞLU, A. (Ed.). (2003). Farklı Gelişen Çocuklar. İstanbul: Eplison Yayıncılık.
18. MEMDUHOĞLU, H. B. (2010). Yönetimde Yeni Yaklaşımlar. Ankara: Pegem Akademi.

19. MENGİ, A. (2020). Engelli Bireylerin Gözüyle Özel Eğitim Koruma ve Merkezlerindeki Eğitim Durumlarının İncelenmesi. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9 (1), 19-33.
20. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği https://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_09/06103840_Ozel_EYitim_KurumlarY_YonetmeliYi.pdf (Erişim Tarihi:29.01.2023)
21. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_06/24163215_ozel_eYitim_yonetmeliYi_son_hali.pdf (Erişim Tarihi: 29.01.2023)
22. ÖZEN, A.(2008). Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. Basılmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
23. ÖZTAŞ, N. (2014). Yönetim (2. b.). Ankara: Nobel Yayınları
24. PARLAK, B. (2011). Yönetim Bilimi ve Çağdaş Yönetim Teknikleri. İstanbul: Beta Yayınları.
25. SEÇTİM, H. ve ERKUL, H. (2020). Yönetim Yaklaşımları Üzerine Kurumsal Bir Değerlendirme,2(1). 18-50. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mpsr/issue/57618/769011> adresinden alınmıştır.
26. SONGUR, A. ve YAMAN, D. (2020). Sağlık Sektörü Çalışanlarının Örgütsel Bağlılık ve İş Tatminlerine Yönelik Literatür İncelemesi . SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi,2(2) , 80-100. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/sdusyd/issue/60581/849352>
27. ŞİMŞEK, Ş. ve ÇELİK, A. (2012). Yönetim ve Organizasyon Eğitim Akademi, 15. Baskı.
28. TORTOP, N., İŞBİR, E. G., vd.,(2010). Yönetim Bilimi. Ank5378 Engelliler Hakkında Kanun <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5378.pdf> Erişim tarihi: 29.01.2023

AN ECONOMIC PRODUCTION QUANTITY MODEL WITH DEFECTIVE PRODUCTION¹

KUSURLU ÜRETİMİN OLDUĞU BİR EKONOMİK ÜRETİM MİKTARI MODELİ

Abdullah EROĞLU*, Emel TATAR**

* Professor, Süleyman Demirel University, Engineering Faculty, Department of Industrial Engineering, abduallaheroglu@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3035-8682>

** PhD. Student, Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration, d1340201035@ogr.sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0150-6383>

ABSTRACT

The classic economic production quantity model is used to find the optimum production quantity. One of the main assumptions of this model is that all of the products produced during the planning period are perfect. However, this assumption is not always valid. The difficulty of managing a large number of variables affecting production systems may cause a certain amount of defective products. In this study, the economic production quantity (EPQ) model was proposed for a situation where the defective ratio of the products produced is classified as uniform and normal distribution and the defective products can be repaired, low quality and scrap, and numerical examples are given for the proposed model.

Keywords: Economic Production Quantity, Defective Product, Rework.

Jel Codes: C61, M11

ÖZ

Klasik ekonomik üretim miktarı modeli optimum üretim miktarının bulunması amacıyla kullanılmaktadır. Bu modelin temel varsayımlarından biri, planlama dönemi boyunca üretilen ürünlerin tamamının kusursuz olduğu biçimindedir. Ancak bu varsayım her zaman geçerli değildir. Üretim sistemlerini etkileyen çok sayıda değişkenin yönetilmesinin zorluğu, belirli miktarda kusurlu ürün üretilmesine sebep olabilir. Bu çalışmada, üretilen ürünlerin kusurlu oranının tekdüze ve normal dağılım gösterdiği, kusurlu ürünlerin tamir edilebilir, düşük kalite ve hurda olarak sınıflandırıldığı bir durum için ekonomik üretim miktarı modeli (EÜM) önerisi yapılmış ve önerilen model için sayısal örnek verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Üretim Miktarı, Kusurlu Ürün, Yeniden İşleme.

Jel Kodları: C61, M11

1. INTRODUCTION

¹ This study is derived from the second author's doctoral thesis in preparation.

Inventories are defined as the current assets of materials, semi-finished or finished products having an economic value that will either be used in production or sold in the future (Demir and Gumusoglu, 2003:619). Businesses need to have a sufficient amount of inventory to carry out their activities and to respond to customer demands and requirements on time. The fact that inventory costs account for a substantial percentage of operating costs leads business managers to seek answers to the questions “How frequently and in what quantity should be produced or ordered?” to minimize total costs and maximize total profits in the process of determining and controlling the inventory level (Aydemir, 2015:98) Classical inventory models are one of the many approaches developed to answer these questions. The basic assumptions of these models are that the demand rate is continuous and constant throughout the planning period, the quantity of demand is known with certainty and all units produced/ordered are of perfect quality (Eroğlu, 2002:7; Eroğlu et al., 2008:923). However, these models, in which the uncertainty is low and simplifying assumptions are accepted, are insufficient to meet the problems in industrial life. This has led researchers to develop models that address inflation and time value of money, learning effects, defective (imperfect) production, and degradation (deterioration) of some of the products held in stock, quality control, stock-outs, demand fulfillment, and changes in the demand rate. Since this study develops a model under the assumptions of imperfect production and rework, studies that take these assumptions into account are included in the following section of the study.

Schrady (1967) was the first to address the addition of rework and/or repair processes to deterministic inventory models in the literature (Aydemir, 2015:104). In the study, Schrady (1967) developed a deterministic inventory model for reworkable inventory systems and determined the optimal production and rework quantities. Rosenblatt and Lee (1986) examined the effects of imperfect (defective) production processes on the optimal production cycle time. It is hypothesized that the system breaks down during the production process and produces some defective products. The optimal production cycle time was found and it was shown that this time is shorter than the cycle time in the classical EPQ model. Hayek and Salameh (2001) studied the effect of defective products on the production model. They developed a new EPQ model under the assumptions that the percentage of defective products is a random variable and follows a known probability distribution, that defective products are reworked into defect-free products when production stops, and that stock-outs are not permitted. Chan et al. (2003) developed three EPQ models considering different situations and time factors. The study assumed that manufactured products are categorized as good, reworked to make them good, low quality, scrap, and that low-quality products are sold at discounted prices. The basic assumption that distinguishes the models from each other is that the sales times of low-quality products are different. Eroglu et al. (2008) extended the model developed by Chan et al. (2003) with the assumptions of allowing stock-outs and taking repair time into account. Sana (2010) developed an EPQ model with the assumption that the production process goes out of control and produces defective products and that the production rate of defective products is a non-linear function of both production rate and production time. Sarkar et al. (2014) developed three different EPQ models for a single-stage production system for the cases where rework, late fulfillment of demand is permitted and the defective rate, which is a random variable, obeys uniform, triangular and beta probability distributions. Liao (2016) examined the impact of repair and occasional preventive maintenance on a deteriorating production system. Numerical analysis in this study showed that increasing maintenance activities and production capacity increases product reliability, which in turn reduces production and warranty costs. Moussawi-Haidar et al. (2016) developed two different EPQ models for a single-stage production process that produces defective products at a random rate. In the study, they integrated the inspection time into the production model with rework. Öztürk (2017) showed that some mathematical expressions in the model developed by Moussawi-Haidar et al. (2016) for the remanufacturing process of

defective products are not correct and obtained new optimum solutions for the numerical example in the study. Karagul (2021), developed two different EPQ models in which quality control, rework and stockout situations are also considered in production processes with imperfect production. The assumptions and functioning of the second model which Moussawi–Haidar et al. (2016) discussed in their article are discussed from a different perspective in this study. Also, classical economic order quantity and classical economic production quantity models were coded with SageMath software. Eroglu and Sahin (2023) proposed a fuzzy inventory model including the recycling process that can contribute to the maximum recovery and minimum waste strategy, which is the basis objective of the recycling industry.

In this study, the EPQ model under quality control and rework assumptions developed by Karagul (2021) is extended with the assumption of classification of defective products.

2. MATHEMATICAL MODEL

An EPQ model has been developed for a production system where a single item is produced in batches. Manufactured products contain a stochastic proportion p of defective products with probability density function $f(p)$. Defective products are categorized as scrap, repairable and low-quality. The scrap products are removed from the inventory at a certain cost, low-quality products are sold wholesale, and repairable products are remanufactured into good products. Stockout is not permitted.

2.1. Deriving the Model

Notations used in the model

β : Demand rate (quantity demanded per unit time)

α : Production rate (production quantity per unit time)

α_1 : Repair rate (amount of product repaired per unit time)

x : Inspection speed (amount of sorting (separation of defective and defective-free products) per unit time)

y : The quantity of production in the cycle

p : Percentage of the defective products (random variable)

δ_1 : Percentage of repaired products among defective products

δ_2 : Percentage of the scraps in defective products

δ_3 : Percentage of the low-quality products in defective products ($\delta_1 + \delta_2 + \delta_3 = 1$)

c : Unit production cost

c_r : Unit repair cost

d : Unit inspection cost

m : Cost of removing unit scrap product from inventory

K : Production preparation cost

s : The unit selling price of the good product

v : The unit selling price of a low-quality product

h : Unit inventory cost

h_1 : Unit stock cost for defective products

The changes in the inventory level during the cycle time of the developed EPQ model including defective product, inspection and rework situations are shown in Figure 1 and Figure 2.

Figure 1. EPQ Model for Defective Product, Inspection and Rework Cases

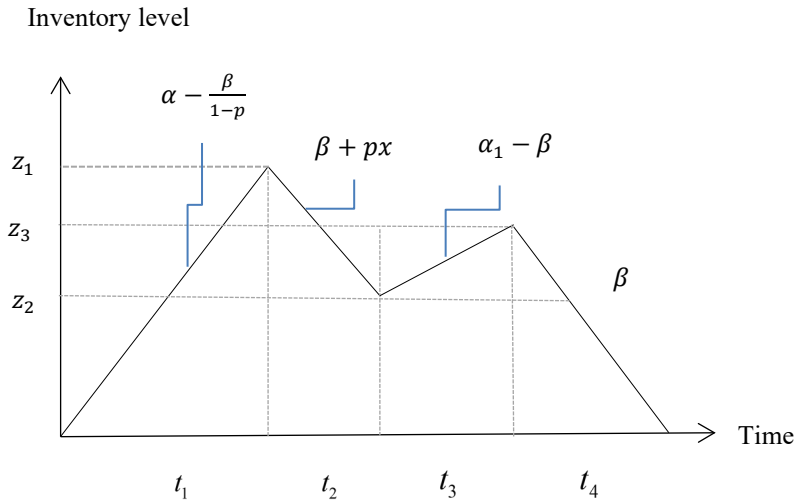
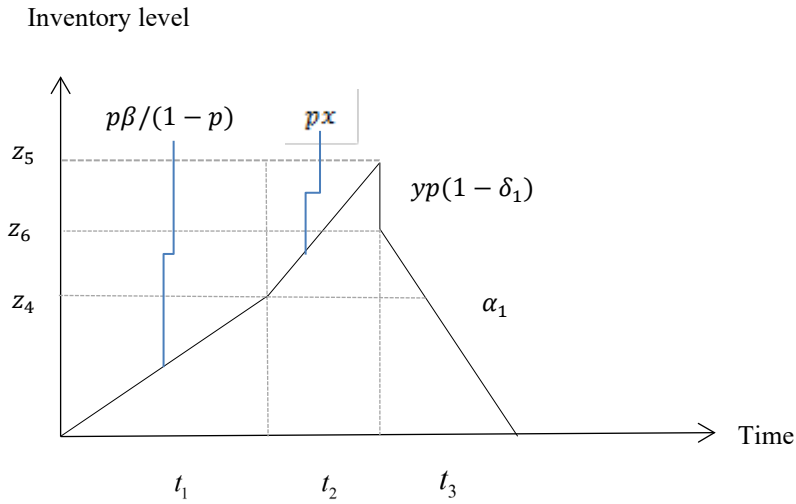

Figure 2. Inventory level of defective products

During period t_1 , y units of products are manufactured at a production rate of α and the products are inspected at a speed of $\frac{\beta}{1-p}$ and defective and defective-free products are separated. As a result of the inspection, the demand is met with the good products obtained with a speed of β , while defective products are piled up with a $\frac{p\beta}{1-p}$ speed ($\frac{\beta}{1-p} = \beta + \frac{p\beta}{1-p}$) (Moussawi-Haidar et al., 2016). Thus, at the end of the period t_1 , the number of stock of uninspected products is z_1 and the number of stock of defective products is z_4 . For the stock

of uninspected products to be created in period t_1 , the condition $\alpha - \frac{\beta}{1-p} > 0$ or $\alpha > \frac{\beta}{1-p}$ must be met. Otherwise, demand cannot be fully met in the period t_1 .

In line with these explanations, since y amount of product is manufactured with speed α in period t_1

$$t_1 = \frac{y}{\alpha} \quad (1)$$

Furthermore, Figure 1

$$t_1 = \frac{z_1}{\left(\alpha - \frac{\beta}{1-p}\right)} \quad (2)$$

Eq (3) is deduced from Eqs (1) and (2).

$$z_1 = \left(1 - \frac{\beta}{\alpha(1-p)}\right)y \quad (3)$$

On the other hand, from Figure 2, the following amount of defective product z_4 at the end of t_1 period

$$z_4 = \left(\frac{p\beta}{1-p}\right)t_1 = \frac{p\beta y}{(1-p)\alpha} \quad (4)$$

is obtained.

In period t_2 , z_1 pcs products are inspected at speed x and defective products and defective-free products are separated from each other. Demand is met from good products at speed β , and defective products are piled up at speed px as a result of the inspection.

$$t_2 = z_1/x = \left(1 - \frac{\beta}{\alpha(1-p)}\right)y/x \quad (5)$$

The basic assumption here is that to fulfill the demand, the inspection speed(x), must be greater than the inspection speed $\left(\frac{\beta}{1-p} = \beta + \frac{p\beta}{1-p}\right)$ required to obtain β quantity of good product per unit time. In this case, the condition $\frac{\beta}{(1-p)} < x$ must be satisfied. The two conditions mentioned above can be written as $\alpha > \frac{\beta}{(1-p)} < x$. It is thus seen that there is no boundary condition in the association between the production rate α and the inspection rate x . In other words, it can be $\alpha < x$ or $\alpha > x$.

At the end of the period t_2 , the inspection process ends and the total quantity of defective products is z_5

$$z_5 = py \quad (6)$$

Scrap and low-quality products are removed from the defective product stock and low-quality products are sold in bulk (in lots). In this case, the repairable product quantity is

$$z_6 = z_5 - (1 - \delta_1)py = \delta_1py \quad (7)$$

obtained. From Figure 1;

$$t_2 = \frac{z_1 - z_2}{\beta + px} \quad (8)$$

From Eqs (5) and (8); we get

$$z_2 = (1 - p - \beta/x) \left(1 - \frac{\beta}{\alpha(1-p)}\right) y \tag{9}$$

At the end of the period t_2 , the quantity of good products is z_2 pcs.

During the period t_3 ; z_6 pcs defective products are repaired with α_1 speed; and are deducted from the defective product stock in Figure 2, and added to the good product stock in Figure 1.

From here we get

$$t_3 = z_6/\alpha_1 = \frac{\delta_1 p y}{\alpha_1} \tag{10}$$

equation, on the other hand from Figure 1;

$$t_3 = \frac{z_3 - z_2}{\alpha_1 - \beta} \tag{11}$$

equation, from Eqs (9), (10) and (11); we get

$$z_3 = \left[(1 - p - \beta/x) \left(1 - \frac{\beta}{\alpha(1-p)}\right) + \delta_1 p (1 - \beta/\alpha_1) \right] y \tag{12}$$

At the end of the period t_3 , the quantity of good products is z_3 pcs. z_3 pcs of good products fulfills the demand during t_4 with a rate β and hence from Figure 1; we obtain

$$t_4 = z_3/\beta = \left[(1 - p - \beta/x) \left(1 - \frac{\beta}{\alpha(1-p)}\right) + \delta_1 p (1 - \beta/\alpha_1) \right] y/\beta \tag{13}$$

Since the quantity of good products produced in a cycle is derived by deducting the quantity of scrap and low-quality products from the quantity of products manufactured and the cycle time (t) is obtained by the ratio of the quantity of good products to the demand rate; we have

$$t = \frac{[1 - (1 - \delta_1)p]y}{\beta} \tag{14}$$

Total cost(TC), in one cycle

$$\begin{aligned} TC &= cy + dy + m\delta_2 py + c_r \delta_1 py + K + h \left[\frac{t_1 z_1}{2} + \frac{t_2 (z_1 + z_2)}{2} + \frac{t_3 (z_2 + z_3)}{2} + \frac{t_4 z_3}{2} \right] \\ &+ h_1 \left[\frac{t_1 z_4}{2} + \frac{t_2 (z_4 + z_5)}{2} + \frac{t_3 z_6}{2} \right] \\ &= cy + dy + m\delta_2 py + c_r \delta_1 py + K + \left\{ \frac{(h_1 - h)}{2} \left[\frac{\beta}{\alpha} \left[\frac{1}{\alpha} \left(\frac{p}{1-p} \right) - \frac{\beta}{\alpha x} \left(\frac{p}{(1-p)^2} \right) \right] + \frac{p}{x} + \frac{p^2 \delta_1^2}{\alpha_1} \right] \right. \\ &\left. + \frac{h}{2} \left\{ \frac{1}{\beta} - \frac{1}{\alpha} + 2p(1 - \delta_1) \left(\frac{1}{x} + \frac{1}{\alpha} - \frac{1}{\beta} \right) - \frac{2\beta(1 - \delta_1)}{\alpha \alpha_1} \left(\frac{p}{1-p} \right) + \frac{(1 - \delta_1)^2 p^2}{\beta} \right\} \right\} y^2 \tag{15} \end{aligned}$$

total revenue (TR) in one cycle;

$$TR = s[1 - (1 - \delta_1)p]y + v\delta_3 py \tag{16}$$

and total profit (TP) in one cycle; we get

$$TP = TR - TC = \{s - c - d + [v\delta_3 - s(1 - \delta_1) - m\delta_2 - c_r \delta_1]p\}y - K$$

$$\begin{aligned}
& - \left\{ \frac{(h_1 - h)}{2} \left[\frac{\beta}{\alpha} \left[\frac{1}{\alpha} \left(\frac{p}{1-p} \right) - \frac{\beta}{\alpha x} \left(\frac{p}{(1-p)^2} \right) \right] + \frac{p}{x} + \frac{p^2 \delta_1^2}{\alpha_1} \right] \right. \\
& \left. + \frac{h}{2} \left[\frac{1}{\beta} - \frac{1}{\alpha} + 2p(1 - \delta_1) \left(\frac{1}{x} + \frac{1}{\alpha} - \frac{1}{\beta} \right) - \frac{2\beta(1 - \delta_1)}{\alpha \alpha_1} \left(\frac{p}{1-p} \right) + \frac{(1 - \delta_1)^2 p^2}{\beta} \right] \right\} y^2 \quad (17)
\end{aligned}$$

Since the percentage of defective products (x) is a random variable obeying a certain probability distribution, the expected total profit (ETP) in a cycle is

$$ETP = Fy - K - Ly^2 \quad (18)$$

Where $E[.]$ is the expected value operator and it can be written as follows

$$F = s - c - d + [v\delta_3 - s(1 - \delta_1) - m\delta_2 - c_r\delta_1]E[p]$$

$$\begin{aligned}
L = & \left\{ \frac{(h_1 - h)}{2} \left[\frac{\beta}{\alpha} \left[\frac{1}{\alpha} E \left[\frac{p}{1-p} \right] - \frac{\beta}{\alpha x} E \left[\frac{p}{(1-p)^2} \right] \right] + \frac{E[p]}{x} + \frac{\delta_1^2 E[p^2]}{\alpha_1} \right] \right. \\
& \left. + \frac{h}{2} \left[\frac{1}{\beta} - \frac{1}{\alpha} + 2(1 - \delta_1) \left(\frac{1}{x} + \frac{1}{\alpha} - \frac{1}{\beta} \right) E[p] - \frac{2\beta(1 - \delta_1)}{\alpha \alpha_1} E \left[\frac{p}{1-p} \right] + \frac{(1 - \delta_1)^2 E[p^2]}{\beta} \right] \right\}
\end{aligned}$$

On the other hand, the expected value of the cycle time can be written as follows

$$E[t] = \frac{Jy}{\beta} \quad (19)$$

Here we have

$$J = 1 - (1 - \delta_1)E[p]$$

The expected total profit function per unit time ($ETPU$) is obtained as follows

$$ETPU(y) = \frac{ETP}{E[t]} = \frac{F\beta}{J} - \frac{K\beta}{Jy} - \frac{L\beta y}{J} \quad (20)$$

If the derivative of the expected profit function concerning y is taken and equalized to zero, we have

$$\frac{\partial ETPU}{\partial y} = \frac{K\beta}{Jy^2} - \frac{L\beta}{J} = 0 \quad (21)$$

and from here we get

$$y = \sqrt{\frac{K}{L}} \quad (22)$$

the formula of the economic production quantity

$$\frac{\partial ETPU}{\partial y} = \frac{K\beta}{Jy^2} - \frac{L\beta}{J} = 0 \quad (23)$$

Taking the second derivative of the equation, it is clear that $ETPU(y)$ is strictly a concave function.

$$\frac{\partial^2 ETPU(y)}{\partial y^2} = -\frac{2K\beta}{Jy^3} < 0 \quad (24)$$

On the other hand, it would be a correct approach to obtain the solution values of the equations mentioned above from the expected value functions. The expected value functions of these equations can be written as follows:

$$E[z_1] = \left(1 - \frac{\beta}{\alpha} E\left[\frac{1}{1-p}\right]\right) y \quad (25)$$

$$E[z_4] = \left(\frac{\beta}{\alpha} E\left[\frac{p}{1-p}\right]\right) y \quad (26)$$

$$E[t_2] = \left(1 - \frac{\beta}{\alpha} E\left[\frac{1}{1-p}\right]\right) y/x \quad (27)$$

$$E[z_5] = (E[p])y \quad (28)$$

$$E[z_6] = (\delta_1 E[p])y \quad (29)$$

$$E[z_2] = \left\{ (1 - \beta/x) \left(1 - \frac{\beta}{\alpha} E\left[\frac{1}{1-p}\right]\right) - E[p] + \frac{\beta}{\alpha} E\left[\frac{p}{1-p}\right] \right\} y \quad (30)$$

$$E[t_3] = \left(\frac{\delta_1 E[p]}{\alpha_1}\right) y \quad (31)$$

$$E[z_3] = \left[(1 - \beta/x) \left(1 - \frac{\beta}{\alpha} E\left[\frac{1}{1-p}\right]\right) - E[p] + \frac{\beta}{\alpha} E\left[\frac{p}{1-p}\right] + \delta_1 E[p](1 - \beta/\alpha_1) \right] y \quad (32)$$

$$E[t_4] = \left[(1 - \beta/x) \left(1 - \frac{\beta}{\alpha} E\left[\frac{1}{1-p}\right]\right) - E[p] + \frac{\beta}{\alpha} E\left[\frac{p}{1-p}\right] + \delta_1 E[p](1 - \beta/\alpha_1) \right] y/\beta \quad (33)$$

2.2. Numerical Application

A numerical example was provided in this section to demonstrate the applicability of the proposed EPQ model. The example application presented in the study by Eroğlu and Arslan (2022) was discussed and the repair rate was assumed to be different due to model assumptions.

A factory manufactures a single item. The daily demand for this product is 1200 pieces, and the factory's production capacity is 5000 pieces per day. In the imperfect production process, the products are inspected and separated into defective and defective-free products. The daily capacity for inspection is 4000 pieces. The cost of a unit inspection is 1.2 TL. The percentage of repaired products in defective products is 0.50, the percentage of scrap is 0.20, and the percentage of low-quality products is 0.30. The daily capacity for repair is 2000 pieces. The cost of unit repair is 10 TL and the cost of unit production is 50 TL. The preparation cost is 16700 TL, the selling price of the good product is 90 TL, the selling price of the low-quality product is 60 TL, and the unit scrap product disposal cost is 5 TL. The cost of unit inventory is 2 TL, and the cost of inventory of defective products is 3 TL.

Solution 1:

Assume that the percentage of defects obeys a continuous uniform distribution and the probability density function is

$$f(p) = \begin{cases} 25, & 0,03 \leq p \leq 0,07 \\ 0, & \text{otherwise} \end{cases}$$

In this case, the model parameters are:

$$\beta = 1200, \alpha = 5000, \alpha_1 = 2000, x = 4000, \delta_1 = 0,50, \delta_2 = 0,20, \delta_3 = 0,30 \\ c_r = 10, c = 50, K = 16700, d = 1,2, m = 5, s = 90, v = 60, h_1 = 3, h = 2.$$

Expected values are calculated as $E(p) = 0,05$, $E\left[\frac{p}{1-p}\right] = 0,052787$, $E[p^2] = 0,002633$, $E\left[\frac{p}{(1-p)^2}\right] = 0,055737$ $E\left[\frac{1}{1-p}\right] = 1,052787$ and the following solution is obtained.

$$y = 5.208,20 \text{ unit} \quad E[t] = 4,231661 \text{ day} \quad ETPU = 37.830,19 \text{ TL} \\ E[t_1] = 1,04164 \text{ day} \quad E[z_1] = 3.892,25 \text{ unit} \quad E[z_5] = 260,41 \text{ unit} \\ E[t_2] = 0,97306 \text{ day} \quad E[z_2] = 2.530,15 \text{ unit} \quad E[z_6] = 130,20 \text{ unit} \\ E[t_3] = 0,06510 \text{ day} \quad E[z_3] = 2.582,23 \text{ unit} \\ E[t_4] = 2,15186 \text{ day} \quad E[z_4] = 65,98 \text{ unit}$$

Solution 2:

Assume that the percentage of defect follows a normal distribution with mean $\mu = 0.08$, and standard deviation $\sigma = 0.02$.

In this case, the model parameters are:

$$\beta = 1200, \alpha = 5000, \alpha_1 = 2000, x = 4000, \delta_1 = 0,50, \delta_2 = 0,20, \delta_3 = 0,30 \\ c_r = 10, c = 50, K = 16700, d = 1,2, m = 5, s = 90, v = 60, h_1 = 3, h = 2.$$

The expected values are calculated as $E(p) = 0.08$, $E\left[\frac{p}{1-p}\right] = 0.08746$, $E[p^2] = 0.00680$, $E\left[\frac{p}{(1-p)^2}\right] = 0.09567$ $E\left[\frac{1}{1-p}\right] = 1.08730$ and the following solution is obtained.

$$y = 5.252,05 \text{ unit} \quad E[t] = 4,201638 \text{ day} \quad ETPU = 37.250,72 \text{ TL} \\ E[t_1] = 1,05041 \text{ day} \quad E[z_1] = 3.881,52 \text{ unit} \quad E[z_5] = 420,16 \text{ unit} \\ E[t_2] = 0,97038 \text{ day} \quad E[z_2] = 2.407,14 \text{ unit} \quad E[z_6] = 210,08 \text{ unit} \\ E[t_3] = 0,10504 \text{ day} \quad E[z_3] = 2.491,17 \text{ unit} \\ E[t_4] = 2,07598 \text{ day} \quad E[z_4] = 110,24 \text{ unit}$$

3. CONCLUSION

Because the basic assumptions of the classical EPQ model are insufficient for expressing real-world production environments, researchers have extended this model under different assumptions. Thus, new models that include situations and uncertainties such as stock-outs, demand fulfillment, quality control, rework, learning effects and inflation have better

represented industrial problems. In this study, an EPQ model is developed for the case where scrap products in defective products are removed at a certain cost, low-quality products are sold at a discounted price and repairable products are reworked after production and inspection processes for each cycle are completed. The validity of the model is demonstrated by numerical example.

This work can be extended by assuming different demand functions and the production of multiple products in the production process.

REFERENCES

1. AYDEMİR, E. (2015). “Envanter Yönetimi ve Uzantıları: Ekonomik Üretim Miktarı Modelleri Üzerine Bir Bilimsel Yazın Araştırması”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (3), 97-112.
2. CHAN, W.M., IBRAHİM, R.N. & LOCHERT, P.B. (2003). “A New EPQ Model: Integrating Lower Pricing, Rework and Reject Situations, *Production Planning and Control*”, 14(7), 588-595.
3. DEMİR, H. ve GÜMÜŞOĞLU, Ş., (2003). *Üretim Yönetimi (İşlemler Yönetimi)*, Beta Yayıncılık.
4. EROĞLU, A., (2002). *Deterministik Envanter Modelleri (1. Baskı)*, Fakülte Kitabevi.
5. EROĞLU, A. & ARSLAN, P. (2022). “New Expansions In The Economic Production Quantity Model Containing Defective Products”, *International Journal of Engineering and Innovative Research*, 4(2), p:126-133.
6. EROĞLU, A., SÜTÇÜ, A. & SULAK, H. (2008). “Rassal Olarak Kusurlu Üretim Yapan Üretim Süreçleri için Ekonomik Üretim Miktarı Modeli”, *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der.*, 23(4), 923-929.
7. EROĞLU, Ş. & ŞAHİN, Y. (2023). “Geri Dönüşüm Süreci için Yeni Bir Bulanık Envanter Modeli”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fen ve mühendislik Dergisi* 25(7), 21-36.
8. HAYEK, P.A. & SALAMEH, M.K. (2001). “Production Lot Sizing with the Reworking of Imperfect Quality Items Produced, *Production Planning and Control*”, 12(6), 584-590.
9. KARAGÜL, N. (2021). *Ekonomik Üretim Miktarı Model Önerileri ve Sembolik Hesaplama ile Çözümleri*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
10. LIAO, G-L. (2016). “Optimal economic production quantity policy for a parallel system with repair, rework, free-repair warranty and maintenance”, *International Journal of Production Research*, 54:20, 6265-6280.
11. MOUSSAWI-HAIDAR, L., SALAMEH, N. & NASR, W. (2016). “Production Lot Sizing with Quality Screening and Rework, *Applied Mathematical Modelling*”, 40 (4), 3242-3256.

12. ÖZTÜRK, H. (2017). "A Note on Production Lot Sizing with Quality Screening and Rework", *Applied Mathematical Modelling*, 43, 659-669.
13. ROSENBLATT, M.J. & LEE, H.L. (1986). "Economic Production Cycles with Imperfect Production Processes", *IEE Transactions*, 18, 48-55.
14. SANA, S. S. (2010). "An Economic Production Lot Size Model in an Imperfect Production System", *European Journal of Operational Research*, 201, 158-170.
15. SARKAR, B., CARDENAS-BARRON, L.E., SARKAR, M. & SINGGIH, M.L. (2014). "An Economic Production Quantity Model with Random Defective Rate, Rework Process and Backorders for a Single Stage Production System", *Journal of Manufacturing Systems*, 33, 423-435
16. SCHRADY, D.A. (1967). "A Deterministic Inventory Model for Repairable Items", *Naval Research Logistics*, 14 (3), 391-398.